Informacijska pismenost u kontekstu radničkih prava: teorijsko-istraživački pristup

Šobota, Dijana

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:576963

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-15**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences

zir.nsk.hr

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA INFORMACIJSKE I KOMUNIKACIJSKE ZNANOSTI
IZVANREDNI STUDIJ BIBLIOTEKARSTVA
Ak. god. 2020./2021.

Dijana Šobota

Informacijska pismenost u kontekstu radničkih prava: teorijsko-istraživački pristup

Diplomski rad

Mentorica: prof. dr. sc. Sonja Špiranec

Zagreb, lipanj 2021.

Izjava o akademskoj čestitosti

Izjavljujem da je ovaj rad rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na istraživanjima te objavljenoj i citiranoj literaturi. Izjavljujem da nijedan dio rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz necitiranog rada, te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio rada nije korišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

Zahvale

Svako autorsko djelo, a time i diplomski rad, barem je dijelom kolektivno i ne bi bilo moguće bez podrške i pomoći različitih pojedinaca i organizacija.

Prije svega želim izraziti zahvalnost profesorici i mentorici dr. sc. Sonji Špiranec zbog entuzijazma i povjerenja pri prihvaćanju mentorstva, pružajući mi podršku, ali i slobodu, u pisanju ovoga rada i provedbi istraživanja te u razvoju mojih akademskih interesa.

Zahvalnost dugujem Regionalnom uredu Zaklade „Friedrich Ebert“ u Zagrebu (FES) na materijalnoj potpori pri provedbi anketnog istraživanja za potrebe ovoga rada.

Želim zahvaliti i kolegicama Sunčici Brnardić i Ani Milićević Pezelj te kolegi Darku Šeperiću iz Saveza samostalnih sindikata Hrvatske (SSSH), kao i prof. dr. sc. Draganu Bagiću s Odsjeka za sociologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, na korisnim savjetima i razmjeni mišljenja koji su mi olakšali raščišćavanje misli i koncipiranje anketnog upitnika.

SSSH-u, kao organizaciji, zahvalna sam ponajviše na učvršćivanju vjere u plemenitost, opravdanost i nužnost (sindikalnog) djelovanja na zaštiti i unapređivanju radničkih prava i izgradnji socijalno pravednijega društva te na privilegiji da svojim radom pridonosim ostvarivanju te misije.

Hvala i svim sudionicima kvantitativnog istraživanja bez čije dobrohotnosti istraživanje, a time ni ovaj rad, ne bi bili mogući.

Na kraju, hvala i mojoj prijateljici Mariji Bartolić na lektorskoj pomoći i jezičnim savjetima. Njoj i bratu Goranu, diplomiranim knjižničarima, posebno sam zahvalna na poticaju za upis ovoga studija, znajući kako će to biti pravi nastavak mojeg intelektualnog i akademskog puta.

Sadržaj

Sadržaj ii

1. Uvod 1

2. Informacijska pismenost 3

2.1. Nove tehnološke, društvene i pedagoške paradigme kao preduvjet pojave informacijske pismenosti 3

2.2. Evolucija koncepta i definicije informacijske pismenosti 8

2.3. Modeli i standardi informacijske pismenosti 17

2.3.1. Modeli informacijske pismenosti 17

2.3.2. Standardi informacijske pismenosti 22

3. Kritička informacijska pismenost 26

3.1. Kritika funkcionalnog poimanja informacijske pismenosti 27

3.2. Alternativna paradigma kritičke informacijske pismenosti na zasadama kritičke pedagogije 30

3.3. Kritika informacijske pismenosti kao neoliberalnog projekta 34

4. Istraživanje informacijske pismenosti u kontekstu radničkih prava 41

4.1. Prethodna istraživanja 41

4.2. Cilj istraživanja 42

4.3. Hipoteze istraživanja 43

4.4. Korištena metodologija i opis uzorka istraživanja 43

4.4.1. Metoda 43

4.4.2. Upitnik 43

4.4.3. Uzorak 44

4.4.4. Ograničenja istraživanja 44

4.5. Rezultati istraživanja 45

4.6. Rasprava 67

4.7. Zaključci i preporuke 73
5. Zaključak 77
6. Literatura 80
Popis kratica i pokrata 92
Popis tablica 94
Popis grafikona 96
Prilozi 98
Prilog 1 – Upitnik 98
Prilog 2 – Struktura ostvarenog uzorka istraživanja 112
Prilog 3 – Tablice značajnih varijabli po dobi, spolu i regiji 113
Sažetak 117
Summary 118

1. Uvod

Ako želite imati dostojanstven život, onda morate znati, istinski znati.

Kazuo Ishiguro[1]

Znanje je moć. Informacije oslobađaju.

Kofi Annan[2]

Neutralnost nije opcija.

James Elmborg[3]

Razvoj informacijske tehnologije i prateća informacijska eksplozija, zajedno s gospodarskim napretkom i emfatičnim zaokretom prema neoliberalizmu sedamdesetih godina, zahtijevali su vještine i znanja koja će omogućiti snalaženje u preobilju informacija, ali i potpomoći veću produktivnost, veći profit i brži napredak. Informacijska pismenost tako je iznjedrena kao „vještina potrebna za preživljavanje u Informacijskom dobu“[4].

Danas je važnost informacijske pismenosti gotovo konsenzualno prihvaćena, kao i upotreba same sintagme. Međutim, proces etabliranja i konsolidiranja koncepta i fenomena informacijske pismenosti bio je dugotrajan, i zapravo još uvijek nije završen. Informacijska pismenost potakla je plodnu raspravu i proizvodnju goleme količine publikacija – samo u prvih trideset godina od pojmovnog određenja napisano je više od 5 000 tekstova[5]. Nedostatak konsenzusa o poimanju informacijske pismenosti, zamjetan u literaturi, govori o složenosti fenomena, ali i različitim teorijskim, pa i ideološkim pravcima i pristupima.

Jedna od točaka prijepora je i pitanje je li informacijska pismenost doista „skup vještina“ koji omogućuje „preživljavanje“ i kome zapravo pomaže preživjeti. Proizvodi li informacijska pismenost doista informirane i angažirane građane ili pasivne konzumente informacija i tako

[1] Ishiguro, K. Never Let Me Go. London : Faber and Faber, 2005. [e-knjiga]
[2] Annan, K. Address by UN Secretary-General Kofi Annan to the World Bank conference “Global Knowledge ‘97”, in Toronto, Canada, on 22 June 1997. // UN. URL: https://www.un.org/press/en/1997/19970623.sgsm6268.html (5.1.2021.)
[3] Elmborg, J. Critical information literacy : Implications for instructional practice. // Journal of Academic Librarianship 32, 2(2006), str. 193.
[4] ALA. Presidential Committee on Information Literacy : Final Report, American Library Association. (1989). URL: http://www.ala.org/acrl/publications/whitepapers/presidential. (9.01.2021.)
[5] Rader, H. B. Information literacy 1973-2002 : A selected literature review. // Library Trends 51, 2(2002), str. 242.

služi učvršćivanju neoliberalne agende i održavanja *statusa quo*? Postoje li asimetrije moći temeljem pristupa informacijama i ima li informacijska pismenost transformativnu moć za osnaživanje pojedinaca? To su neka od pitanja na koja pokušavaju odgovoriti teoretičari i praktičari kritičke informacijske pismenosti i kritičke pedagogije, u pokušaju da opreme ljude sviješću i znanjem potrebnim za oslobođenje od opresije i uspostavu socijalne pravde, a time i odbace kvazineutralnost profesije i discipline te potvrde njihovu relevantnost.

Za relevantnost knjižnične i informacijske znanosti ključno je i pitanje razumijevanja informacijske pismenosti izvan granica discipline, razumijevanja onoga što taj koncept obuhvaća, ali još i više razumijevanja njene primjenjivosti i vrijednosti u svim područjima ljudskoga života, kako bi doista ispunila proklamirani cilj i vrijednost vještine potrebne za preživljavanje. Ta je dimenzija, nažalost, još uvijek nedovoljno istražena, a time je i puni potencijal koji nudi teorijsko-praktični aparat vezan uz informacijsku pismenost neiskorišten.

Cilj je ovoga rada prikazati kakve su okolnosti i koje paradigme dovele do pojave informacijske pismenosti, dati pregled razvoja koncepta, njegovih definicija i teorijsko-praktičnog kodificiranja u različitim modelima i standardima. U radu će također biti iznesene ključne postavke kritičke informacijske pismenosti te naglašena uloga informacijske pismenosti kao neizostavnoga i ključnoga elementa osnaživanja pojedinaca i demokracije te postizanja socijalne pravde. Važnost informiranih i informacijski pismenih pojedinaca bit će razmotrena u okviru rasprave o nalazima istraživanja o informacijskoj pismenosti u kontekstu radničkih prava, provedenoga za potrebe ovoga rada. Dosljedno postavkama kritičke informacijske pismenosti, rad ide onkraj teorijskog i kritičkog pregleda i iznosi preporuke za djelovanje i daljnja istraživanja u cilju promicanja svijesti o važnosti i vrijednosti informacijske pismenosti za radnike, gospodarstvo i društvo u cjelini.

2. Informacijska pismenost

2.1. Nove tehnološke, društvene i pedagoške paradigme kao preduvjet pojave informacijske pismenosti

Pojam informacijske pismenosti u upotrebi je gotovo pola stoljeća i danas je dobro etabliran u znanstvenom diskursu više disciplina, ponajviše informacijskih i komunikacijskih znanosti, ali i među praktičarima te kreatorima politika. No, prije rasprave o pojmovnom određenju i sadržajnoj definiciji informacijske pismenosti valja sagledati okolnosti i čimbenike koji su prethodili i doveli do njene pojave.

Znanstveni i tehnološki napredak, prvotno potaknut vojnim potrebama i financiran vojnim novcem tijekom Drugoga svjetskog rata, ali i kasnije za hladnoratovskoga nadmetanja velesila SAD-a i Rusije, doveo je do prave eksplozije informacijskih tehnologija. Godine 1946., za potrebe američke vojske, razvijeno je prvo elektroničko računalo, ENIAC; prvi tranzistor nastaje 1947., prvi mikročip 1959., što daljnjim razvojem dovodi do nastanka mikroelektronike. Mikroelektronička revolucija omogućila je izvanredan napredak u računalstvu; razvijaju se mikroprocesori odnosno računala koja omogućuju pohranjivanje i pretraživanje velikog broja podataka, potreba za (znanstvenim) informacijama raste, kao i zahtjevi za brzim dolaskom do informacija, što je dovelo i do pojave prvih baza podataka šezdesetih godina u SAD-u. Silan napredak događa se i u telekomunikacijama, a točku preokreta predstavlja uspostavljanje ARPANET-a, odnosno pravi početak razvoja interneta 1969. godine. „Gutenbergovu galaksiju“[6] time konačno zamjenjuje „Internet galaksija“[7], a Internet postaje „polugom za pokretanje prijelaza u novi oblik društva – umreženo društvo – a time i u novu ekonomiju.“[8] Znanstveni i tehnološki napredak postali su cilj za sebe, a u takvom ozračju tehnološkog determinizma smatralo se kako tehnološki napredak predstavlja i neizbježnu progresivnu snagu samu po sebi. Harvey razmjere informacijske eksplozije i važnost informacijske tehnologije u strukturi te nove ekonomije ilustrira podatkom kako su ulaganja u sektoru informacijskih tehnologija oko 1970. godine bila na istoj razini kao ulaganja u proizvodnju i fizičku infrastrukturu[9].

[6] McLuhan, M. The Gutenberg galaxy : the making of typographic man. Toronto : University of Toronto Press, 1962.
[7] Castells, M. Internet galaksija : razmišljanja o Internetu, poslovanju i društvu. Zagreb : Naklada Jesenski i Turk : Hrvatsko sociološko društvo, 2003.
[8] Ibid. Str. 12.
[9] Harvey, D. Kratka povijest neoliberalizma. Zagreb : V. B. Z., 2013. Str. 152.

I dok je slavni ENIAC svojim golemim dimenzijama bio vrlo opipljiv i vidljiv, jedna od ključnih tehnologija poslijeratne ekonomije bila je nevidljiva: informacija[10]. „Veliki tehnološki napredak ranog 21. stoljeća ne leži toliko u novim stvarima koliko u stvarima koje su postale inteligentnije.“[11] Informacija postaje „organizacijsko načelo proizvodnje“, u čemu Drucker vidi nastup „nove temeljne civilizacije“.[12]

O značajkama te nove civilizacije, odnosno novoga informacijskog društva, teoretičari počinju raspravljati već početkom 70-ih godina 20. st. Američki sociolog Daniel Bell prvi je 1973. godine skovao termin „post-industrijsko društvo“[13] koji, prema Bellovoj konceptualizaciji, karakteriziraju, među ostalim, prijelaz s proizvodnje dobara na proizvodnju usluga, zamjena praktičnog znanja teorijskim, smanjenje broja fizičkih radnika (tzv. „plavih ovratnika“) u korist porasta broja „umnih“ radnika te razvoj novih znanstvenih disciplina, kao što su one koje uključuju nove oblike informacijske tehnologije i umjetne inteligencije.

Upravo 1973. godinu poznati ekonomist i guru menadžmenta, već spomenuti Drucker, označava „razmeđem“ i početkom „sljedećeg stoljeća“ [14]. „Diskontinuiteti[15]“ našega doba, odnosno „nove zbilje“, koje Drucker prepoznaje očituju se u promjenama u tehnologiji, obrazovanju, politici, vladavini i ekonomiji, no prema njegovu mišljenju, najveći pomak je na društvo znanja.[16] U novoj ekonomskoj i društvenoj paradigmi sintagmu „društvo rada“ zamjenjuje „društvo znanja“, a radnici znanja[17] zamjenjuju fizičke radnike. Prema Druckeru, stari faktori proizvodnje – zemlja, rad, kapital – ne nestaju, ali postaju sekundarni u odnosu na informacije, a pravi resurs – „sredstvo proizvodnje“ – postaje znanje, što korjenito mijenja strukturu društva, stvara novu društvenu i ekonomsku dinamiku, stvara nove politike i naše društvo čini postkapitalističkim.[18] Haeckel i Nolan, autori koncepta „upravljanja pomoću žice“, na sličan način tvrde kako „kodificirane informacije i znanje zamjenjuju kapital i energiju kao primarna dobra koja stvaraju bogatstvo, na jednak način kao što su kapital i energija zamijenili

[10] Mason, P. Postkapitalizam : vodič za našu budućnost. Zagreb : Fokus, 2015. Str. 125.
[11] Ibid. Str. 156.
[12] Drucker, P. Nova zbilja. Zagreb : Novi liber, 1992. Str. 230.
[13] Bell, D. The Coming of Post-Industrial Society : A Venture in Social Forecasting. New York : Basic Books, 1973.
[14] Drucker, P. Nav. dj. (1992.). Str. 5.
[15] Drucker, P. The Age of Discontinuity. New York : Harper and Row, 1968.
[16] Drucker, P. Nav. dj. (1992.). Str. 230.
[17] Sintagma „radnici znanja“ često se pripisuje Peteru Druckeru, no prvi puta ju je upotrijebio 1920-ih američki pisac Upton Sinclair, označujući njome uredske radnike. Današnje značenje te sintagme, međutim, bliže je onome što je Drucker podrazumijevao pod pojmom „rad znanja“ u knjizi *The Landmarks of Tomorrow* iz 1959. godine: radnici koji se primarno služe informacijama, a ne rukama u svojem radu.
[18] Drucker, P. F. Post-Capitalist Society. New York : Harper business, 1993. Str. 40.

zemlju i rad prije 200 godina. Posljedica te transformacije jest da fizičke radnike zamjenjuju radnici znanja – radnici koji su informacijski pismeni.“[19]

Znanje, informacija i sposobnost kritičkog propitivanja, koja tada postaje dostupna i radničkoj klasi, središnja su promjena koju je u svojoj studiji *Upotrebe pismenosti*[20] iz 1957. prepoznao i dokumentirao i jedan od začetnika kulturalnih studija, Richard Hoggart[21].

Razloge pojave nove ekonomije Castells vidi u znatnom rastu produktivnosti (bez nje, još uvijek bismo govorili o tehnološkoj revoluciji)[22], a „[g]eneriranje znanja i obrada informacija izvori su vrijednosti i moći u Informacijskom dobu.“[23] Informacija postaje istinski *zeitgeist*¸ „ključna riječ“ u Williamsovu[24] značenju. Činjenica rasta i prožimanja informacijskih i komunikacijskih tehnologija te porast količine informacija koje se pohranjuju u računalima jasan je pokazatelj da informacija postaje od ključne važnosti za naš društveni, ekonomski i politički sustav.[25]

Važnost informacije može se usporediti s važnosti parnoga stroja u prvoj industrijskoj revoluciji. Tu tezu uvjerljivo zastupa Godin kada obrazlaže povezanost između snažne sociokulturalne i socioekonomske promjene i načina na koji se koncept informacije shvaća u odnosu na kapital. Prema Godinu, to se odvija u tri faze: informacija kao znanje, informacija kao roba i informacija kao tehnologija.[26] Informacija kao znanje pedesetih godina 20. st. bila je u središtu brzog rasta znanstvenih i tehnoloških informacija; informacija postaje robom koncem sedamdesetih i početkom osamdesetih 20. st., kada dolazi do strukturnih promjena u ekonomiji, a donositelji politika naglasak stavljaju na „prijelaz s prerađivačke ekonomije na uslužnu ili informacijsku ekonomiju“.[27] U trećoj fazi informaciju se promatra kao izravan rezultat upravljanja informacijama: informacija kao tehnologija i informacija kao pokretačka snaga proizvodnje i stvaranja nove tehnološko-ekonomske paradigme ili tehnološke

[19] Haeckel i Nolan (1993) kod: Spitzer, K. L. ... et al. Information Literacy : Essential Skills for the Information Age. Syracuse, New York : ERIC Clearinghouse on Information and Technology, 1998. Str. 86. Dostupno na: https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED427780.pdf (18.1.2021.)
[20] Hoggart, R. The Uses of Literacy : Aspects of Working-Class Life. London : Penguin Books, 1957.
[21] Hoggartova studija relevantna je i zbog kritike kulture i sustava obrazovanja koji uništavaju individualizam, a ohrabruju uniformnost i pasivizaciju („submisivnu receptivnost“) umjesto „nezavisne aktivnosti“.
[22] Castells, M. Nav. dj. (2003.). Str. 110.
[23] Ibid. Str. 249.
[24] Williams, R. Keywords : A Vocabulary of Culture and Society. New York : Oxford University Press, 1976.
[25] Correia, A. M. R. Information literacy for an active and effective citizenship. 2002. URL: http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.109.262&rep=rep1&type=pdf (16.4.2021.). Str. 5
[26] Godin, B. The Information Economy : The History of a Concept Through its Measurement, 1949-2005. // History and Technology 24, 3(2008), str. 256.
[27] Ibid.

revolucije.[28] U tom smislu Godine kaže: „računalo se može smatrati ključem druge industrijske revolucije, jednako kao što je parni stroj bio u središtu prve industrijske revolucije.“[29]

U pionirskom eseju *As We May Think*[30] Vannaver Bush također naglašava važnost informacije u novome društvenom i znanstvenom kontekstu, no zanimljivo je da već tada (1945. godine) prepoznaje problem preopterećenosti informacijama te ističe potrebu razvoja učinkovitih mehanizama kontrole i kanaliziranja informacija. Njegovo zamišljeno tehnološko rješenje tog problema – Memex – danas se smatra vizijom koja je nadahnula razvoj WWW-a. I iako njegovu viziju kritičari s pravom smatraju tehnokratskom, Bush je ipak u njoj upozorio na ograničenja tehnologije, „posebno u smislu aspekata ljudskog razmišljanja, te je prepoznao 'kreativno razmišljanje' ... kao temelj svoje vizije naprednoga znanstvenog društva“ [31].

Daljnji razvoj ekonomije, posebno njen neoliberalni zaokret od sedamdesetih godina 20. st., i usmjerenost na produktivnost, kao i napretci u informacijskoj tehnologiji doveli su do daljnjeg povećanja količine podataka i informacija i usložnjavanja informacijskih sustava. S tim u vezi Castells naglašava: „Vezano uz društvene posljedice povećanog pristupa informacijama, svi se slažu da su obrazovanje i učenje tijekom čitavog života postali ključni resursi poslovnog uspjeha i samoostvarenja.“[32] Takve okolnosti nameću potrebu razvoja i osnaživanja vještina i sposobnosti pojedinaca da koriste informacije i informacijske alate, ali i vještine koje će im omogućiti pretvaranje podataka i informacija u znanje. „Rastom složenosti različitih informacijskih resursa, potreba za naglašavanjem vrednovanja, kritičke svijesti i odabira postala je očiglednija te je na taj način omogućila uspon [informacijske pismenosti].“[33]

Ishodišta informacijske pismenosti, i rasprava o istoj, stoga su neodvojivi od obrazovanja. Složeni informacijski krajolik zahtijeva novu pedagošku paradigmu, redefiniranje ciljeva obrazovanja i napuštanje tradicionalnoga koncepta obrazovanja temeljenoga na pasivnom zapamćivanju i reproduciranju činjenica, a jača potreba za naglaskom na sami proces učenja, odnosno pomak ka problemskom i kritičkom učenju. Postaje važnije učiti kako učiti te razvijati vještine i sposobnosti pronalaženja rješenja. Taj odmak od obrazovanja usmjerenog na pronalaženje gotovih rješenja podudaran je s konstruktivističkom teorijom i kritičkom

[28] Ibid.
[29] Ibid., str. 255.
[30] Bush, V. As We May Think. Srpanj1945. // Atlantic Monthly. Dostupno na: https://www.theatlantic.com/magazine/archive/1945/07/as-we-may-think/303881/ (21.4.2021.).
[31] Johnston, B., Webber, S. As we may think : Information literacy as a discipline for the information age. // Research Strategies 20(2006), str. 109.
[32] Castells, M. Nav. dj. (2003.). Str. 282.
[33] Špiranec, S.; Banek Zorica, M. Information Literacy 2.0 : hype or discourse refinement? // Journal of Documentation 66, 1(2010), str. 141.

pedagogijom, poput Freireovog napuštanja „bankarskog koncepta obrazovanja“[34], u korist usredotočenosti na aktivni dijalog, promišljanje i bavljenje stvarnim problemima, poimajući obrazovanje transformativnom snagom; ili Girouxa, čija kritička pedagogija u svojoj srži ima kritičku svijest (kritičku pismenost) i socijalnu pravdu te aktivnu ulogu edukatora, držeći kako odgoj nikada nije neutralan[35]. Na tom tragu je i tvrdnja Pawley kako informacijska pismenost proizlazi iz prosvjetiteljskog uvjerenja da bi „čitanje moglo transformirati društvo *informiranjem* njenih građana“.[36]

U okolnostima preobilja informacija, brzih promjena i heterogenoga informacijskog konteksta, „[z]nanje o tome kako pristupiti informacijama postaje važnije od informacija samih, koje zastarijevaju velikom brzinom.“[37]

S time u vezi treba spomenuti i promjene u paradigmi informacijskih znanosti i knjižničarstva, a koje su usko vezane uz prethodno opisane promjene na drugim područjima. I u djelatnosti knjižnica sve više raste potreba za znanjima o pristupanju informacijama. Knjižnice više nisu dominantno usmjerene na čuvanje građe, već se više okreću korisniku, korištenju i pristupu, što od njih zahtijeva snažniju aktivnost u obrazovanju korisnika o uvjetima i alatima za pristup i korištenje građe, a ta se aktivnost pretežno odvijala u visokoškolskim i sveučilišnim knjižnicama. Neki teoretičari smatraju kako je upravo knjižnična pismenost preteča informacijske, odnosno kako su korijeni informacijske pismenosti upravo u obrazovanju korisnika knjižnica. Uska povezanost i sličnost između informacijske pismenosti i obrazovanja korisnika vidljiva je i očita u prvotnom naglasku na karakteristike izvora i alate.[38] Slikovito rečeno, „[i]nformacijska pismenost je dijete doba u kojem je postojala jasna i svrhovita veza između fizičkih dokumenata kao primarnih spremišta zabilježenih informacija i knjižnica i drugih fizičkih lokacija kao repozitorija“[39]. Nadalje, Kapitzke kaže kako je „logika informacijske pismenosti postavljena na temeljnom načelu knjižnica: razlikovanje 'činjenice'

[34] Freire, P. Pedagogija obespravljenih. Zagreb : Odraz, 2002.
[35] Giroux, H. The attack on higher education and the necessity of critical pedagogy. // Critical pedagogy in uncertain time : Hopes and possibilities / S. L. Macrine (Ed.). New York, NY : Palgrave Macmillan, 2009. Str. 11-26.
[36] Pawley, C. Information literacy : A contradictory coupling. // Library Quarterly 73, 4(2003), str. 422 [kurziv u originalu].
[37] Špiranec, S.; Banek Zorica, M. Informacijska pismenost : teorijski okvir i polazišta. Zagreb : Zavod za informacijske studije, 2008. Str. 15.
[38] Prema Špiranec, S.; Banek Zorica, M. Nav. dj. (2010), str. 141.
[39] Roberts, S. Developing information professional competences in disciplinary domains : a challenge for higher education. // Information literacy in the Workplace. / edited by Marc Forster. London : Facet Publishing, 2017. Str 113.

(tj. publicistike) od 'nečinjenice' (tj. proze) i univerzalne 'istine'"[40], te kako se to razlikovanje vidi i u fizičkoj organizaciji knjižničnih zbirki. Neki autori (primjerice Pawley[41]) smatraju i kako se informacijska pismenost razvila kao odgovor knjižnica na gubitak kontrole nad autoritetom koji su imali u doba tiska, tj. kada su izvori pretežito bili oni na papiru, ali i zbog pritisaka medija i industrije zbog preopterećenja informacijama, razvoja novih tehnologija i institucionalnih pritisaka i sve većeg korištenja elektroničkih izvora i resursa. Slično tvrdi i O'Connor[42] koja sugerira kako je koncept informacijske pismenosti razvijen kao reakcija na prijetnje s kojima su se suočavale tradicionalne uloge knjižnica usredotočene na pristup. S druge strane, autori kao što su Kapitzke[43] i Behrens[44] smatraju kako je pojam informacijske pismenosti nastao kao odgovor na ignoriranje knjižnične znanosti i profesije u reformi obrazovanih procesa i neuspješan pokušaj uključivanja programa obrazovanja korisnika odnosno knjižnične pismenosti u (visokoškolske) kurikulume.

Informacijska pismenost tako nastaje kao odgovor na dinamične promjene, zahtjeve i pritiske okruženja. Tradicionalni standardi pismenosti čitanja, govorenja i matematike više nisu dostatni; učenici moraju postati i informacijski pismeni kako bi bili sposobni uspješno i učinkovito pronaći, organizirati, vrednovati i komunicirati informacije.[45] Znati kako učiti, kako učinkovito pronaći i koristiti informacije i kako odgovoriti na preobilje informacija sastavnice su već prvih pojmovnih određenja i definicija informacijske pismenosti.

2.2. Evolucija koncepta i definicije informacijske pismenosti

Počeci rasprave o informacijskoj pismenosti sežu u šezdesete godine 20. stoljeća, kada se o njoj pišu prve knjige i članci, iako tek deskriptivne naravi, ne ulazeći u detaljnije razmatranje koncepta.[46] Pojmovno određenje, prva uporaba termina „informacijska pismenost“, što označava i početnu točku razvoja koncepta, javlja se sredinom sedamdesetih godina 20. st. u

[40] Kapitzke, C. Information literacy : a review and poststructuralist critique. // Australian Journal of Language and Literacy 26, 1(2003), str. 57. Dostupno na: https://eprints.qut.edu.au/8867/1/8867.pdf (15.2.2021.).
[41] Pawley, C. Information Literacy : A Contradictory Coupling. // Library Quarterly 73, 4(2003), str. 440.
[42] O'Connor, L. Information literacy as professional legitimation : the quest for a new jurisdiction. // Library Review 58, 7(2009), str. 493. Dostupno na: http://dx.doi.org/10.1108/00242530910978190 (str. 16.2.2021.).
[43] Kapitzke, C. Nav dj.(2003), str. 55.
[44] Behrens, J.S. A Conceptual analysis and historical overview of information literacy. // College and research libraries 55, 7(1994), str. 309-322.
[45] Riddle, J.S. Information and Service Learning. // Critical Library Instruction : theories and methods. / edited by Maria T. Accardi et al. Duluth, Minnesota : Library Juice Press, 2010. Str. 133.
[46] Touminen, K.; Savolainen, R.; Talja, S. Information Literacy as a Sociotechnical Practice. // The Library Quarterly : Information, Community, Policy 75, 3(srpanj 2005), str. 329-345. Dostupno na: https://www.jstor.org/stable/10.1086/497311 (22.1.2021.).

sredini koja je tada bila, a i danas je, najpropulzivnija kad je riječ o razvoju informacijske tehnologije i samog informacijskog društva: u Sjedinjenim Američkim Državama. Naime, izraz „informacijska pismenost" skovao je i prvi 1974. godine upotrijebio Paul Zurkowski, tadašnji predsjednik Udruženja informacijske industrije (Information Industry Association: IIA) u *Izvješću* Nacionalnom odboru za knjižnice i informacijsku znanost (National Commission for Library and Information Science: NCLIS). Zurkowski smatra da pojedinci moraju biti informacijski pismeni ako žele preživjeti u informacijskom dobu jer živimo u vremenu preobilja informacija koje smanjuje našu sposobnost procjene[47], označavajući to „univerzalnim stanjem"[48], a informacijsku pismenost je promatrao kroz prizmu hitne potrebe da se upravlja informacijama i razlikuje između informacijski pismenih i nepismenih stručnjaka. Zurkowski informacijsku pismenost definira kao sposobnost pojedinca da koristi informacijske alate i izvore u svrhu rješavanja problema: „Ljudi osposobljeni za primjenu informacijskih resursa u svom poslu mogu se nazvati informacijski pismenima. Naučili su tehnike i vještine korištenja niza informacijskih alata kao i primarnih resursa u oblikovanju informacijskih rješenja za njihove probleme".[49] S obzirom da ova prva definicija informacijske pismenosti svoje ishodište ima u industrijskom sektoru i kontekstu radnih mjesta Amerike kasnoga kapitalizma, ne čudi njen funkcionalistički, instrumentalistički karakter ekonomskog pragmatizma. Zurkowski na problem informacija gleda kao na ekonomski problem i prvenstveno ga zanima ekonomski utjecaj informacijskog okruženja koje se mijenja, kao i potreba stvaranja umnih radnika[50]. Zurkowski je prema američkoj vladi zagovarao[51] osnivanje nacionalnog programa u svrhu postizanja opće informacijske pismenosti primjenjive na radnome mjestu: „Glavni prioritet Odbora trebao bi biti usmjeren ka utvrđivanju ključnoga nacionalnog programa u svrhu postizanja univerzalne informacijske pismenosti do 1984. godine."[52] Informacijska pismenost za njega je odgovor na percipirane neodgovarajuće vještine američkih radnika koje su ključne za uspjeh i konkurentnost poslovnog sektora u kontekstu ubrzane tranzicije ka informacijskoj ekonomiji, usložnjavanja informacijskog doba i

[47] Zurkowski, P. G. The information service environment: Relationships and priorities. Washington, DC : National Commission on Libraries and Information Science, 1974., str. 1. Dostupno na: https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED100391.pdf (21.01.2021.).
[48] Ibid.
[49] Ibid., str. 6.
[50] Drabinski, E. Toward a kairos of library instruction. // Journal of Academic Librarianship 40, 5(2014), str. 480-485. Dostupno na: http://digitalcommons.liu.edu/brooklyn_libfacpubs/16 (5.4.2021.).
[51] Valja napomenuti kako je IIA osnovana kao zagovaračka agencija za privatne profitne organizacije i tvrtke koje su se bavile proizvodnjom i prodajom informacija što djelomično objašnjava i opravdava funkcionalističko shvaćanje informacijske pismenosti usmjereno na produktivnost i profit, motivirano interesima sektora kojeg zastupa.
[52] Zurkowski, P. G. Nav. dj. (1974), str. 27 [tekst u izvorniku potcrtan].

proliferacije informacijskih izvora: da bi se održala konkurentnost i povećao profit, potrebno je više informacijski pismenih osoba koje će biti u stanju koristiti informacijske resurse i izvore[53]. Na taj način informacijska pismenost je definirana kao popis vještina koje učenik može steći i prenijeti u kontekst radnog mjesta u tom novom ekonomskom svijetu[54].

Ovo mehanisticističko poimanje informacijske pismenosti, osim što je čvrsto vezuje uz širi društveni odnosno ekonomski kontekst, može se povezati i uz ondašnju obrazovnu paradigmu koja na informacijsku pismenost gleda kao na konkretan popis atributa koji ima instrumentalnu vrijednost i za poduzetnički sektor te kao na preduvjet za cjeloživotno učenje.

Takav obrazovni pristup konceptu informacijske pismenosti nalazimo u definiciji koju je u govoru na konferenciji knjižničara 1976. godine ponudio Lee Burchinal: „Biti informacijski pismen zahtijeva novi set vještina. One uključuju način pronalaženja i korištenja informacija koje su potrebne za učinkovito i uspješno rješavanje problema i odlučivanje.“[55] U odnosu na Zurkowskog, Burchinal preciznije i konkretnije definira informacijsku pismenost, svodeći je na učinkovitost, djelotvornost, prepoznajući je kao obrazovni problem razvijanja vještina koje su potrebne za učinkovito i djelotvorno traženje informacija, rješavanje problema i odlučivanje.

Godine 1976. pojam informacijske pismenosti pojavljuje se i definira po prvi puta izvan SAD-a, ali i izvan discipline informacijskih znanosti – nizozemski stručnjak za komunikacije Cees Hamelink koristi sintagmu informacijske pismenosti kako bi govorio o potrebi „oslobađanja od opresivnih učinaka institucionaliziranih javnih medija“[56] i ustanovljenja alternativnih informacijskih mreža i novinskih kanala koji bi bili neovisni od političkih i ekonomskih interesa: „Najvažniji doprinos alternativama koje bi mogle biti protuteža dominantnim kanalima javnog komuniciranja bilo bi učenje alternativnog korištenja informacija.“[57] Informacija nije samo nešto što pojedinci traže ili dobivaju, već je oblikuju i dijele temeljem potreba i vlastitim nastojanjem – „prvi korak prema 'informacijskoj pismenosti' jest prepoznati da pristup informacijama započinje tamo gdje su korisnici informacija“ te „njihov situacijski

[53] Usp. Whitworth, A. Radical Information Literacy : Reclaiming the Political Heart of the IL Movement. Amsterdam : Elsevier, 2014. Str. 32.
[54] Drabinski, E. Nav. dj.(2014), str. 480-485.
[55] Burchinal, L. G. The Communications Revolution : America's Third Century Challenge. // The Future of Organizing Knowledge : Papers Presented at the Texax A & M University Library's Centennial Academic Assembly, Sept. 24, 1976. College Station : Texas A & M University Library, 1976. Str. 11. Dostupno na: https://personalpages.manchester.ac.uk/staff/drew.whitworth/burchinal_the_communications_revolution.pdf (27.1.2021.).
[56] Hamelink, C. An Alternative to News. // Journal of Communication 26, 4(1976), str. 120.
[57] Ibid., str 122. [tekst u izvorniku pisan kurzivom i masnim slovima]

kontekst ... je ključan.“[58] Za razliku od Zurkowskog i Burchinala, Hamelink informaciju ne smatra vještinom koju pojedinac treba steći, već osobnom značajkom koja omogućuje kritičku poziciju.[59]

Analizirajući definicije koje su predložene sedamdesetih godina, Behrens zaključuje kako većina definicija naglašava korištenje ili primjenu informacija, kao i njihovo korištenje u svrhu rješavanja problema te kako prepoznaju niz uvjeta za informacijsku pismenost, međutim ne utvrđuju same vještine i znanje koji su potrebni za rukovanje informacijama.[60] Taj će se zaokret dogoditi u desetljeću koje slijedi.

Osamdesetih godina 20. st. uloga informacijskih znanosti postaje sve važnija u kontekstu pretraživanja i korištenja informacija, a raste i interes za informacijsku pismenost. Ključnim događajem u razvoju koncepta informacijske pismenosti smatra se osnivanje Predsjedničkog odbora za informacijsku pismenost Američkog udruženja bibliotekara (American Library Association: ALA) 1987. godine, sa zadaćom definiranja informacijske pismenosti i utvrđivanja načina njezinoga integriranja u okruženje za učenje i obrazovanje. U *Proglasu* 1989. godine ALA konceptualno utemeljuje i kodificira pojam informacijske pismenosti i definira je temeljem utvrđivanja potrebnih vještina: „Kako bi osoba bila informacijski pismena, mora biti svjesna informacijske potrebe, zna pronaći, vrednovati i učinkovito koristiti potrebnu informaciju.“[61] Informacijska pismenost označava se nužnom vještinom za svakodnevni život, za poslovni svijet i za demokraciju:

> *„Informacijski pismenim pojedincima smatraju se oni koji su naučili kako učiti. Oni znaju kako učiti jer znaju kako je znanje organizirano, znaju kako pronaći informaciju, i kako je koristiti na način da drugi mogu učiti od njih. To su osobe pripremljene na cjeloživotno učenje jer uvijek mogu pronaći informaciju koja im je potrebna za bilo koju zadaću ili odluku*.“[62]

U *Proglasu* se također zaziva potreba restrukturiranja procesa učenja kako bi se studenti aktivno uključili u obrazovni proces i kako bi ih se potaklo da budu svjesni informacijske potrebe, prepoznaju informaciju koja im je potrebna kako bi riješili problem, pronađu potrebnu

[58] Ibid.
[59] Hamelink je i prvi autor koji koristi pojam „kritička informacijska pismenost“, doduše u kontekstu novinarstva, a ne knjižničarstva. (Vidjeti: McDonough, B. A. Critical Information Literacy in Practice : An Interpretive Synthesis. [Online Submission]. 2014. Dostupno na: http://libres.uncg.edu/ir/wcu/f/McDonough2014.pdf (5.4.2021.).
[60] Behrens, J. S. A. Nav. dj.(1994), str. 311.
[61] ALA. Nav. dj. (1989).
[62] Ibid.

informaciju i vrednuju je, organiziraju informaciju te da se učinkovito koriste informacijom kako bi riješili konkretan problem.[63] „Takvo restrukturiranje procesa učenja će unaprijediti vještine kritičkog razmišljanja, ali i osnažiti studente za cjeloživotno učenje i učinkovito ispunjavanje profesionalnih i građanskih zadaća i odgovornosti.“[64] Ovako široka definicija jedan je od razloga zašto je upravo ALA-ina definicija jedna od najcitiranijih, a ujedno je se može smatrati i „paradigmatskom, jer je polazište za mnoge buduće standarde i modele.“[65] Nadalje, izričitost ALA-ine definicije i u njoj pobrojani zahtjevi od informacijski pismenog pojedinca čine informacijsku pismenost „temeljnim preduvjetom moderne akademske knjižnice“[66], preduvjetom „efikasnoga korištenja suvremenih bibliotečnih i drugih informacijskih usluga“[67], ali i pospješuje širenje koncepta informacijske pismenosti i izvan područja knjižničarstva i informacijskih znanosti[68], prije svega u domenu obrazovanja.

U to vrijeme, koncem 1980-ih i početkom 1990-ih 20. st., raste i istraživački interes za informacijsku pismenost i u okviru knjižničarstva i obrazovanja, koji su doprinijeli razumijevanju informacijske pismenosti, pa i promijenili pogled na nju i proširili perspektivu razumijevanja. U tom smislu zanimljiva je *Delphi* studija C. Doyle iz 1992. koja je imala za cilj postizanje konsenzusa među stručnjacima te je rezultirala definicijom informacijske pismenosti kao „sposobnosti pristupa, vrednovanja i korištenja informacija iz niza različitih izvora.“[69] Doyle je ovom definicijom dodatno razradila i proširila ALA-inu definiciju te utvrdila popis atributa koji karakteriziraju informacijski pismenu osobu:

> „... *[i]nformacijski pismena osoba prepoznaje informacijsku potrebu, prepoznaje da je točna i potpuna informacija temelj donošenja inteligentnih odluka, uspješno iskazuje pitanja na temelju informacijske potrebe, prepoznaje potencijalne izvore informacija, razvija uspješne strategije pretraživanja, pristupa informacijama, vrednuje ih i organizira*

[63] Ibid.
[64] Ibid.
[65] Špiranec, S.; Banek Zorica, M. Nav. dj. (2008.). Str. 23
[66] Sweet, C. A. Information Literacy and Service-Learning : Creating Powerful Synergies. // Information literacy and social justice : radical professional praxis / Lua Gregory and Shana Higgins, editors. Sacramento : Library Juice Press, 2013. Str. 257-258.
[67] Lasić Lazić, J.; Laszlo, M. Mjerila informacijske nepismenosti. // Informacijska tehnologija u obrazovanju / Lasić-Lazić, Jadranka (ur.). Zagreb : Zavod za informacijske studije, 2014. Str. 226.
[68] Spitzer, K. L. ... et al. Information Literacy : Essential Skills for the Information Age. Syracuse, New York : ERIC Clearinghouse on Information and Technology, 1998. Str. 86. Dostupno na: https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED427780.pdf (18.1.2021.)
[69] Doyle, C. Outcome measures for information literacy within the national education goals of 1990. Final report to the national forum on information literacy. Summary of findings, ED351 033. Syracuse, NY : Eric Clearinghouse on Information and Technology, 1992., str. 2. Dostupno na: https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED351033.pdf (19.1.2021.).

za praktičnu primjenu, integrira nove informacije u postojeće znanje te se kritički koristi informacijom pri rješavanju problema."[70]

Ovakva definicija nadovezuje se na nastojanja iz osamdesetih godina 20. st. ka integriranju informacijske pismenosti u obrazovni sustav, za što je nužno poimanje koncepta kao skupa konkretnih, izoliranih atributa i vještina. No sredinom devedesetih godina javljaju se kritičari ovakvoga pristupa koji smatraju kako je informacijska pismenost više od zbroja generičkih kompetencija i vještina te ne može biti odvojena od društvenih i tehnoloških varijabli. Jedna od prvih značajnijih definicija toga novog pravca jest definicija Shapira i Hughes koja naglašava ekonomsku, kulturnu i prije svega socijalnu dimenziju informacijske pismenosti: „... nadilazi znanje korištenja računalom i informacijskog pristupa ka kritičkoj refleksiji o prirodi same informacije i njezinom društvenom, kulturnom i čak filozofskom kontekstu i utjecaju"[71] te dalje ističu kako je informacijska pismenost u informacijskom dobu ključna kao što su to logika, gramatika i retorika bile u srednjem vijeku.

Sličnu definiciju nalazimo i kod Webber i Johnstona koji naglasak stavljaju na kritičkoj osviještenosti i etičkom korištenju informacija kao ključnim elementima koncepta:

„*Informacijsko opismenjivanje sastoji se od usvajanja primjerenoga informacijskog ponašanja u svrhu dolaženja do one informacije koja će zadovoljiti informacijske potrebe, i to bez obzira na medij, a uključuje i kritičku osviještenost o važnosti mudrog i etičkog korištenja informacija u društvu. Važno je da informacijska pismenost ne bude reducirana na knjižnične ili računalne vještine, već poimana kao odgovor na kulturni, društveni i ekonomski razvoj informacijskog društva*."[72]

Svakako valja spomenuti i definiciju C. Bruce koja je svojim pionirskim istraživanjem proširila ALA-inu definiciju te naglasila kognitivne sposobnosti: „Sposobnost lociranja, upravljanja i korištenja informacija označeno je 'informacijskom pismenošću'."[73]

Tumačenje informacijske pismenosti na tragu teorijskoga pravca koji je ranije prepoznat kod Shapira i Hughes nalazimo i kod Bawdena[74] koji kao ključne elemente informacijske

[70] Ibid.,
[71] Shapiro, J.J.; Hughes, S.K. Information literacy as a liberal art : Enlightenment proposals for a new curriculum. // Educom Review 31, 2(1996), str. 33.
[72] Webber, S.; Johnston, B. Conceptions of Information Literacy : New perspectives and implications. // Journal of Information Science 26, 6(2000), str. 381-397.
[73] Bruce, C. The phenomenon of information literacy. // Higher Education Research and Development 17, 1(1998), str. 25.
[74] Bawden, D. Information and digital literacies : a review of concepts. // Journal of Documentation 57, 2(2001), str. 218-259.

pismenosti vidi razumijevanje, značenje i kontekst, odnosno kod Lloyd[75], koja smatra kako su informacije i znanje društveni produkt i da im se stoga prvenstveno pristupa kroz socijalne odnose.

Od osobito utjecajnih definicija koje također informacijsku pismenost povezuju sa širim društvenim kontekstom svakako treba spomenuti politički važan *Aleksandrijski proglas*, nastao 2005. godine u okviru sastanka o informacijskoj pismenosti i cjeloživotnom učenju vodećih ustanova u području informacijske pismenosti: Organizacije Ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization: UNESCO), Međunarodnog saveza knjižničnih društava i ustanova (International Federation of Library Associations and Institutions: IFLA) i Nacionalnog foruma za informacijsku pismenost (National Forum on Information Literacy: NFIL). Proširena definicija informacijske pismenosti sadržana u *Aleksandrijskom proglasu* povezuje je s osnaživanjem, socijalnom pravdom i građanskim aktivizmom:

> *„Informacijska pismenost je u središtu cjeloživotnog učenja. Ona osnažuje ljude iz svih slojeva da traže, vrednuju, koriste i stvaraju informacije na učinkovit način kako bi ispunili svoje osobne, društvene, profesionalne i obrazovne ciljeve. Ona je temeljno ljudsko pravo u digitalnom svijetu i promiče socijalnu uključenost svih naroda*.“[76]

Aleksandrijski proglas je važan jer naglasak stavlja na kulturni i socijalni kontekst, odmičući se tako od generičkog popisivanja atributa informacijski pismene osobe i svođenja informacijske pismenosti na jedinstven skup elemenata s univerzalnim ishodom.[77] Podcrtavajući njene poveznice sa širim idejama socijalne pravde, *Aleksandrijski proglas* određuje informacijsku pismenost ne samo obrazovnim, već i inherentno političkim, kulturnim i socijalnim konceptom.[78]

Analizirajući definicije informacijske pismenosti, možemo razlikovati dvije velike skupine definicija: informacijska pismenost kao popis kompetencija i informacijska pismenost kao sociotehnički fenomen.[79] Prema Lloyd, ta prva skupina definicija je „knjižnično-centrična“, s naglaskom na vještine i sposobnosti, otkrivajući dakle instrumentalni karakter informacijske pismenosti na način na koji se artikulira, podučava i prakticira u kontekstu formalnoga učenja,

[75] Lloyd, A. Information literacy landscapes : an emerging picture. // Journal of Documentation 62, 5(2006), str. 570-583.
[76] Alexandria Proclamation on Information Literacy and Lifelong Learning. High Level Colloquium on Infromation Literacy and Lifelong Learning. Alexandria, Egypt, 2005.
[77] Špiranec, S.; Banek Zorica, M. Nav. dj. (2008). Str. 28.
[78] Jacobs, H.L. Information literacy and reflective pedagogical praxis. // The Journal of Academic Librarianship 34, 3(2008), str. 262.
[79] Špiranec, S.; Banek Zorica, M. Nav. dj. (2008). Str. 23-36.

dok druga, novija skupina definicija naglašava iskustvo učenja koje nastaje kada osoba koristi informacije[80]. Farkas razlike u poimanju koncepta informacijske pismenosti dovodi u vezu s razlikama u informacijskom okruženju: kada je okruženje bilo primarno temeljeno na tiskanim materijalima, naglasak je bio na vještinama i alatima pronalaženja, pristupa i korištenja informacija. No s pojavom WWW-a i interneta, fokus se pomiče na proceduralne vještine[81].

Razvidno je kako je informacijska pismenost višedimenzionalni fenomen i kako bi „najpotpuniju definiciju vjerojatno trebalo potražiti u presjeku obaju pravaca. Valjanost pojmovnog određenja ovisi o njegovoj svrsi.“[82] Dio razloga za teškoće definiranja informacijske pismenosti moguće je naći u činjenici da ona sjedinjuje dva sama po sebi dvosmislena i zahtjevna koncepta (informaciju i pismenost), kao i u postojanju niza srodnih koncepata[83]. Bawden stoga zagovara pristup temeljen na objašnjavanju, a ne definiranju pojma[84] te razgraničava pojam informacijske pismenosti od ostalih pismenosti (računalna, medijska, digitalna itd.).

No, usprkos razlikama, sve definicije dijele konceptualnu jezgru koja obuhvaća pristup, vrednovanje i korištenje informacija[85]. U tom smislu E. Owusu-Ansah tvrdi kako neslaganja postoje samo na površini te da zapravo postoji široki konsenzus oko jezgre koncepta, odnosno da je prije riječ o konvergenciji nego divergenciji među definicijama[86].

S pojavom Weba 2.0 i društvenih medija, međutim, ponovno dolazi do pokušaja redefiniranja informacijske pismenosti, pa i do prijedloga da se taj koncept potpuno napusti ili zamijeni konceptima kao što su transpismenost, metapismenost, participativna pismenost itd.[87] Kao odgovor na anomalije u paradigmi informacijske pismenosti, koje nastaju kao posljedica radikalnih promjena u informacijskom okruženju, Špiranec i Banek Zorica[88] predlažu uvođenje ažuriranoga podkoncepta informacijske pismenosti: informacijsku pismenost 2.0. Takva rekonceptualizacija informacijske pismenosti odražava nove društvene odnose i informacijsko

[80] Lloyd, A. Information Literacy Landscapes. Information literacy in education, workplace and everyday contexts. Oxford : Chandos Publishing. Str. 40-41.
[81] Farkas, M. prema: Špiranec, S. Information literacy in Web 2.0 environments : emerging dimensions of research. // Libellarium 7, 1(2014), str. 56-57.
[82] Špiranec, S.; Banek Zorica, M. Nav. dj. (2008). Str. 29.
[83] Tuominen, K., Savolainen, R., Talja, S. Information Literacy as a Sociotechnical Practice. // The Library Quarterly : Information, Community, Policy 75, 3 (July 2005), str. 332. Dostupno na: URL: https://www.jstor.org/stable/10.1086/497311 (7.12.2020.)
[84] Bawden, D. Nav. dj., str. 251.
[85] Špiranec, S. Nav. dj.(2014), str. 56.
[86] Owusu-Ansah, E. K. Information Literacy and the academic library : a critical look at the concept and the controversies surrounding it. // Journal of academic librarianship 29, 4(2003), str. 219-230.
[87] Špiranec, S. Nav. dj. (2014), str. 55-56.
[88] Špiranec, S.; Banek Zorica, M. Nav. dj.(2010), str. 140-153.

okruženje za koje je tipično ono što Tuominen naziva „erozijom informacijskog konteksta“[89] u kojem pitanje autoriteta više nije tako jasno i koji više nije stabilan. Web 2.0, koji karakteriziraju manja predvidljivost, složenije strukture informacija i participativni pristup kreiranju sadržaja te veći naglasak na korisnika, nameće potrebu za naglaskom na kritičkom razumijevanju društvenog porijekla informacije i njene važnosti u različitim praksama.[90] Tuominen stoga informacijsku pismenost u takvom novom kontekstu definira kao “kolektivnu ili individualnu kompetenciju ili vještinu procjene kvalitete, točnosti, autentičnosti, originalnosti, pouzdanosti i vjerodostojnosti pronađenih informacija”[91]. U tom smislu, ključne odrednice informacijske pismenosti 2.0 su „analiza i utvrđivanje konteksta stvaranja informacije, prepoznavanje informacijskog konteksta, određivanje autoriteta, autentičnost i točnost pronađenih informacija“.[92]

Najnovija definicija informacijske pismenosti iz *Okvira informacijske pismenosti u visokom obrazovanju* Američkoga udruženja za visokoškolske knjižnice (Association of College and Research Librarians: ACRL) pokušaj je odgovora na kritike ranije definicije iz 1989. ponovljene i u Standardima objavljenima 2000. i njene dekonstrukcije mijenjanjem fokusa s vještina na informacijski kontekst[93]. *Okvir* informacijsku pismenost definira kao “skup integriranih sposobnosti koje obuhvaćaju refleksivno otkrivanje informacija, razumijevanja načina na koji se informacije proizvode i vrednuju te korištenje informacija u stvaranju novog znanja i etičko sudjelovanje u zajednicama učenja”[94]. Međutim, iako stavljanjem naglaska na kontekst, *Okvir* čini zaokret prema kritičkoj informacijskoj pismenosti, neki teoretičari smatraju kako na određeni način ipak radi puni krug i vraća se na ishodište poimanja informacijske pismenosti. Naime, naglašavanjem „dinamizma, fleksibilnosti [i] individualnoga rasta“[95] i poduzetničkih sloboda i vještina u kontekstu tržišta te metaforom “tržišta informacija” u okviru *Informacije imaju vrijednost*, evocira se neoliberalizam[96] čije natruhe postoje već u prvoj definiciji Zurkowskog.

[89] Ibid., str. 147.
[90] Ibid.
[91] Tuominen, K. Information literacy 2.0. // Signum 5(2007), str. 7.
[92] Špiranec, S.; Banek Zorica, M. Nav. dj. (2010), str. 147.
[93] Usp. Anderson, A.; Johnston, B. From Information Literacy to Social Epistemology : Insights from Psychology. Amsterdam : Chandos Publishing, 2016. Str. 114.
[94] ACRL. Framework for Information Literacy for Higher Education. 2016. Str. 8. URL: http://www.ala.org/acrl/sites/ala.org.acrl/files/content/issues/infolit/framework1.pdf (20.12.2020.)
[95] Ibid.
[96] Usp. Seale, M. Enlightenment, neoliberalism, and information literacy. // Canadian Journal of Academic Librarianship 1, 1(2016), str. 85.

Iz prethodne rasprave jasno proizlazi kako usprkos određenom pojmovnom konsenzusu i preklapanju glavnih elemenata definicija, postojanje mnoštva definicija ipak pokazuje kako je informacijska pismenost i dalje predmet žučne rasprave i podložna stalnom redefiniranju. Neki autori tvrde kako su te međusobno suprotstavljene ideologije unutar informacijske pismenosti posljedica činjenice što se sama informacijska pismenost pojavila kao koncept prije nego što je za nju razvijeno snažno teorijsko utemeljenje[97], dok drugi, primjerice Elmborg, smatraju kako je nedostatak preciznosti spriječio razvoj prakse i kritičku prosudbu važnosti informacijske pismenosti te stoga predlaže da se umjesto rasprave o definiciji informacijske pismenosti pređe na „kritičku praksu knjižničarstva“[98]. Prije prelaska na raspravu o kritičkoj prosudbi odnosno o kritičkoj informacijskoj pismenosti, potrebno je osvrnuti se na standarde i modele kao teorijski okvir i okvir za praktičnu implementaciju informacijske pismenosti.

2.3. Modeli i standardi informacijske pismenosti

Nakon pojave koncepta informacijske pismenosti i prvih definicija sedamdesetih godina 20. st., krajem devedesetih počinju sustavni napori ponajprije knjižničarske zajednice i institucija, kao i institucija visokoga obrazovanja, u daljnjem razvoju informacijske pismenosti i u utvrđivanju standarda, zbog čega se osnivaju i strukovna udruženja poput NFIL-a[99]. Cilj je bio osnažiti ulogu i status knjižničarske profesije[100] njenim snažnijim uključivanjem u reforme obrazovanja i snažnijim povezivanjem informacijskih vještina i procesa učenja[101]. U tu svrhu bilo je potrebno razviti okvir koji bi omogućio provedbu koncepta informacijske pismenosti u praksi i smanjenje njegove metaforičnosti i apstraktnosti[102]. U nastavku će biti prikazani neki od ponuđenih modela i standarda.

2.3.1. Modeli informacijske pismenosti

Modeli informacijske pismenosti služe kao smjernica za razvoj informacijskih vještina i kao vodilja za pronalaženje, analiziranje i korištenje informacija, ali i kao teorijski okvir „za interpretaciju fenomena, ali i njegovu praktičnu primjenu“[103]. Brojni istraživači, obrazovni stručnjaci i institucije razradili su pregršt modela informacijske pismenosti koje po njihovoj

[97] O'Connor, L. Nav. dj., str. 503.
[98] Elmborg, J. Nav. dj., str. 192.
[99] Usp. Tuominen, K.; Savolainen, R.; Talja, S. Nav. dj, str. 332.
[100] Snavely, L., Cooper, N. The Information Literacy Debate. // Journal of Academic Librarianship 23(January 1997), str. 10.
[101] Behrens, J.S. Nav. dj., str.
[102] Usp. Behrens, J.S. Nav. dj., str. 309-322.
[103] Špiranec, S.; Banek Zorica, M. Nav. dj. (2008.). Str. 49.

prirodi možemo podijeliti na metamodele i kontekstualne modele[104]. Metamodeli su oni modeli koji nisu nužno nastali u odnosu prema informacijskoj pismenosti, ali su kasnije prepoznati kao uporište za tumačenje informacijske pismenosti (model C.C. Kuhlthau, model prikupljanja bobica M. Bates, relacijski model C. Bruce), dok su kontekstualni modeli polazište za utemeljenje same informacijske pismenosti te se odnose na određeni kontekst primjene (model Šest velikih vještina (*Big 6*), SCONUL model, TFPL model opismenjivanja na radnom mjestu, model Sedam lica informacijske pismenosti C. Bruce).[105] U tekstu koji slijedi bit će ukratko predstavljeni neki od navedenih modela.

2.3.1.1. Primjeri metamodela

Dok brojni modeli nemaju svoje teorijsko utemeljenje i nisu proizašli iz sustavnih istraživanja, iznimka su modeli C. C. Kuhlthau[106] (*Proces pretraživanja informacija* i *Vođeno pretraživanje*), nastali i validirani temeljem dugogodišnjih istraživanja. Proces istraživanja je cjelovit i sastoji se od šest faza: upoznavanje sa zadatkom, odabir teme, istraživanje širega područja i usmjeravanje istraživanja, definiranje žarišta, prikupljanje informacija, zaključivanje pretraživanja i početak pisanja. Sam proces se ne svodi na prikupljanje informacija i njihovu sintezu, već se u njemu ideje najprije ispituju, potom se definiraju teze, a tek onda slijede faze prikupljanja.[107] Model obuhvaća tri područja iskustva: afektivno (osjećaji), kognitivno (razmišljanje) i fizičko (djelovanje), koji su karakteristični za svaku fazu. Model Kuhtlhau je utemeljen na uvjerenju kako je učenje osobna i socijalna konstrukcija[108] te na hipotezi kako je pretraživanje informacija „proces izgradnje koji počinje s nesigurnošću i tjeskobom“[109], pri čemu strah može spriječiti sami početak pretraživanja. No kada ta faza prođe i kada se definira žarište, kod korisnika se stvara optimizam i povjerenje te raste interes. Definiranje žarišta stoga je ključna faza odnosno zadaća. „Kuhlthau pokazuje kako informacijska tjeskoba nije krivica pojedinca, ili patologija uslijed lošeg obrazovanja ili apatije, već je prirodni dio ljudskog stanja“[110]; informacijski pismena osoba može prevladati tjeskobu, riješiti složene informacijske probleme i stvoriti znanje iz postojećih tekstova. Kuhlthauini

[104] Prema Špiranec, S.; Banek Zorica, M. Nav. dj. (2008.). Str. 49.
[105] Prema Špiranec, S.; Banek Zorica, M. Nav. dj. (2008.). Str. 49-61.
[106] Todd, R. J. From Information to Knowledge: The Information Literacy Conundrum. // Journal of the Korean Society for Library and Information Science 44, 4(November 2010), str. 136. Dostupno na: http://koreascience.or.kr/article/JAKO201013351015316.pdf (24.2.2021.)
[107] Prema Špiranec, S.; Banek Zorica, M. Nav. dj. (2008.) Str. 51-52.
[108] Todd, R. J. Nav. dj., str. 146.
[109] Kuhlthau, C.C. Seeking meaning : a process approach to library and information services. Norwood, N.J : Ablex Publishing Corporation, 1993. Str. xx.
[110] Whitworth, A. Nav. dj. Str. 59.

modeli i teorije iznimno su utjecajni u raspravama o informacijskoj pismenosti dokazujući kako informacijska pismenost nije popis zasebnih vještina, već način učenja: „pripremajući studente da budu fleksibilni mislioci i pojedinci koji neprestano uče, pripremamo ih za nove izazove koji ih čekaju u informacijskom dobu“[111].

Model prikupljanja bobica M. Bates u osnovi definira ponašanje korisnika koji postavlja upit nakon čega se taj upit uparuje sa sadržajem informacijske baze; korisnik svoj upit mijenja u skladu s informacijama koje pronalazi. Bates za svoj model koristi analogiju prikupljanja bobica koje se ne nalaze na jednom grozdu, već su raspršene po šumi, ilustrirajući stvarni proces prikupljanja informacija koji se nikad ne odvija u jednom pokušaju, već se kontinuirano modificira i prilagođava. Batesina teorija potvrđuje da korisnici prilikom pretraživanja informacija nemaju neku određenu strategiju, već „prikupljaju bobice“, tj. prilagođavaju je ovisno podacima i informacijama koje pronalaze, a koje im daju nove ideje i smjernice, a tako i novu koncepciju upita[112]. Bates to naziva „pretraživanje koje evoluira“[113]. Ovaj model naglašava nelinearnost procesa, ali i njegovu nestatičnost, iterativnost i cikličnost, a, prema Bates, on odgovara stvarnom ponašanju ljudi kada traže informacije[114]. M. Bates svojim modelom „anticipira tipično informacijsko ponašanje na webu“[115], a povezanost bobica evocira i anticipira povezanost informacija hiperlinkovima.

Relacijski model C. Bruce[116], razrađen na temelju istraživanja koje je provela na australskim sveučilištima, prepoznaje sedam dimenzija ili „lica“ odnosno iskustava pri ophođenju s informacijama: informacijska tehnologija, informacijski resursi, informacijski procesi, informacijska kontrola, konstruiranje znanja i izgradnja korpusa znanja, proširivanje znanja te mudrost. Te su dimenzije, za razliku od ostalih modela, utvrđene iz perspektive korisnika, a Bruce „posebno naglašava aktivnu ulogu pojedinca, znanje, pristup informacijama i društveni aspekt informacija“[117]. *Relacijski model* ističe kako je iskustvo informacijskoga ponašanja informacijski pismene osobe subjektivno, ali kontekstualizirano: svatko može iskusiti informacije na neki od načina opisanih navedenim dimenzijama i pritom mijenjati svoje

[111] Spitzer, K.L. et al. Nav. dj. Str. 72.
[112] Bates, M.J. The design of browsing and berrypicking techniques for the online search interface. // Online Review 13, 5(1989), str. 409-410.
[113] Ibid., str. 410.
[114] Ibid., str. 421.
[115] Špiranec, S.; Banek Zorica, M. Nav. dj. (2008.) Str. 52.
[116] Bruce, C. The Seven Faces of Information Literacy. Adelaide : Auslib Press, 1997.
[117] Ibid. Str. 54-55

informacijsko ponašanje, iako se kod svih ne moraju nužno očekivati složenija iskustva.[118] Prema ovom modelu, informacijska pismenost je zbroj tih različitih lica odnosno načina ophođenja s informacijama[119], a informacijska pismenost je konceptualizirana kao sposobnost izgradnje znanja, koja u svom središtu ima informacije i znanje. S obzirom da ovaj model definira informacijsku pismenost kao puni repertoar iskustava učinkovitoga korištenja informacija, on je kao takav primjenjiv u različitim kontekstima, uključujući i na radnome mjestu.[120]

2.3.1.2. Primjeri kontekstualnih modela

Model *Šest velikih vještina* (*Big 6*)[121] razvili su 2001. u SAD-u M. Eisenberg i B. Berkowitz iz prakse, na temelju projekta kojim su ispitivali potrebu za modelom u rješavanju problema. „Istraživanja su pokazala da se većina ljudi intuitivno koristi strategijom rješavanja problema bez njezina eksplicitnog poznavanja.“[122] Model se sastoji od šest koraka, tj. faza (a svaka od njih i od dvije potkategorije) koje pružaju podršku u aktivnostima koje su nužne kako bi se riješili informacijski problemi: definiranje zadatka, strategije pretraživanja, pretraživanje i pristup, korištenje informacija, sinteza i vrednovanje. Proces nije linearan niti preskriptivan, a faze se mogu ponavljati.[123] Ovaj je model usmjeren na razvoj programa informacijske pismenosti u školama te je u svojoj pojednostavljenoj verziji primjenjiv za niže uzraste, tj. niže razrede osnovne škole.[124] Danas je taj model jedan od najpriznatijih i najviše korištenih pristupa informacijskoj pismenosti.[125]

---

[118] Forster, M. How is Information Literacy experienced in the workplace? // Information Literacy in the Workplace / edited by Marc Forster. London : Facet Publishing, 2017. Str. 17.
[119] Todd, R. J. Nav. dj., str. 139.
[120] Somerville, M.M.; Imhof, R.; Bruce, C.S.; Abdi, E.S. Workplace Information Literacy : Co-designed Information Experience-Centred Systems and Practices. // Information Literacy in the Workplace. ECIL 2017. Communications in Computer and Information Science, vol 810 / Kurbanoglu, S., Boustany, J., Špiranec, S., Grassian, E., Mizrachi, D., Roy, L. (eds.). Heidelberg : Springer, 2018. Str. 4.
[121] Eisenberg, M. Big6 skills overview. November, 2001. URL: http://www. big6.com/category/overview-of-big6-skills/
[122] Špiranec, S.; Banek Zorica, M. Nav. dj. (2008.) Str. 55.
[123] Willer, D., Eisenberg, M. Mapping Educational Standards to the Big6. // Information Literacy. Lifelong Learning and Digital Citizenship in the 21st Century. ECIL 2014. Communications in Computer and Information Science, vol 492 / Kurbanoğlu S., Špiranec S., Grassian E., Mizrachi D., Catts R. (eds) . Heidelberg : Springer, Cham, 2014. Str. 82.
[124] Prema Špiranec, S.; Banek Zorica, M. Nav. dj. (2008.) Str. 55-57.
[125] Eisenberg, M.B. Lessons Learned from a Lifetime of Work in Information Literacy. // Information Literacy. Lifelong Learning and Digital Citizenship in the 21st Century. ECIL 2014. Communications in Computer and Information Science, vol 492 / Kurbanoğlu S., Špiranec S., Grassian E., Mizrachi D., Catts R. (eds) . Heidelberg : Springer, Cham, 2014. Str. 8.

SCONUL model *Sedam stupova vještina* je praktični model koji je 1999. godine razvilo Udruženje knjižnica koledža, nacionalnih i visokoškolskih knjižnica Velike Britanije (Society of College National and University Libraries: SCONUL), a trebao je poslužiti za daljnji razvoj ideja u praksi.[126] Model stavlja naglasak na suradnju između akademskog i knjižničnog osoblja, a u njegovim temeljima su dva ishodišta, osnovne knjižnične i računalne vještine, između kojih se nalazi sedam glavnih vještina.[127] Glavne vještine odnosno sposobnosti u modelu SCONUL su: prepoznavanje informacijskih potreba, razlikovanje načina na koji se informacijski jaz može riješiti, postavljanje strategije pronalaženja informacija, lociranje i pristup informacijama, poredba i vrednovanje informacija pronađenih u različitim izvorima, organizacija, primjena i komuniciranje informacija drugima te sinteza informacija i stvaranja novog znanja.[128] Navedene vještine vode od početničke razine korisnika informacija do ekspertne razine koja podrazumijeva refleksiju i kritičku svijest u korištenju informacija kao intelektualnog izvora, a stječu se postupno tijekom školovanja.[129] Ovakav pristup u fazama kompatibilan je s definicijom informacijske pismenosti kakvu je ponudila Doyle, kao i sa standardima ACRL-a.[130] Model je ažuriran 2011. kako bi i dalje bio relevantan i jasnije odražavao ono što se danas podrazumijeva pod informacijskom pismenošću. Jedna od važnijih promjena jest jasnije uključivanje koncepta vrednovanja.[131] Ažurirani model je predstavljen kao generički, „jezgreni“, temeljni model za visoko obrazovanje, koji definira temeljne vještine i kompetencije (sposobnosti) i stavove i ponašanja (razumijevanje) koji su u središtu razvoja informacijske pismenosti u visokom obrazovanju.[132] Kako bi se model mogao primijeniti u različitim konkretnim situacijama, razvijen je niz „leća“ za različite skupine korisnika, a cirkularna priroda modela pokazuje kako informacijsko opismenjivanje nije linearan proces.[133]

TFPL model informacijskog opismenjivanja na radnom mjestu proizašao je iz provedenoga istraživanja jedne britanske konzultantske tvrtke 1999. godine koje je imalo za cilj utvrditi potrebe radnika za informacijskom pismenošću.[134] Model u svojoj srži pretpostavlja da svi

[126] Špiranec, S.; Banek Zorica, M. Nav. dj. (2008.). Str. 57.
[127] Ibid. Str. 57-59
[128] [SCONUL] Society of College, National and University Libraries. Information skills in higher education : a SCONUL Position Paper. London : SCONUL, 1999. Str. 6. URL: Seven_pillars2.pdf (https://www.sconul.ac.uk/sites/default/files/documents/Seven_pillars2.pdfsconul.ac.uk). (17.12.2020.)
[129] Špiranec, S.; Banek Zorica, M. Nav. dj. (2008.) Str. 59.
[130] Webber, S.; Johnston, B. Nav. dj., str. 384.
[131] Willer, D.; Eisenberg, M. Nav. dj. Str. 88.
[132] Bent, M.; Stubbings, R.; SCONUL. The SCONUL Seven Pillars of Information Literacy : Core model. 2011. Dostupno na: https://www.sconul.ac.uk/sites/default/files/documents/coremodel.pdf c.uk) (20.12.2020.).
[133] Ibid.
[134] Špiranec, S.; Banek Zorica, M. Nav. dj. (2008.) Str. 59.

radnici moraju biti osposobljeni za pronalaženje, procjenu i korištenje informacija.[135] Informacijski pismena osoba na radnom mjestu mora biti osposobljena za postupke njegovanja strukturiranoga pristupa definiranju informacija, kretanja kroz informacijske izvore, vrednovanja relevantnosti, pouzdanosti i kvalitete prikupljenih informacija, odbacivanja suvišnih i nerelevantnih informacija, sinteze i primjene informacija u donošenju odluka i bilježenja zaključaka i tijeka misli.[136] Modeli informacijske pismenosti na radnom mjestu su rijetki, a razlikuju se od ostalih modela jer informacijsko opismenjivanje i općenito učenje na radnom mjestu nužno uključuje učenje iz socijalnih interakcija, iz iskustva kolega i nezabilježenoga znanja, te se razlikuje od organizacije do organizacije.[137]

Iako određene razlike postoje, osobito između modela koji se odnose na radno mjesto i modela koji su razvijeni za područje obrazovanja, kao i s definicijama, i među modelima je više suglasja nego neslaganja, a glavno obilježje gotovo svih modela jest proces, tj. shvaćanje da informacijske vještine nisu „izolirani incidenti“, već povezane aktivnosti koje podrazumijevaju način na koji razmišljamo o informacijama i koristimo ih[138]. Na taj način modeli daju legitimitet definicijama informacijske pismenosti, poput one Doyle, koje je definiraju kao proces, a ne skup zasebnih vještina.[139]

2.3.2. Standardi informacijske pismenosti

I dok su modeli ponudili potreban teorijski okvir, knjižničarska i akademska zajednica, ali i kreatori politika su, u nastojanju da izgrade društvo informacijski pismenih osoba, napore usmjerili ka razradi praktičnih alata koji će omogućiti implementaciju modela i definiranje mjerljivih i provjerljivih ishoda informacijskog ponašanja i svojstava i značajki informacijski pismenih pojedinaca ili studenata te na taj način omogućiti i učinkovitiji nastavni proces. U tu svrhu su razvijeni standardi informacijske pismenosti koji „podrobno navode elemente procjene i pokazatelje uspješnosti te omogućuju testiranje i vrednovanje“[140]. Standardi uglavnom nisu normativno-preskriptivnog karaktera, već služe kao upute i smjernice i stoga uglavnom definiraju karakteristike informacijski pismene osobe.[141]

[135] Ibid. Str. 60.
[136] Ibid.
[137] Usp. Ibid.
[138] Eisenberg, M. B. Information Literacy: Essential Skills for the Information Age. // DESIDOC Journal of Library and Information Technology 28, 2(2008), str. 40.
[139] Spitzer, K. L. ... et al. Nav .dj., str. 82.
[140] Špiranec, S.; Banek Zorica, M. Nav. dj. (2008.) Str. 50.
[141] Ibid.

Od kodificiranja informacijske pismenosti do izrade prvoga standarda prošlo je više od deset godina. Prvi standard sastavljen je za potrebe visokoga obrazovanja, a sastavio ga je ACRL 2000. godine pod nazivom *Standardi kompetencija informacijske pismenosti u visokom obrazovanju*. Taj dokument utvrđuje pet standarda kojima se određuje razina informacijske pismenosti studenata i koji informacijsku pismenost vežu uz kompetencije koje treba svladati, zatim 22 izvršna pokazatelja i 87 ishoda učenja. Pokazatelji pokazuju koje sposobnosti informacijski pismen student posjeduje, dok ishodi objašnjavaju njihovu primjenu[142]. Sposobnosti odnosno pet osnovnih standarda informacijske pismenosti su: definiranje i artikuliranje informacijske potrebe, učinkovito i djelotvorno pristupanje potrebnim informacijama, kritičko vrednovanje informacija i njenih izvora te inkorporiranje odabranih informacija u vlastiti korpus znanja i vrijednosni sustav, djelotvorno korištenje informacijama kako bi se ostvarila određena svrha te razumijevanje brojnih ekonomskih, pravnih i socijalnih pitanja koji okružuju korištenje informacija te njihovo etičko i legalno korištenje.[143] Standard također razlikuje informacijsku pismenost i korištenje informacijske tehnologije kao preduvjet stjecanja informacijske pismenosti.[144] Iako je primarno zamišljen kao standard za akademsko okruženje, svrha mu je opisati klaster sposobnosti koji je zajednički svim disciplinama i razinama obrazovanja.[145] Zbog toga su standardi ACRL-a postali najpoznatiji i najviše korišteni u konceptualiziranju, podučavanju i ocjenjivanju informacijske pismenosti, i to ne samo u okvirima visokoga obrazovanja.

ACRL je standarde iz 2000. revidirao i ažurirao 2015. godine kada je objavio spomenuti *Okvir informacijske pismenosti u visokom obrazovanju*. Za razliku od popisa kompetencija, vještina i ishoda u *Standardima* koje studenti moraju ostvariti da bi postali informacijski pismeni, *Okvir* utvrđuje šest dijelova (okvira), svaki od kojih se sastoji od tzv. koncepta praga koji je u središtu informacijske pismenosti, skupa praksi znanja i skupa mjera[146]. Šest okvira, tj. polazišnih koncepata su sljedeći: znanost je konverzacija; istraživanje kao postavljanje upita; autoritet je kontekstualan i konstruiran; stvaranje informacija kao proces; traženje kao strateško ispitivanje; informacija ima vrijednost. Okviri su popraćeni iscrpnim objašnjenjem i popisom praksi znanja (sposobnosti) i mjerama. Informacijski pismenog studenta iz *Standarda*, kao

[142] Lasić Lazić, J.; Laszlo, M. Nav. dj. (2014.). Str. 231.
[143] ACRL. Information literacy competency standards for higher education. 2000. URL: ACRL STANDARDS: Information Literacy Compentency Standards for Higher Education | Library Association | College & Research Libraries News (12.1.2021.).
[144] Ibid.
[145] Prema Špiranec, S.; Banek Zorica, M. Nav. dj. (2008.) Str. 63.
[146] ACRL. Nav. dj. (2016.). Str. 8.

subjekta koji *čini* u *Okviru* zamjenjuje „stručnjak“ koji *razumije*. U tom smislu *Okvir* predstavlja zaokret od pozitivistički postuliranih *Standarda* prema konstruktivističkom utemeljenju jer pretpostavlja da se znanje (re)konstruira ovisno o društvenom kontekstu[147], potcrtavajući tako ideje i polazišta kritičke informacijske pismenosti. ACRL naglašava kako *Okvir* nije preskriptivan popis vještina, skup standarda ili ishoda učenja, već je temeljen na skupu međusobno povezanih temeljnih koncepata, zbog čega je i nazvan *okvirom,* a ne standardom, no svejedno predstavlja važno “novo polazište za teorijsko i praktično utemeljenje informacijske pismenosti u kontekstu visokog obrazovanja”[148].

U kontekstu primarnoga i sekundarnoga obrazovanja treba spomenuti *Standarde za informacijsku pismenost učenika*[149] Američkoga udruženja školskih knjižničara (AASL) i Udruženja obrazovnih komunikacija i tehnologija (AECT) iz 1998. godine. Objavljeni su kao poglavlje publikacije *Information Power: Building Partnerships for Learning*[150]. Sastoje se od tri kategorije, devet standarda i 29 pokazatelja. *Standardi* su raspoređeni u sljedeće kategorije: informacijsko opismenjivanje korisnika, samostalno učenje i društvena odgovornost. *Standardi* su utemeljeni u informacijskoj pismenosti, ali opisuju opće aspekte učenja na koje programi školske knjižnice mogu značajno utjecati.[151]

Kako bi osigurala primjenu standarda u raznim okruženjima, IFLA je definirala jedan opći, generički standard, nastao kao sinteza ranijih standarda, modela i međunarodnih iskustava.[152] IFLA je stoga ovim standardom maksimalno pojednostavila koncept informacijskog opismenjivanja i gradi ga oko tri osnovna elementa: pristup (korisnik pristupa informaciji učinkovito i djelotvorno), vrednovanje (korisnik vrednuje informaciju kritički i kompetentno) i korištenje (točno i kreativno korištenje informacije).[153]

Na koncu, posebnu kategoriju standarda čine nacionalni standardi, „koji su u svom dosegu obuhvatni i horizontalno i vertikalno“.[154] Među poznatijim nacionalnim standardima je

[147] Špiranec, S. Kritička informacijska pismenost u akademskom kontekstu. // Čistilište 32 (svibanj 2018), str. 8.
[148] Ibid., str. 7.
[149] American Association of School Librarians (AASL). // Information power: Building partnerships for learning. Chicago, IL : AASL, 1998.
[150] *Information Power: Building Partnerships for Learning* drugo je izdanje publikacije Information Power, objavljeno deset godina nakon prvoga izdanja naslovljenoga *Information Power: Guidelines for School Library Media Programs,* iznimno utjecajnoga dokumenta koji knjižnice i knjižničare pozicionira kao ključne aktere u obrazovnom procesu.
[151] Špiranec, S.; Banek Zorica, M. Nav. dj. (2008.) Str. 61.
[152] Ibid. Str. 73.
[153] Ibid. Str. 73-74.
[154] Ibid. Str. 74

Australski i novozelandski standard, ANZIL, koji sadrži šest temeljnih standarda te se poziva i u dobrom dijelu preuzima standarde ACRL-a, ali je širega društvenoga značenja utoliko što sam koncept promatra obuhvatnije te uvažava da je informacijski pismenim osobama za cjeloživotno učenje i sudjelovanje u građanskim pravima potrebna informacijska pismenost.[155]

Usporedba različitih standarda pokazuje kako je njihovo zajedničko, opće svojstvo iterativnost te načelo neprekidnosti i cjelovitosti: potreba za pojedinim elementima se ponavlja na različitim razinama, a elementi se ne koriste linearno, već integrirano.[156] Standardi su uglavnom bili uspješni u osiguravanju okvira za praktičnu implementaciju i ocjenu informacijske pismenosti, no potaknuli su i ozbiljnu raspravu i značajnu kritiku, koja je u konačnici dovela do zaokreta u promišljanju informacijske pismenosti i iznjedrila kritičku informacijsku pismenost.

[155] Australian and New Zealand information literacy framework: principles, standards and practice. / Ed. Alan Bundy. Adelaide: Australian and New Zealand institute of information literacy, 2004. URL: https://www.utas.edu.au/__data/assets/pdf_file/0003/79068/anz-info-lit-policy.pdf (20.1.2021.)
[156] Špiranec, S.; Banek Zorica, M. Nav. dj. (2008.). Str. 78.

3. Kritička informacijska pismenost

Proces konsolidacije pojma informacijske pismenosti i postizanje suglasja oko njegove definicije trajali su godinama. U tom procesu eksponencijalno se povećala literatura o informacijskoj pismenosti kako je interes za njom rastao sredinom devedesetih te s nastupom digitalnoga doba[157]. Iako nisu izostajale rasprave koje su kritički preispitivale temeljne postavke iz dominantnih pristupa, definicija i koncepata informacijske pismenosti, one su ipak bile na marginama diskursa o informacijskoj pismenosti[158]. James Elmborg, najcitiraniji i svakako ključan autor za teorijsko utemeljenje kritičke informacijske pismenosti, tvrdi kako su u literaturi o knjižničarstvu sporo prihvaćeni kritički pristupi pismenosti, a kritičke perspektive sporo uključene u istraživanja i praksu, uglavnom zbog povijesnoga pozicioniranja knjižničarstva kao neutralne i tehnokratske profesije.[159] Također je smatrao kako su razlike u konceptualizaciji informacijske pismenosti pridonijele identitetskoj krizi u profesiji: „Neslaganja o tome što informacijska pismenost zapravo znači nisu samo pitanje semantike ili tehničkih detalja: nedostatak jasnoće zamrsio je razvoj prakse koja bi mogla oblikovati knjižničarstvo u visokom obrazovanju.“[160] te kako je „nedostatak jasnoće o tome što informacijska pismenost znači spriječila kritičku prosudbu o njenoj važnosti“[161]. Slično tvrdi i Todd koji izostanak „intelektualne kritike i preispitivanja“ vidi kao posljedicu nedostatka teoretskog utemeljenja informacijske pismenosti i izradu brojnih modela bez sustavnih i preciznih istraživanja[162]. S druge strane, Cope ističe kako je u literaturi o informacijskoj pismenosti izuzetno malo zastupljena rasprava o društvenoj moći i kako se glavnina literature bavila instrumentalnim pristupom stjecanja znanja i konkretnih vještina.[163]

Međutim, posljednjih godina značajno raste literatura koja kritizira informacijsku pismenost iz različitih perspektiva. Velik udio u teoretskom „glasu“ u promišljanjima o informacijskoj pismenosti nastao je u opoziciji prema standardima[164], kritizirajući ih jer negiraju širi društveno-politički kontekst informacijske pismenosti, trivijaliziraju informacijsko ponašanje ljudi i pretjerano pojednostavljuju inače složen proces, fragmentiraju područje znanja i tako

[157] Pinto, M., Cordon, J., Diaz, R. Thirty years of information literacy (1977-2007) : A terminological, conceptual and statistical analysis. // Journal of Librarianship and Information Science 42,1(2010), str. 3-19.
[158] Cope, J. Information Literacy and Social Power. // Critical Library Instruction : theories and methods / edited by Maria T. Accardi et al. Duluth, Minnesota : Library Juice Press, 2010. Str. 24.
[159] Elmborg, J. Nav. dj.(2006), str. 193.
[160] Ibid., str. 192.
[161] Ibid.
[162] Todd, R. Nav. dj., str. 105.
[163] Cope, J. Nav. dj. Str. 23.
[164] Buschman, J. Information literacy, “new” literacies, and literacy. // Library Quarterly 79(2010), str. 95-118.

vode do neodgovarajućih obrazovnih strategija, ne potičući kreativno i kritičko razmišljanje. Brojne su i kritičke rasprave, usmjerene na redukcionističko instrumentalno poimanje informacijske pismenosti koje funkcionalnim pristupom i naglaskom na vještine za potrebe tržišta rada i navodno vrijednosno neutralnim pristupom svodi pojedince na produktivne subjekte u službi profita i neoliberalne ideologije. U nastavku će biti analizirana temeljna polazišta kritičke informacijske pismenosti te alternativne definicije i pogledi na informacijsku pismenost, kao i uloga koju takva teorijsko-praktična paradigma ima u kontekstu discipline, ali i širem društveno-političkom kontekstu.

3.1. Kritika funkcionalnog poimanja informacijske pismenosti

Potreba za drugačijim poimanjem informacijske pismenosti pokazala se već u odnosu na prvu njenu definiciju kao sposobnost korištenja informacijskih alata i izvora na radnome mjestu. Neskriveni „ekonomski i politički liberalizam“[165], u kojem je informacijsko opismenjivanje motivirano profitom, predmetom je kritike upravo zbog takvoga redukcionističkog poimanja informacijske pismenosti koje je svodi na ekonomsku konkurentnost radne snage i gospodarski uspjeh.[166] Cilj tako koncipirane informacijske pismenosti, koja je smješta u odnosu na radno mjesto i naglasak stavlja na vještine i tehnike, je „proizvodnja“ produktivnih građana, a sve s ciljem unapređenja ekonomije[167] i generiranja ljudskog kapitala usvajanjem informacijskih vještina i kompetencija kao ključa prosperiteta[168].

Kao što je u prethodnom poglavlju već prikazano, usmjerenost na vještine, mjerljive atribute i kompetencije ključno je obilježje i temeljnih dokumenata kao što su ALA-in *Proglas* i *Standardi* ACRL-a, ali i u definicijama Doyle i Eisenberg i Berkowitz. Među prvim kritičarima standardizacije i ovakvoga poimanja bili su Webber i Johnston, prema kojima je standardizacija kontraproduktivna jer inače složeni proces svodi na „shopping listu poželjnih ponašanja“ te trivijalizira informacijske prakse ljudi[169], a složen skup vještina i znanja pojednostavljuje i reducira na manje jedinice i tako fragmentira područje znanja jer pretpostavlja da su vještine usvojene jednom zauvijek[170]. Webber i Johnston također kritiziraju poimanje informacijske

[165] Whitworth, A. Nav. dj. Str. 30.
[166] Ibid.
[167] Elmborg, J. Critical Information literacy : Definitions and Challenges. // Transforming information literacy programs: Intersecting frontiers of self, library culture, and campus community 64(2012), str. 79-80.
[168] Kapitzke, C. (In)formation literacy : A positivist epistemology and a politics of (out)formation. // Educational theory 53,1(2003), str. 38-39.
[169] Webber, S.; Johnston, B. Nav. dj. (2000), str. 388.
[170] Ibid., str. 384.

pismenosti kao skupa atributa koje je moguće podučavati, vrednovati i mjeriti jer zanemaruje praktične zadatke i kontekst u kojem se koriste.[171] Pawley kritizira „tehnoadministrativni diskurs“ i „tehnomenadžersku tradiciju“ standarda koji favoriziraju „učinkovitost i djelotvornost“[172]. U svojoj kritici „ideologije informacijske pismenosti“ Pawley tvrdi kako je informacijska pismenost „pridonijela dekontekstualiziranju informacija, zamućujući specifične uvjete njihove proizvodnje“.[173] Prema njoj, fokus na stjecanju vještina, pri čemu se ne preispituje svjetonazor iz kojega proizlaze, pridonosi održavanju hegemonije i položaja potlačenosti[174], što dovodi do toga da ljudi zaboravljaju ili nikada ne nauče da „[i]nformacija nikad ne stoji sama – uvijek je proizvedena i koristi se na načine koji predstavljaju socijalne odnose“ koji „odražavaju temeljne obrasce koji strukturiraju društvo.“[175] Također, za Pawley standardi funkcioniraju kao „Prokrustova postelja“ pokušajem ukalupljivanja različitih praksi informacijskog ponašanja u mehanicističke uvjete standarda, odvojene od stvarne prakse, gurajući različite oblike proizvodnje, traženja i korištenja informacija u atomizirane skupove mehanicističkih uvjeta.[176] Slično kao Webber i Johnston, i Pawley kritizira standarde jer fiksiraju kao nepobitnu istinu ono što je povijesno, politički i kontekstualno uvjetovano. Lloyd se također priključuje kritici informacijske pismenosti kao „reducirane, pretjerano pojednostavljene i naglaska usmjerenoga ka opisivanju informacijskih vještina umjesto razmatranja sociokulturnih obilježja“.[177] Prema Lloyd, reduciranjem informacijske pismenosti na (dekontekstualizirane) vještine ograničava se naše razumijevanje fenomena i toga što zapravo znači biti informacijski pismen; proces postajanja informacijski pismenim je „holistički proces, pod utjecajem socijalnih, fizičkih i tekstualnih odnosa s informacijom, koji zahtijeva niz informacijskih praksi i priznaje kompleksnost i različitost informacijskih izvora unutar krajolika.“[178]

Istaknuta struja kritike je i kritika iz perspektive prijelaza na digitalnu paradigmu, čiji su jedan od prvih glasova bili i Luke i Kapitzke koji su podvrgli kritici standarde kao anakrone i kontraproduktivne[179], kao i model utemeljen na vještinama, smatrajući kako takav linearni

[171] Ibid.,. str. 384-385.
[172] Pawley, C. Nav. dj. (2003), str. 427.
[173] Ibid., str. 425.
[174] Pawley, C. Hegemony's handmaid? The library and information studies curriculum from a class perspective. // Library Quarterly 68, 2(1998), str. 123-144.
[175] Pawley, C. Nav. dj. (2003), str. 425.
[176] Drabinski, E. Nav. dj.(2014), str. 480-485.
[177] Lloyd, A. Framing information literacy as information practice : Site ontology and practice theory. // Journal of Documentation 66(2010), str. 245.
[178] Lloyd, A. Nav. dj.(2006), str. 571.
[179] Luke, A.; Kapitzke, C. Literacies and libraries : Archives and cybraries. // Pedagogy, Culture & Society 7, 3(1999), str. 486.

model nije u skladu s korištenjem interneta i procesom koji je „nelinearan, rekurzivan“ i „simultan“.[180] Kapitzke tu kritiku proširuje u svojem utjecajnom članku 2003. godine u kojem kroz prizmu poststrukturalizma zaziva transformativnu informacijsku pismenost koja adresira ideološki i socijalno konstruiranu prirodu informacije, potičući studente da „analiziraju socijalne i političke ideologije ugrađene u ekonomije ideja i informacija“.[181]

Potreba za drugačijom konceptualizacijom informacijske pismenosti još je očitija s pojavom Weba 2.0 koja zbog drugačijega funkcioniranja informacijskoga okruženja zahtijeva da naglasak ne bude toliko na individualnim sposobnostima i pronalaženju informacija, koji je očit u postojećim standardima, već na njihovom vrednovanju i korištenju, odnosno na socijalnim dimenzijama i praksama koje utječu na te procese.[182] Kritičke poglede na standarde utemeljene na funkcionalnom poimanju nalazimo kod još nekih autora[183] koji dvoje kako je informacijska pismenost nastala kao pokušaj profesionalne legitimacije knjižničarstva, a u tom pogledu je osobito zanimljiv rad O'Connor koja tvrdi kako upravo funkcionalni pristup stavlja prevelik naglasak na pripremljenost za radno mjesto i na odnos obrazovanja i uzlazne mobilnosti.[184]

Navedeni autori, ali i drugi, zagovarali su bitno obuhvatniju koncepciju informacijske pismenosti, koja se razlikuje od ove koju su „kooptirali korporativna učinkovitost i upravljanje rizicima“[185], koja je svjesna da ograničavanje „potencijala [informacijske pismenosti] na ishode i standarde znači rizik umanjivanja složene situativnosti informacijske pismenosti i slabljenja – ako ne negiranja – njene inherentne političke prirode“[186] te je stoga „usmjerena na emancipaciju pojedinca i vodi računa o političkom i društvenom miljeu u kojem se informacije i znanje stvaraju“[187].

[180] Ibid., str. 478.
[181] Kapitzke, C. Nav dj.(2003), str. 49.
[182] Špiranec, S. Nav. dj.(2014), str. 67-68.
[183] Vidjeti, primjerice, Foster, S. Information literacy: Some misgivings. // American Libraries 24, 4(1993), str. 344–46. i O'Connor, L. Information literacy as professional legitimation : the quest for a new jurisdiction. // Library Review 58, 7(2009), str. 493-508.
[184] O’Connor, L. Nav.dj.(2009), str. 483-484.
[185] Samek, T. Foreword. // Information literacy and social justice : radical professional praxis / Lua Gregory and Shana Higgins, editors. Sacramento : Library Juice Press, 2013. Str. viii.
[186] Jacobs, H.L. Nav. dj.(2008), str. 258.
[187] Špiranec, S. Nav. dj.(2018), str. 5.

3.2. Alternativna paradigma kritičke informacijske pismenosti na zasadama kritičke pedagogije

Premda se pojam kritičke informacijske pismenosti pojavio vrlo brzo nakon kodificiranja pojma same informacijske pismenosti, istinsko teorijsko određenje – i početak prave rasprave – započinje tek s utjecajnim radom Elmborga 2006. godine *Kritička informacijska pismenost: implikacije za nastavnu praksu*. Elmborg je kritizirao standarde jer su potpunu odgovornost za informacijsko opismenjivanje prebacili na studenta, ignorirajući sve druge aktere i aspekte, čineći studenta time objektom informacijske pismenosti.[188] Upravo je repozicioniranje studenta za Elmborga prvi izazov za kritičku informacijsku pismenost, pri čemu se poziva na rad i kritičku pedagogiju Paula Freirea koji odbacuje „bankarski koncept" obrazovanja u kojem se znanje tretira kao roba koju učenici skupljaju kao konzumenti i pasivni primatelji te umjesto toga usvaja koncept ljudi kao svjesnih bića, za što je potrebno razviti „kritičku svijest" kod učenika i učitelja kroz dijaloški proces kroz koji učitelj i učenik zajedno konstruiraju znanje. Ta se kritička svijest, kao najviša razina svijesti, prema Freireu postiže procesom osvješćivanja – konscijentizacijom (*concientização*) – koje omogućuje prepoznavanje društvenih, političkih i ekonomskih proturječja i djelovanje protiv opresije. Kritička svijest je „stanje svjesnosti uvjeta u kojima se živi i aktivnog angažmana ka mijenjanju tih uvjeta"[189]. Kritička pedagogija mora, tvrdi Giroux, adresirati izazove na način da učenicima osigura kompetencije koje su im potrebne kako bi razvili kapacitet za kritičku prosudbu, povezivanje politike i društvene odgovornosti, osvješćivanja vlastite sposobnosti kako bi se među ostalim mogla ograničiti dominantna moć.[190] Kritička pedagogija pokušava „izazvati učenike da promišljaju, odupru se i kultiviraju niz sposobnosti koji im omogućuju da izađu iz okvira svijeta koji već poznaju, ne inzistirajući na fiksnom skupu značenja".[191] Na tom tragu, kritička informacijska pismenost je za Elmborga stoga informacijska pismenost koja se ne usredotočuje toliko na prijenos informacija koliko na razvoj kritičke svijesti kod učenika kako bi mogli „preuzeti kontrolu nad vlastitim životom i vlastitim učenjem.[192] Slijedeći stajališta teoretičara Nove londonske skupine, Elmborg smatra kako pismenost nije moguće opisivati kao skup univerzalnih vještina i procesa koje je moguće apstrahirati, već je treba promatrati u kontekstu stalne mijene, usađenu

[188] Elmborg, J. Nav. dj.(2012), str. 88.
[189] Gregory, L.; Higgins, S. Forces of Oppression in the Information Landscape : Free Speech and Censorship in the United States. // Information literacy and social justice : radical professional praxis / Lua Gregory and Shana Higgins, editors. Sacramento : Library Juice Press, 2013. Str. 193-194. (185-203)
[190] Giroux, H.A. Critical pedagogy and the postmodern/modern divide : Towards a pedagogy of democratization. // Teacher Education Quarterly 31, 1(2004), str. 39.
[191] Ibid.
[192] Elmborg, J. Nav. dj.(2006), str. 192-193.

u kulturnim situacijama, pri čemu je svaka nijansirana i razlikuje se od druge.[193] Elmborg time informacijsku pismenost prepoznaje kao sociokulturnu praksu koja odražava ideologiju zajednice i pod utjecajem je moći i kontrole koje određene skupine imaju nad informacijama.[194] Stavljanje naglaska na odnose moći predstavlja ključnu promjenu u poimanju informacijske pismenosti.[195] Naslanjajući se na središnje zasade kritičke pedagogije, kritička informacijska pismenost smatra kako je razvijanje sposobnosti učenika da postavljaju promišljena pitanja jednako važno, ako ne i važnije, od njihove sposobnosti pronalaženja, vrednovanja, organiziranja i korištenja informacija.[196] Kritička svijest i pristup koji (raz)otkriva ideološke potke i skrivene agende ukazuju na inherentno političku narav kritičke informacijske pismenosti i njenu važnost u ostvarivanju demokratskih ciljeva i postizanju socijalne pravde i jednakosti, oslobađanjem, emancipacijom i osnaživanjem pojedinaca. Kritička pismenost „oprema“ ljude znanjem, sviješću i snagom koja im je potrebna za sudjelovanje u političkim procesima i otpor socijalnoj nepravdi, sudjelovanjem u različitim procesima i akcijama, od glasovanja do prosvjeda i kolektivnih akcija.[197] Osnaživanje radnika vještinama organiziranja prosvjeda i zahtijevanja boljih prava Myles Horton, kritički pedagog i bliski Freireov suradnik, smatrao je temeljnim vještinama koje su potrebne svima. U skladu s tim, cilj kritičke pismenosti je obrnuti trendove isključenosti iz političkoga sudjelovanja i omogućiti ljudima sudjelovanje u odlukama i događajima koji utječu na njihove živote[198]. Freire, Giroux i drugi teoretičari i praktičari kritičke pedagogije stoga smatraju kako je obrazovanje također oblik političkoga djelovanja i kako ono nikada nije neutralan proces; „[p]edagogija nikad nije nevina“[199]. Elmborg na tom tragu ustvrđuje kako „[n]eutralnost nije opcija“[200] i kako učitelji mogu birati ili prihvatiti dominantnu ideologiju ili joj se svjesno oduprijeti i uspostaviti alternativne modele.[201] Neutralnost pridonosi održavanju *statusa quo*, ili riječima J. Copea, neuspjeh da se „potiče sposobnost učenika da preispituju dominantne vrijednosti i uvjerenja nekoga društva jednako je podržavanju tih koncepata“[202]. Kritička informacijska pismenost u tom smislu predstavlja oblik aktivizma, a davanje glasa onima koji su inače ušutkani jedna je

[193] Ibid., str. 195.
[194] Lloyd, A. Nav. dj.(2006), str. 14.
[195] Cope, J. Nav. dj. (2010). Str. 15.
[196] Usp., ibid. Str. 13.
[197] Smith, L. Towards a model of critical information literacy instruction for the development of political agency. // Journal of Information Literacy 7, 2(2013), str. 20.
[198] Whitworth, A. Information Obesity. Oxford : Chandos, 2009. Str. 118.
[199] Giroux, H.A. Nav. dj.(2004), str. 38.
[200] Elmborg, J. Nav. dj.(2006), str. 193.
[201] Ibid.
[202] Cope, J. Nav. dj.(2010), str. 19.

od njenih najvažnijih uloga.[203] Definicija kritičke pismenosti stoga može glasiti: „naučiti čitati i pisati kao dio procesa osvješćivanja vlastitoga iskustva kao historijski konstruiranoga u okvirima određenih odnosa moći“[204].

Takvo razumijevanje kritičke informacijske pismenosti i njene uloge znači kako je njen ključni element, pa i krajnji cilj, Freireov *praxis*, spajanje teorije i smišljene akcije, čime se odgovara na ekonomsku opresiju, ali i opresiju socijalnoga i povijesnog konteksta[205]. Za Freirea je praksa – spoj mišljenja i djelovanja – najbolje sredstvo da se preobrazi svijet i pruži otpor podjarmljivanju i obespravljenosti.[206] Nije dovoljna kritička informacijska pismenost koja će samo prepoznavati probleme. Potrebno je izgraditi zajednicu koja se međusobno podržava kako bi se mogao pružiti otpor uočenim problemima; kritička informacija pismenost je ono što znamo i ono što činimo.[207] Powell smatra kako je jedino kroz *praxis,* odnosno kroz „svjesnu refleksiju i kritiku“, moguća „istinska transformacija“.[208] Književna teoretičarka Ammons kritizira kritičko mišljenje koje je samo sebi svrha i koje je postalo „mantra“ društvenih i humanističkih znanosti[209] te stoga zagovara aktivističku pedagogiju koja studente prosvjetljuje, ali im daje i „teorije i alate s kojima mogu raditi“ i pretočiti „progresivnu analizu u pozitivnu društvenu akciju“.[210] Navedeno je sublimirano u definiciji iz utjecajnoga zbornika Accardi, Drabinski i Kumbier prema kojoj je kritička informacijska pismenost „praksa informacijskog opismenjivanja koja promiče kritički angažman s izvorima informacija, učenike smatra suradnicima u praksama proizvodnje znanja (i stvarateljima), prepoznaje afektivne dimenzije traženja, i (u nekim slučajevima) ima osloboditeljske ciljeve.“[211] Gregory i Higgins u tom smislu knjižničarstvo vide kao bitno aktivističku profesiju koja odbacuje koncept

[203] Doherty, J. J. No Shhing: Giving Voice to the Silenced : An Essay in Support of Critical Information Literacy. // Library Philosophy and Practice 9, 2(2007). URL: https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/133 (22.3.2021.)
[204] Anderson i Irvine, citirano u: Shor, I. What Is Critical Literacy?. // Journal for Pedagogy, Pluralism and Practice 4, 1(1999), para. 3. URL: http://www.lesley.edu/ journal-pedagogy-pluralism-practice/ (24.3.2021.)
[205] Swanson, T.A. Information Is Personal : Critical Information Literacy and Personal Epistemology. // Critical Library Instruction : theories and methods. / edited by Maria T. Accardi et al. Duluth, Minnesota : Library Juice Press, 2010. Str. 274.
[206] Freire, P. Nav. dj.(2002). Str. 32.
[207] Critten, J. Introduction : What does critical information literacy do?. // Critical Information Literacy: Foundations, Inspirations and Ideas / Annie Downey. Sacramento : Library Juice Press, 2016. Str. 6, 8.
[208] Powell, R. Literacy as a Moral Imperative : Facing the Challenges of a Pluralistic Society. New York : Rowman and Littlefield Publishers, 1999. Str. 4.
[209] Ammons, E. Brave new words : How literature will save the planet. Iowa City : University of Iowa Press, 2010. Str. 13.
[210] Ibid. Str. 33-34.
[211] Accardi, M.T.; Drabinski, E.; Kumbier, A. Critical Library Instruction : Theories and Methods. Duluth, Minnesota : Library Juice Press, 2010. Str. xiii.

neutralnosti[212], čemu se priklanja i Kapitzke koja kritizira tradicionalno ateorijsko i apolitičko obučavanje knjižničara kao „čuvara, arhivara i kuratora obrazovnih resursa“, postajući tako „žrtvama fetišizacije organizacije i reda“[213]. Samek u tom smislu također zagovara progresivni pokret „kritičkog knjižničarstva“ koje povezuje knjižničarstvo i socijalnu pravdu[214]. I Elmborg svoj članak iz 2006. zaključuje riječima kako „stvarna zadaća knjižnica u ozbiljnom odnosu prema informacijskoj pismenosti nije u njenom definiranju niti opisivanju, već u razvijanju kritičke prakse knjižničarstva“.[215] Aktivističko repozicioniranje knjižničarske profesije pridonijelo bi učvršćivanju njene relevantnosti i održivosti, s obzirom na njenu ugroženost neoliberalnom ekonomskom doktrinom koja demonizira društveno-humanistička načela jednakosti, socijalne pravde i zajedništva i pretvara obrazovanje u „tehnomenaždersku rutinizaciju proizvodnje 'izvrsnosti'“.[216]

Freireova kritička pedagogija imala je snažan utjecaj i na razvoj obrazovnih praksi radničkoga pokreta. Naime, radnički pokret zapravo je bio predvodnik uvođenja participativnih modela učenja, još od početka 20. stoljeća u nordijskim zemljama, Njemačkoj i u SAD-u, pod utjecajem Hortonove *Highlander Folk School*.[217] Međutim, upravo pod utjecajem Freireovoga demokratičnog poimanja obrazovanja koncem osamdesetih 20. st. aktivne metode učenja postaju široko prihvaćene u radničkom i sindikalnom pokretu.[218] Temeljno načelo sindikalizma, prema kojem ljudi uče kroz iskustvo na radu, usko je vezano uz postavke kritičke informacijske pismenosti i teoretičare poput Lloyd. Specifičan oblik sindikalne kritičke pedagogije je tzv. solidarno učenje, utemeljeno na konstruktivističkim načelima, kojemu je cilj dijeljenje znanja koje postoji u nekoj skupini radnika, poticanje na korištenje kolektivnoga znanja te izgradnja solidarnosti i osnaživanja radnika.[219] Sindikalni pokret bio je glasan i u osudi informacijskog opismenjivanja koje ima za isključivi cilj podizanje produktivnosti i konkurentnosti te je zahtijevao programe opismenjivanja utemeljene na načelima socijalne

[212] Gregory, L.; Higgins, S. Introduction. // Information literacy and social justice : radical professional praxis / Lua Gregory and Shana Higgins, editors. Sacramento : Library Juice Press, 2013. Str. 1-2.
[213] Kapitzke, C. Nav. dj.(2003).
[214] Robertson, T. Critical librarianship : An interview with Toni Samek, 13.11.2007. [Web log post]. Dostupno na: http://bclaifc.wordpress.com/2007/11/13/critical-librarianship-an-interview-with-toni-samek/ (27.4.2021.)
[215] Elmborg, J. Nav. dj.(2006), str 198.
[216] Hibert, M. Kritička (informacijska) pismenost : ka pedagogiji jaza. // Informacijska tehnologija u obrazovanju / Lasić-Lazić, Jadranka (ur.). Zagreb : Zavod za informacijske studije, 2014. Str. 212.
[217] The role of trade unions in workers' education : The key to trade union capacity building. International Workers' Symposium Geneva, 8–12 October 2007. Geneva : International Labour Organization, 2007. Str. 24. Dostupno na: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_dialogue/@actrav/documents/meetingdocument/wcms_112434.pdf (22.4.2021.).
[218] Ibid. Str. 25.
[219] Ibid. Str. 27.

pravde i osnaživanja radnika, razvojnoga, participativnoga i demokratičnog karaktera u kojemu učenici i facilitatori suradnički sudjeluju u postavljanju problema i u njihovom rješavanju.[220] Sindikati se time pridružuju kritičkim teoretičarima, tvrdeći kako je „pismenost kao praksa kritičke refleksije i akcije ključan element u strategiji razvoja snažnoga pokreta radnika koji kritički razmišlja i društveno je angažiran".[221]

3.3. Kritika informacijske pismenosti kao neoliberalnog projekta

Neoliberalizam je „političko-ekonomska paradigma koja određuje naše doba"[222], pa ipak, nije ga jednostavno teorijski jednoznačno odrediti. Brojni su pokušaji njegova opisivanja: od načina organiziranja koji desetkuje društvene veze „razaranjem kolektivnih struktura"[223] do „žestokoga i brutalnoga oblika tržišnoga kapitalizma"[224], no vjerojatno je najkorisnije započeti s istaknutim kritičarem neoliberalizma Davidom Harveyjem prema kojem:

> „*[n]eoliberalizam prije svega predstavlja teoriju političko-ekonomskih praksi koja tvrdi da će ljudska dobrobit najviše napredovati ako se individualnim poduzetničkim slobodama i sposobnostima dopusti da se razbuktaju unutar institucionalnog okvira čvrstih imovinskih prava, slobodnog tržišta i slobodne trgovine. Uloga države jest da stvori i očuva institucionalni okvir prikladan za takve prakse*."[225]

Harveyjeva definicija sažima ključne ideološke značajke neoliberalizma: slobodno tržište, akumulacija kapitala, privatizacija i deregulacija, individualizam i primat privatnoga nad javnim dobrom. Potvrđivanjem primata tržišta, neoliberalizam podređuje sva područja društvenoga života kapitalu i pretpostavlja da će se time maksimizirati društvena dobrobit te stoga „teži tome da sveukupno ljudsko djelovanje privede u oblast tržišta"[226]. S obzirom da se tržište smatra najboljim arbitrom i putokazom, sve postaje roba i sve se može tretirati kao roba: i informacija i radnici, a država ne samo da se odriče odgovornosti, već u pravilu i zauzima stranu povoljne poduzetničke klime nasuprot kolektivnim pravima i kvaliteti života radnika,

[220] Nesbit, T. Workplace Literacy : A Labour Perspective. Adult Education Research Conference. 2002. Dostupno na: https://newprairiepress.org/aerc/2002/papers/53 (12.4.2021.).
[221] Connon-Unda, J. Reading the world : Labour's vision of literacy. // Our Times 20,4(2001), str. 16.
[222] McChesney, R. W. Introduction. // Profit over People : Neoliberalism and global order / Noam Chomsky. New York : Seven Stories Press, 1999. Str. 7.
[223] Bourdieu, P. Utopia of endless exploitation : The essence of neoliberalism. // Le Monde Diplomatique: English edition, December 1998. Dostupno na: http://mondediplo.com/1998/12/08bourdieu (2.5.2021.).
[224] Giroux, H. The terror of neoliberalism : Rethinking the significance of cultural politics. // College Literature 32, 1(2005), str. 2.
[225] Harvey, D. Nav. dj.(2013.). Str. 8.
[226] Ibid. Str. 9.

potvrđujući time „sistemsku pristranost neoliberalizma“[227]. U sveopćoj komodifikaciji pojedinac postaje „puki faktor proizvodnje“[228], a prototip radnika postaje figura „zamjenjivog radnika“[229]. Rad i radnici tako bivaju žrtvama općih neoliberalnih napada slabljenjem sindikata i općenito mreža sigurnosti, stvaranjem fleksibilnih tržišta rada te nadasve hegemonijskim diskursom[230] prema kojem je individualna sigurnost pitanje individualnih izbora[231], a vlastita dobrobit pitanje isključivo osobne odgovornosti. Sve je veća i percepcija osobne odgovornosti aktivnog traženja umjesto pasivnog primanja informacija, posebno za potrebe donošenja odluka i rješavanje problema.[232] U neoliberalnoj agendi individualizma „ljudska bića preobražena su u subjekte“[233], a neoliberalni subjekt *par excellence* postaje informacijski pismena osoba koja je strukturirana oko poimanja ljudskog bića kao *homo economicusa*[234] koji upravlja sam sobom, bez uplitanja, i bez odgovornosti države. Idealni neoliberalni subjekt je potrošač i radnik koji je primoran neprestano se prilagođavati potrebama i zahtjevima tržišta rada. Bourdieu u tome vidi suštinu i temelj neoliberalizma: pod krinkom slobode zapravo se provodi *„strukturno nasilje*“ nezaposlenosti i nesigurnosti.[235] Upravo je to nasilje nesigurnosti i potrebe za stalnim unapređenjem zapošljivosti[236] glavni pokretač informacijskoga opismenjivanja. Informacijska pismenost u kontekstu neoliberalne agende vještina „pretpostavlja da će usvajanje informacijskih vještina automatski dovesti do povoljnih ishoda“[237]. Takva funkcionalno utilitarna motivacija, o čemu je već bilo govora u ovome radu, očituje se u definicijama i konceptualizaciji informacijski pismenih osoba kao racionalnih

[227] Ibid. Str. 72-73.
[228] Ibid. Str. 163.
[229] Bales, K. Disposable People : New Slavery in the Global Economy. Berkeley : University of California Press, 2000.
[230] Neoliberalni diskurs i ideologija prebacivanja potpune odgovornosti, pa i krivice, za ekonomski i socijalni položaj na pojedinca možda je najbolje iskazan u notornoj izjavi bivše britanske premijerke Margaret Thatcher: „Društvo ne postoji, samo muškarci i žene kao pojedinci.“ Thatcher, M. 1987. Interview for “Woman’s Own” (“No Such Thing as Society”). // Margaret Thatcher Foundation: Speeches, Interviews and Other Statements. London. Dostupno na: https://www.margaretthatcher.org/document/106689 (4.5.2021.).
[231] Usp. Harvey, D. Nav. dj.(2013). Str. 163.
[232] Pascarella, P. Harnessing Knowledge. // Management Review 86, 9(October 1997), str. 38.
[233] Foucault, M. The subject and power. // Michel Foucault : Beyond Structuralism and Hermeneutics / Hubert L. Dreyfuss and Paul. Rabinow (Eds.). Second edition. Brighton, England : Harvester Books, 1982. Str. 208.
[234] Enright, N.F. The Violence of Information Literacy : Neoliberalism and the Human as Capital. // Information literacy and social justice : radical professional praxis / Lua Gregory and Shana Higgins, editors. Sacramento : Library Juice Press, 2013. Str. 32.
[235] Bourdieu, P. Acts of Resistance : Against the Tyranny of the Market. Translated by R. Nice. New York : The Free Press, 1998. Str. 98. [kurziv u izvorniku]
[236] O konceptu zapošljivosti nasuprot zaposlenosti, individualnoj odgovornosti nasuprot kolektivnih napora kao odraza dominantnih ideoloških obrazaca poslušati: Ostojić, Jelena. Kuda ide rad?. // Podcast Rad po mjeri čovjeka. 24.5.2021. Dostupno na: https://radpomjeri.eu/ep06-kuda-ide-rad/ (25.5.2021.).
[237] Tuominen, K.; Savolainen, R.; Talja, S. Nav. dj.(July 2005), str. 333.

pojedinaca koji su zainteresirani za sebe, koji mogu prepoznati potrebu za informacijom i koji kontinuirano reevaluiraju informacije koje su im potrebne.[238]

Harvey pobija neoliberalne pretpostavke da svi akteri na tržištu imaju pristup informacijama[239] i da u tom smislu ne postoje asimetrije moći; tvrdi kako je to rijetko slučaj te da razlike u informiranosti vode koncentraciji bogatstva, a time i restauraciji klasne moći.[240] „Društvo znanja“ je, paradoksalno, stvorilo nove vrste siromaštva i bogatstva, kao i nove podjele i razlike, suvremene oblike socijalne isključenosti i nepismenosti, a informacijska moć je u rukama nekolicine moćnih.[241] U tom smislu, može se reći kako je „pismenost postala mehanizam opresije a ne oslobođenja“[242], a zagovaranje informacijske pismenosti poslužilo učvršćivanju neoliberalnoga projekta i ideologije koja proces informacijskog opismenjivanja shvaća kao ulaganje u ljudski kapital[243] reducirajući tako pojedinca na puku materijalnu komponentu, nalik vlasništvu[244]. Harvey dalje razotkriva licemjere društva znanja koje, prema njemu, samo na deklarativnoj razini vodi borbu protiv nepismenosti, a zapravo kontinuirano smanjuje ulaganje u javni obrazovni sustav.[245] Važnost ulaganja u obrazovanje, ali ne s ciljem osnaživanja pojedinaca, već radi „podizanja ekonomske produktivnosti ljudskih bića“[246] otvoreno je zagovarao jedan od najistaknutijih ekonomista i ideologa neoliberalne doktrine, Milton Friedman. Širenjem neoliberalne ideje, osobito u SAD-u, obrazovni sustav i prvenstveno sveučilišta dolaze u središte interesa neoliberalnih ideologa i političara kao institucije čija je svrha funkcionalno obrazovanje buduće radne snage za potrebe tržišta i kapitala. U neoliberalnom diskursu dobivanje diplome i zapošljivost postaju ključne riječi i ključna svrha obrazovanja koje ide u prilog tržišnim vrijednostima i korporativnim potrebama i počinju prevladavati nad ostalim ciljevima obrazovanja.[247]

Jedan od najžešćih kritičara neoliberalizma bio je istaknuti teoretičar kritičke pedagogije, Henry A. Giroux, koji je upozoravao na posljedice neoliberalizma po visoko obrazovanje i

[238] Enright, N.F. Nav. dj. Str. 32.
[239] Zanimljivo je promišljanje M. Gormana o digitalnom jazu koji je prema njemu “jedan od velikih klišeja 'informacijskog doba' (klišej u klišeju)“ i koji je zapravo „tek manifestacija (i to bez sumnje ne najvažnija) društvenih nejednakosti svih vrsta“. Gorman, M. Postojana knjižnica : tehnologija, tradicija i potraga za ravnotežom. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2006. Str. 37, 80.
[240] Harvey, D. Nav. dj.(2013). Str. 70-71.
[241] Usp. Civallero, E. Foreword. // Librarianship and Human Rights : A twenty-first century guide / Toni Samek. Oxford : Chandos Publishing, 2007. Str. xi.
[242] Enright, N.F. Nav. dj. Str. 33.
[243] Usp. Ibid. 31-32.
[244] Ibid. Str. 25-26.
[245] Harvey, D. Nav. dj.(2013). Str. 181.
[246] Friedman, M. Capitalism and freedom (40th ed.). Chicago, IL : University of Chicago Press, 2002. Str. 94.
[247] Gregory, L.; Higgins, S. Nav. dj. (2013.). Str. 186.

društvo u cijelosti. Umjesto da preispituje hegemoniju i nejednakosti, tvrdi Giroux, sveučilište „služi kao pripravnik korporativne moći“[248], u kojemu su studenti svedeni na „krmu za korporacije“[249]. Prema Girouxu, takvo sveučilište, odnosno neoliberalna pedagogija, svjesno guši kritičko razmišljanje kako studenti ne bi učili na koji način dominantne skupine u društvu drže moć i marginaliziraju druge pripadnike društva.[250] „Neoliberalna pedagogija lišava obrazovanje njegovih javnih vrijednosti, kritičkoga sadržaja i građanske odgovornosti kao dio šireg cilja stvaranja novih subjekata združenih s logikom privatizacije, učinkovitosti, fleksibilnosti, akumulacije kapitala i razaranja socijalne države.“[251] U takvome društvu koje nije u stanju kritički se preispitivati, u društvu koje slavi potrošača, a ne građanina, i koje spremno prihvaća uske vrijednosti i interese korporativne moći, važnost sveučilišta, kao mjesta kritičkoga učenja, dijaloga i zagovaranja socijalne pravde, postaje još važnije.[252] Eliminiranjem same mogućnosti kritičkoga mišljenja, neoliberalizam onemogućuje demokratsku debatu[253]. Giroux poguban utjecaj neoliberalizma na demokraciju potkrepljuje radikalnom tezom kako je neoliberalizam „ažurirana verzija fašizma“, pozivajući se na H. Arendt koja tvrdi kako je u srži totalitarizma nestanak razmišljanja, debate i građana koji govore i time omogućuju politiku.[254] Za Girouxa je stoga kritička pedagogija usko vezana uz projekt demokratizacije kao opozicija neoliberalizmu[255]. Ljudi ne samo da moraju imati pravo sudjelovati, već ih „treba obrazovati kako bi bili u stanju sudjelovati“[256]. Jedna od temeljnih zadaća učitelja zato jest osigurati da „budućnost upućuje na socijalno pravedniji svijet, svijet u kojem kritika i mogućnost – zajedno s vrijednostima razuma, slobode i jednakosti – djeluju kako bi promijenili temelje na kojima se živi život“[257].

Načela emancipacije, solidarnosti i socijalne pravde te neneutralnosti pertinentna su za kritičku informacijsku pismenost i kritičko knjižničarstvo, odnosno „radikalnu informacijsku pismenost“ koja se prema Whitworthu događa kadgod se pretpostavke na kojima temeljimo

[248] Giroux, H. A. On critical pedagogy. New York, NY : Continuum International Publishing Group, 2011. Str. 11.
[249] Giroux, H.A. Against the Terror of Neoliberalism : Politics Beyond the Age of Greed. New York : Routledge, 2016. [e-knjiga].
[250] Usp. Ibid.
[251] Ibid. Str. 10.
[252] Giroux, H. A. Politics after hope : Obama and the crisis of youth, race, and democracy. Boulder, CO : Paradigm Publishers, 2010. Str. 186.
[253] Giroux, H.A. Nav. dj. (2016.).
[254] Ibid.
[255] Usp. Seale, M. The Neoliberal Library. // Information literacy and social justice : radical professional praxis / Lua Gregory and Shana Higgins, editors. Sacramento : Library Juice Press, 2013. Str. 49-50.
[256] Castoriadis, 1996. citirano kod: Giroux, H. A. Nav. dj. (2011.). Str. 144.
[257] Giroux, H. Lessons From Paulo Freire. // Chronicle of Higher Education 57, 9(2010). URL: http://appalachiafilm.org/images/neh/Giroux,_H._-Lessons_From_Paulo_Freire_.pdf (21.4.2021.).

učenje i praksu dovode u pitanje i pomno preispituju na demokratske, participativne načine[258]. Međutim, premda u posljednje vrijeme, a osobito nakon krize 2008. godine, raste udio kritičnih glasova koji su povezali informacijsku pismenost s neoliberalizmom i neoliberalnom agendom, i dalje je zamjetna nesklonost otvorenoga kritiziranja i otpora prema temeljnim postavkama neoliberalizma, posebno u odnosu na predodžbe o informacijama i znanju; većina rasprava o neoliberalizmu u kontekstu informacijske pismenosti odnosila se na suodnos obrazovnih institucija, knjižnica i neoliberalnih politika[259]. Pawley to smatra velikim propustom i znakom hegemonijskoga utjecaja dominantne klase, što za posljedicu ima politički naivnu profesiju.[260] Lilburn upozorava kako radikalna praksa informacijskoga opismenjivanja i nije moguća u situaciji u kojoj standardi informacijske pismenosti ne mare za šira politička pitanja i način na koji građani mogu koristiti informacije na društveno odgovoran način.[261] Kapitzke također kritizira ključne dokumente knjižničarskih asocijacija jer su ignorirali ekonomske i političke implikacije i podržavali bankarski pristup obrazovanju i funkcionalnu pismenost proizvodeći pasivnu, nekritičnu radnu snagu. Tradicionalna informacijska pismenost temeljila se na argumentu ljudskoga kapitala koji pogrešno pretpostavlja da će bolje obrazovanje automatski dovesti do bolje produktivnosti i ekonomskoga rasta.[262] Kapitzke stoga zagovara nužnu promjenu paradigme uvjetovanu neoliberalnim kontekstom, a koja bi odbacila vezivanje obrazovnih ishoda uz zahtjeve globalnoga kapitalizma i ekonomije znanja.[263] Nekritičko prihvaćanje neoliberalnog svjetonazora[264] u diskursu informacijske pismenosti, prvenstveno u standardima, točnije u ALA-inom *Proglasu* iz 1989., analizirala je i M. Seale raspravljajući o neoliberalnoj knjižnici. Osim snažnoga interesa za informacijske tehnologije, što je ključno u neoliberalnom diskursu[265], Seale problematično vezivanje standarda uz neoliberalizam prepoznaje u retorici i evociranju ekonomske sfere, korištenjem jezika biznisa, reducirajući

[258] Whitworth, A. Radical Information Literacy : Reclaiming the Political Heart of the IL Movement. Amsterdam ; Boston : Chandos Publishing, 2014. Str. 167.
[259] Usp. Cope, J. Neoliberalism and library & information science : Using Karl Polanyi's fictitious commodity as an alternative to neoliberal conceptions of information. // Progressive Librarian 43/2014/15), str. 67-89.
[260] Pawley, C. Nav. dj.(1998), str. 132.
[261] Lilburn, J. Challenging the Conditions that Make Alternatives Necessary : Librarians, the News Media and the Information literate Citizen. // Progressive Librarian 30(Winter 2007/2008), str. 1.
[262] Kapitzke, C. Nav. dj.(2003).
[263] Ibid.
[264] Seale, M. Nav. dj.(2013.). Str. 47.
[265] To prepoznaje i Harvey kada govori o dalekosežnim učincima neoliberalnoga hegemonijskog modusa diskursa na način mišljenja, u čemu vidi važnu ulogu i razlog interesa neoliberalizma za informacijske tehnologije (Harvey, D. Nav. dj. (2013.). Str. 9.) koja je po njemu „privilegirana tehnologija neoliberalizma" (Ibid. Str. 153.). Bruce i Hogan također su uvjerljivo tvrdili kako su tehnologije poput računala, mreža i baza podataka također „ideološki alati; dizajnirani su, pristupa im se, tumači i koristi za daljnje svrhe koje utjelovljuju društvene vrijednosti". (Bruce and Hogan, 1998., str. 270, kod: Pilerot, O., Lindberg, J. The Concept of Information Literacy in Policy-Making Texts : An Imperialistic Project?. // Library Trends 60, 2(Fall 2011), str. 347.).

tako slobodu i dobrobit pojedinaca na slobodu tržišta.[266] Temeljna logika *Proglasa* je i temeljna logika neoliberalizma: s obzirom da osobe imaju izbor postati informacijski pismenima i s obzirom da informacijska pismenost može riješiti socijalne i ekonomske nejednakosti, te su nejednakosti u konačnici krivica tih pojedinaca[267]. Seale tvrdi kako je neoliberalna ideologija proširena i intenzivirana i u kasnijim ALA-inim dokumentima koji inzistiraju na mjerljivim ishodima učenja, komodifikaciji obrazovanja i koji se oslanjaju na koncept *homo economicusa* kao pojedinca koji je racionalan i samostalan i ne mora ovisiti o društvu[268], te time zapravo brišu cjelokupni sociokulturni kontekst. Slične stavove nalazimo i kod drugih autora, uz razlike u stupnju optimizma odnosno skepse u pogledu mogućnosti učinkovitoga otpora prevladavajućoj ideologiji. Tako, primjerice, Eisenhower i Smith[269] dokazuju kako obrazovanje i informacijsko opismenjivanje proizvode neoliberalne radnike koji neprestano moraju održavati svoju produktivnost pod izlikom „cjeloživotnog učenja"[270], no istovremeno izražavaju skepsu smatrajući kako je visoko obrazovanje pod prevelikim utjecajem neoliberalizma da bi mu se kritička pedagogija mogla oduprijeti. S druge strane, za Girouxa ključnu ulogu u odgovoru na sve veću prijetnju „fundamentalizma slobodnoga tržišta i rigidnoga autoritarijanizma" ima kritička pedagogija kao ujedno „i jezik kritike i mogućnosti".[271] Pedagogija u tom smislu nije samo kritičko razmišljanje već i socijalni angažman kao ključni element učenja, socijalne uključenosti i same politike.[272] Giroux za tu uključenost i zajedničku borbu protiv dominacije koristi metaforu granice i koncept „politike granice" u okviru svoje „pedagogije granice"[273] kojom pojedinci prevladavaju razlike koje ih dijele te tako omogućuje zajedničku borbu za društvene promjene. Zalaganje za socijalnu pravdu i demistificiranje neutralnosti knjižnične profesije i informacijskih znanosti općenito prilika je za potvrđivanje njihove relevantnosti, osobito u odnosu na prijetnje koje donose nove tehnologije i zahtjevi neoliberalizma. „Naša relevantnost ne leži u osposobljavanju ljudi za korištenje novih alata, već u njihovom osposobljavanju kao mislećih osoba i građana koji su posebno angažirani u preispitivanju i promjeni društvenih složenosti novih informacijskih

[266] Seale, M. Nav. dj.(2013.). Str. 48.
[267] Saunders, D.B. (2010) kod ibid.
[268] Seale, M. Nav. dj.(2013.). Str. 51.
[269] Eisenhower, C.; Smith, D. The Library as „Stuck Place" : Critical Pedagogy in the Corporate University. // Critical Library Instruction : theories and methods / edited by Maria T. Accardi et al. Duluth, Minnesota : Library Juice Press, 2010. Str. 305-318.
[270] Ibid. Str. 307.
[271] Giroux, H. A. Border crossings : Cultural workers and the politics of education. (2nd ed.). New York : Routledge, 2005. Str. 210.
[272] Ibid. Str. 219.
[273] Ibid. Str. 20-28.

krajolika.“[274] Umjesto potpomaganja tržišne ekonomije, kako tvrdi Buschman, „[k]njižnice bi trebale biti među kritičkim javnim mjestima koje fundamentalno podržavaju i unapređuju demokraciju“[275]. Cope također smatra kako sve veći utjecaj neoliberalizma na javna dobra i usluge zahtijeva da se knjižničarstvo aktivnije bavi pitanjima socijalne pravde, stoga u tu svrhu mora razviti „demokratski teoretski aparat koji se može koristiti za promicanje informacijske politike i prakse u javnome interesu“[276].

S obzirom na važnost informacije u društvu znanja i s obzirom da je moć usko vezana uz mogućnost pristupa informacijama, Iverson ustvrđuje kako knjižničarstvo predstavlja inherentni čin socijalne i ekonomske pravde jer osigurava pristup informacijama onima koji si taj pristup ne mogu osigurati; nažalost knjižničari prečesto odbacuju takvu političku prirodu svoje profesije pozivajući se na objektivnost i neutralnost[277]. Kvazineutralnost u osnovi znači prihvaćanje postojećih nejednakosti i odnosa snaga te odbacivanje mogućnosti promjene, što je antiteza postulatima kritičke informacijske pismenosti.[278] Da bi ti postulati bili i ostvareni, potrebna je promjena paradigme knjižnica i informacijskih stručnjaka iz uloge posrednika, čuvara informacija i pružatelja usluga koji bez pogovora podučavaju vještine pismenosti u ulogu edukatora koji kritički preispituju politike isključenosti.[279] Odbacivanjem neutralnosti i preuzimanjem aktivne pozicije edukatora moguće je ublažiti posljedice neoliberalizma koji priječi pokušaje građana u ostvarivanju svojih ljudskih prava, prije svega osvješćivanjem građana o pravima i o mogućnostima pristupa informacijama o pravima, na radnome mjestu ili drugdje.[280] O važnosti informacija o pravima i razvijanju svijesti o vrijednosti tih informacija bit će riječi u poglavlju koje slijedi.

[274] Ryan, P.; Sloniowski, L. The Public Academic Library : Friction in the Teflon Funnel. // Information literacy and social justice : radical professional praxis / Lua Gregory and Shana Higgins, editors. Sacramento : Library Juice Press, 2013. Str. 294.
[275] Buschman, J. Taking a Hard Look at Technology and Librarianship : Compliance, Complicity, and the Intellectual Independence of the Profession. // Argus 23, 2(May-August 1994), str. 14.
[276] Cope, J. The Labor of Informational Democracy : A Library and Information Science Framework for Evaluating the Democratic Potential in Socially-Generated Information. // Progressive Community Action : Critical Theory and Social Justice in Library and Information Science / Edited by Bharat Mehra, Kevin Rioux. Sacramento, CA : Library Juice Press, 2016. Str. 78.
[277] Usp. Iverson, S. Librarianship and Resistance. // Progressive Librarian 15(1998), str. 14.
[278] Usp. Seale, M. Enlightenment, neoliberalism, and information literacy. Canadian Journal of Academic Librarianship 1, 1(2016), str. 86.
[279] Usp. Elmborg, J. Nav. dj. (2006.), str. 197.
[280] Usp. Anderson, A.; Johnston, B. From Information Literacy to Social Epistemology : Insights from Psychology. Amsterdam : Chandos Publishing, 2016. Str. 128.

4. Istraživanje informacijske pismenosti u kontekstu radničkih prava

4.1. Prethodna istraživanja

Kako raste interes za područjem informacijske pismenosti i kontinuirano se povećava broj publikacija, raste i interes za istraživanjem informacijske pismenosti. Taj interes, međutim, i dalje je dominantan u okvirima matične domene knjižničarstva i informacijskih znanosti[281], što potvrđuju i studije objavljivanih publikacija[282]. Iznimno su rijetka istraživanja koja su se bavila poveznicom između informacijske pismenosti i neoliberalizma[283], „aktivnim, učinkovitim i odgovornim građanstvom“[284], a gotovo nepostojeća ona koja su se bavila klasnom perspektivom[285].

Iako informacijska pismenost ima svoje ishodište u kontekstu radnih mjesta i usprkos međusobnoj čvrstoj vezi, i dalje su brojnija istraživanja informacijske pismenosti u kontekstu obrazovanja nego u kontekstu radnih mjesta.[286] Na tom području broj istraživanja se povećao nakon pionirskih istraživanja Bruce, Cheuk i Lloyd. Većina istraživanja ispitivala je pojedine skupine radnika, uglavnom onih s visokim kvalifikacijama, i bavila se informacijskim vještinama i kompetencijama, prijenosom vještina iz obrazovanja na radno mjesto te funkcionalnom dimenzijom informacijske pismenosti u obrazovanju i osposobljavanju radnika u svrhu podizanja konkurentnosti tvrtki ili pojedinih sektora gospodarstva, odnosno gospodarstva u cjelini i u svrhu razvoja programa cjeloživotnog učenja i planiranja vještina i kompetencija na tržištu rada, kao i pitanjem zapošljivosti, osobito nakon krize 2008. godine, te očekivanjima i potrebama poslodavaca.

Od istraživanja koja su se o ovim pitanjima provodila u Hrvatskoj treba izdvojiti istraživanja o informacijskim kompetencijama u studijskim programima na Sveučilištu u Zagrebu[287], o

[281] Lloyd, A. Trapped between a Rock and a hard Place : What Counts as Information Literacy in the Workplace and How is it Conceptualized?. // Library Trends 60, 2(2011), str. 279.
[282] Primjerice studija N. Aharony koja je pregledom baze podataka Web of Scienece (WoS) ocijenila publikacije o informacijskoj pismenosti u razdoblju 1999.-2000. Aharony, N. Information literacy in the professional literature : an exploratory analysis. // Aslib Proceedings 62, 3(2010), str. 261-282.
[283] Nicholson, K. Information Literacy as a Situated Practice in the Neoliberal University. // Proceedings of the Annual Conference of CAIS / Actes Du congrès Annuel De l'ACSI, 2016. URL: https://journals.library.ualberta.ca/ojs.cais-acsi.ca/index.php/cais-asci/article/view/864/778 (23.2.2021).
[284] Correia, Nav. dj. (2002), str. 24.
[285] Pawley, C. Nav. dj. (Apr. 1998), str. 124.
[286] Pavlina, K, Špiranec, S, Pongrac Pavlina, A. Information Competences – University Professors' Perspective. // Information Literacy. Lifelong Learning and Digital Citizenship in the 21st Century. ECIL 2014. Communications in Computer and Information Science, vol 492 / Kurbanoğlu S., Špiranec S., Grassian E., Mizrachi D., Catts R. (eds) . Heidelberg : Springer, Cham, 2014. Str. 466-467.
[287] Banek Zorica, M.; Špiranec, S.: Assessment of the information competences in the study programs at the University of Zagreb, 2014.

očekivanjima[288] i zahtjevima[289] poslodavaca od budućih radnika, i obrazovnim programima u svrhu postizanja zapošljivosti[290].

Provedena su i različita istraživanja koja su ispitivala različite aspekte radničkih prava, primjerice o radnome vremenu[291], o dimenzijama kvalitetnoga radnog mjesta, odnosno o zadovoljstvu radnim mjestom[292], kao i istraživanja o uvjetima rada u pojedinim zanimanjima[293].

Istraživanja koja su u fokusu imala korelaciju informacijske pismenosti i razine radničkih prava, perspektivu i percepciju radnika i ulogu informacijske pismenosti u osnaživanju radnika u svrhu zaštite radničkih prava nisu poznata[294].

4.2. Cilj istraživanja

S obzirom na navedeno, ovim se istraživanjem željela popuniti praznina u istraživanjima o vrijednosti informacijske pismenosti za dobrobit građana i pridonijeti boljem razumijevanju važnosti informacijske pismenosti u kontekstu radničkih prava, te tako posredno pridonijeti i njenom boljem razumijevanju i relevantnosti izvan knjižnične i informacijske znanosti. Specifični cilj provedenoga istraživanja bio je istražiti obrasce informacijskog ponašanja radnika, razinu informiranosti radnika o radničkim pravima, utvrditi postoje li razlike u razini informiranosti i informacijskom ponašanju među različitim kategorijama radnika te, ako da,

[288] Banek Zorica, M.; Špiranec, S.; Ogrizek Biskupic, I. What is the employers stand on information literacy – researching employers on expected generic outcomes of their future employees. // Information Literacy. Lifelong Learning and Digital Citizenship in the 21st Century. ECIL 2014. Communications in Computer and Information Science, vol 492 / Kurbanoğlu S., Špiranec S., Grassian E., Mizrachi D., Catts R. (eds.). Heidelberg : Springer, Cham, 2014. Str. 673-682.

[289] Banek Zorica, M.; Špiranec, S.; Buselic, V.: Are we speaking the same language? Croatian employers' IL competency requirements for prospective employees. // Information Literacy: Key to an Inclusive Society. ECIL 2016. Communications in Computer and Information Science, vol 676 / Kurbanoglu et al. (eds.). Heidelberg : Springer, Cham, 2016. Str. 99-108

[290] Bušelić, V.; Kovačević, Ž.: High education study program model towards employability. On a way to understand employer's requirements for generic competences. // Central European Conference on Information and Intelligent Systems. 2016.

[291] Savez samostalnih sindikata Hrvatske. Istraživanje SSSH o radnom vremenu. // Ppt prezentacija : Konferencija Radno vrijeme po mjeri čovjeka, 25. studenoga 2019. Dostupno i na: http://www.sssh.hr/upload_data/site_files/istrazivanje-sssh-o-radnom-vremenu-2019.pdf (22.5.2021.).

[292] Savez samostalnih sindikata Hrvatske. Istraživanje SSSH o zadovoljstvu radnim mjestom. // Rad po mjeri čovjeka. Zagreb : Savez samostalnih sindikata Hrvatske ; Friedrich Ebert Stiftung, 2018. Str. 7-11. Dostupno i na: http://www.sssh.hr/upload_data/site_files/rad-po-mjeri_brosura.pdf (22.5.2021.).

[293] Primjerice: Matković, T. et al. Raditi u dječjim vrtićima : rezultati istraživanja uvjeta rada u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju. Zagreb : Sindikat obrazovanja, medija i kulture Hrvatske, 2020. Dostupno i na: https://somk.hr/system/document/file/52/SOMK_uvjeti_rada_RPOO_final.pdf (22.5.2021.).

[294] Rečeno se temelji na iščitavanju literature, pretraživanju kataloga nekoliko nacionalnih knjižnica u Hrvatskoj, Europi i svijetu, kao i pretraživanju baza podataka Web of Science, Scopus i drugih. Za potvrdu tvrdnje bilo bi potrebno provesti temeljito (bibliometrijsko) istraživanje.

koje i kakve su te razlike, kao i postoje li razlike ovisno o dobi i obrazovanju te ovisno o tome djeluje li sindikat na radnome mjestu ili ne. Nadalje, istraživanjem se željelo ispitati generičke vještine i načine na koje se radnici informiraju o svojim radničkim pravima, kao i na koji način koriste informacije i jesu li spremni aktivno se uključiti u borbu za svoja radnička prava.

4.3. Hipoteze istraživanja

Postavljene su četiri temeljne hipoteze:
1. Postoje značajne razlike u razini informiranosti i informacijskom ponašanju između radnika s niskim i srednjim kvalifikacijama i visokokvalificiranih radnika.
2. Radnici informacije o svojim radničkim pravima uglavnom dobivaju od svojih poslodavaca, a aktivno ih traže samo u slučaju povreda prava.
3. Radnici kod poslodavaca kod kojih djeluje sindikat informiraniji su o svojim radničkim pravima.
4. Radnicima koji su informiraniji o radničkim pravima rjeđe su povrijeđena prava i ti radnici su spremniji aktivno se uključiti u njihovu obranu i borbu za bolja prava.

4.4. Korištena metodologija i opis uzorka istraživanja

4.4.1. Metoda

Istraživanje je provedeno kvantitativnom metodologijom, korištenjem metode online istraživanja, a odgovori su prikupljani u razdoblju od 13. do 22. travnja 2021. godine. Za potrebe istraživanja, podatke je prikupila agencija za istraživanje tržišta Hendal, uz financijsku potporu Zaklade „Friedrich Ebert“ (FES), a autorica rada ih je samostalno analizirala i interpretirala.

Ispitanicima je poslana zaštićena poveznica s upitnikom putem elektroničke pošte te su odabrani ispitanici koji su odgovarali regrutnim kriterijima. Provedba istraživanja odvijala se u skladu s normom ISO 20252:2012 i ESOMAR-ovim međunarodnim kodeksom za marketinška i društvena istraživanja.

4.4.2. Upitnik

Kao instrument istraživanja korišten je visoko strukturirani kvantitativni upitnik, sastavljen od 50 pitanja, primarno zatvorenoga tipa uz mogućnost upisivanja dodatnog odgovora. Jedno

pitanje bilo je otvorenoga tipa. Takvi odgovori naknadno su kategorizirani i prikazani u ukupnim rezultatima.

4.4.3. Uzorak

Istraživanje je provedeno na N=500 ispitanika, radnika zaposlenih temeljem ugovora o radu. Uzorak je bio nacionalno reprezentativan za zaposlene u Republici Hrvatskoj prema županiji, dobi i spolu (sukladno strukturi Državnog zavoda za statistiku: DZS, 2019.).[295] Dodatno, tijekom terenske provedbe istraživanja praćene su kvote prema stupnju zaposlenosti, sektoru zaposlenja, veličini tvrtke te članstvu u sindikatu. Dobiveni podaci na navedenim varijablama ne odstupaju značajno od reprezentativnih podataka dostupnih iz DZS-a ili drugih istraživanja koje je provela ista agencija na zaposlenima u Republici Hrvatskoj. Detaljni prikaz strukture ostvarenog uzorka prikazan je u Prilogu 2.

4.4.4. Ograničenja istraživanja

Glavno ograničenje provedenoga istraživanja u pogledu ostvarivanja nacionalno reprezentativnog uzorka je korištena metoda online upitnika. Ispitanici su ispunjavali upitnik putem poveznice koju su dobili elektroničkom poštom, čime su isključeni ispitanici koji možda nisu informatički pismeni, ispitanici u ruralnim sredinama u kojima je dostupnost interneta slabija, kao i ispitanici iz segmenta populacije nižega obrazovanja. Također, sve korištene skale odnose se na samoprocjenu, čime su svi prikupljeni odgovori rezultat subjektivnoga doživljaja pojedinca. To je ograničenje osobito u odnosu na pitanja o samoprocjeni u vezi znanja i informiranosti o pojedinim elementima radničkih prava jer samoprocjena ne može biti najobjektivniji i najpouzdaniji izvor informacija o stvarnoj razini znanja i informiranosti. Međutim, odluka o skalama temeljenima na samoprocjeni donijeta je svjesno, uvažavajući činjenicu kako je subjektivnost, odnosno stav prema informaciji i informacijskom okruženju, bitna značajka informacijske pismenosti.

[295] Radi uštede prostora, u prikazu rezultata istraživanja uključene su najvažnije tablice i grafikoni prema varijablama koje su značajne u kontekstu rasprave o ciljevima i hipotezama istraživanja. Ostale značajne varijable po dobi, spolu i regiji prikazane su u Prilogu 3.

4.5. Rezultati istraživanja

Kad je riječ o općenitim karakteristikama ispitanika, preko polovice (56 %) je zaposleno u privatnom sektoru. Većina ispitanika (82 %) zaposlena je temeljem ugovora o radu na neodređeno vrijeme. Ispitanici zaposleni na temelju ugovora o radu u najvećoj su mjeri zaposleni kod trenutnog poslodavca 2 – 5 godina (svaki treći ispitanik), dok je prosječno vrijeme zaposlenja kod trenutnog poslodavca 10 godina. Najveći broj ispitanika (29 %) trenutno je zaposlen u području administracije, što je značajno najveći udio tipa zaposlenja u odnosu na uslužna i trgovačka zanimanja (u kojima radi 18 % zaposlenih) te ostala zanimanja navedena u manjem udjelu (znanstvenici, inženjeri i stručnjaci 13 %, jednostavna zanimanja 9 %). Trenutna (ili posljednja) plaća ispitanika kreće se u rasponu 3501 – 8000 kn. Sindikati djeluju kod poslodavaca 48 % ispitanika, od kojih 46 % navodi kako su članovi sindikata. Oko 11 % ispitanih navodi kako ne zna djeluje li sindikat kod njihovih poslodavaca. Analizom rezultata o članstvu u sindikatu na ukupnom uzorku (bez obzira djeluje li kod trenutnog poslodavca sindikat ili ne) vidljivo je kako većina zaposlenih (76 %) nisu članovi sindikata. Prosječna ocjena zadovoljstva radnim mjestom je u razini ocjene „4“ – „Uglavnom sam zadovoljan/na“.

U pogledu informiranja o radničkim pravima u izvorima prava prilikom zaposlenja, najveći dio ispitanika (81 %) prilikom zaposlenja pročitao je ugovor o radu, dok se pravilnik o radu i kolektivni ugovor u značajno većoj mjeri ne čitaju: pravilnik o radu pročitalo je 40 %, a kolektivni ugovor 30 % radnika. Ispitanici koji su naveli da su pri zaposlenju pročitali neki od navedenih dokumenata u najvećoj mjeri navode kako su to učinili jer im ih je poslodavac predočio, dok je tek manji postotak to učinio na vlastito traženje (Grafikon 1).

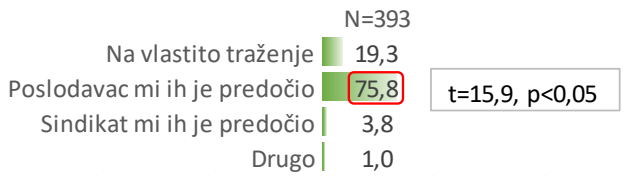

Grafikon 1. **Inicijativa za čitanje izvora prava prilikom zaposlenja**

Na pitanja o provjeravanju i traženju pojašnjenja prava iz kolektivnog ugovora dobiveno je kako podjednaki udio ispitanika (33 – 35 %) navodi kako provjerava i ne provjerava svoja prava prema kolektivnom ugovoru. Ispitanici koji provjeravaju navode kako su provjeravali prava vezana za godišnji odmor/slobodne dane (28,6 %) i materijalna prava (21,7 %). Također, oni koji traže informacije o kolektivnom ugovoru, odnosno provjeravaju prava koja prema

njemu imaju (Grafikon 2), najčešće navode (32 %) kako ih je s pravima iz kolektivnog ugovora upoznao poslodavac.

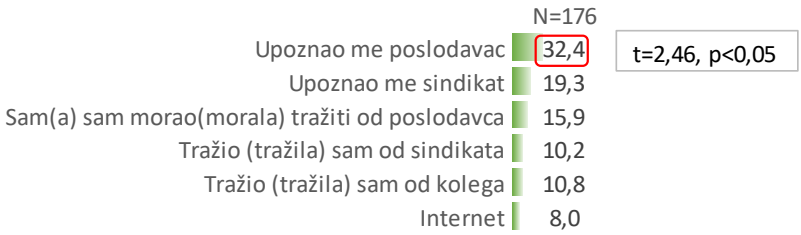

Grafikon 2. **Način traženja informacija o kolektivnom ugovoru**

Nadalje, ispitanici većinom (61 %) nisu tražili pojašnjenja prava iz kolektivnog ugovora (Grafikon 3), dok oni koji jesu (njih 39 %) navode kako su pojašnjenja tražili uglavnom od poslodavca (50 %) (Grafikon 4).

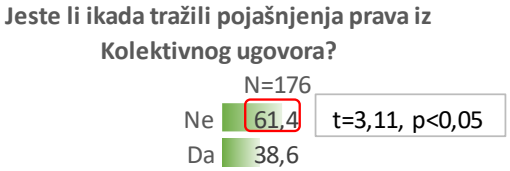

Grafikon 3. **Traženje pojašnjenja prava iz kolektivnog ugovora**

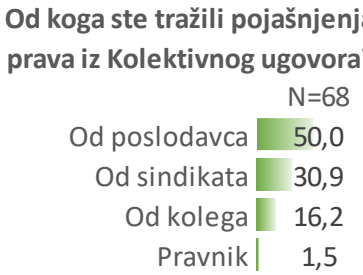

Grafikon 4. **Izvori pojašnjenja prava iz kolektivnog ugovora**

Preko polovice ispitanika navodi kako je upoznato s radničkim pravima (Grafikon 5), što najviše utječe na srednju vrijednost koja je također u razini ocjene „4“. Ipak, 28 % ispitanih navodi kako niti jest niti nije upoznata sa svojim radničkim pravima.

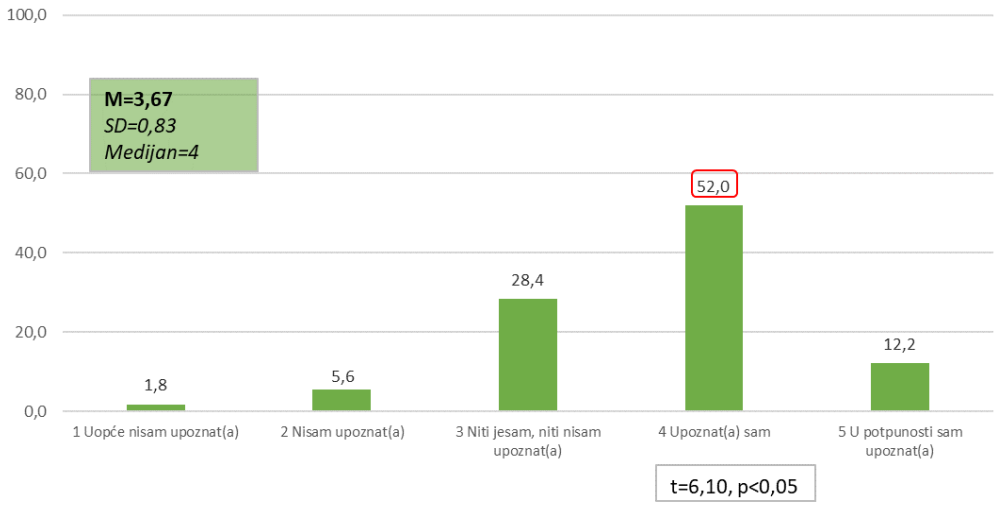

Grafikon 5. **Upoznatost s radničkim pravima**

Nema značajne razlike u upoznatosti s radničkim pravima s obzirom na stupanj obrazovanja (Tablica 1), no zato ispitanici koji su članovi sindikata iskazuju značajno bolju upoznatost s radničkim pravima od ispitanika koji nisu članovi sindikata (Tablica 2). Bolju upoznatost s pravima iskazuju i radnici kod čijeg poslodavca djeluje sindikat u odnosu na one kod kojih ne djeluje sindikat (aritmetička sredina 3,8 u odnosu na 3,5). Rezultati analize prema ostalim demografskim varijablama pokazuju postojanje značajne razlike po dobi. Ispitanici stariji od 50 godina u većoj mjeri navode kako su upoznati s radničkim pravima od mlađih ispitanika.

Tablica 1: **Upoznatost s radničkim pravima s obzirom na stupanj obrazovanja**

	Stupanj obrazovanja			
Upoznatost s radničkim pravima	Završena srednja škola	Završen preddiplomski studij	Završen diplomski studij	Magisterij - doktorat*
Aritmetička sredina (M)	3,7	3,5	3,7	3,8
N	280	68	131	18

Tablica 2: **Upoznatost s radničkim pravima s obzirom na članstvo u sindikatu**

	Članstvo u sindikatu	
Upoznatost s radničkim pravima	Član sindikata	Nije član sindikata
Aritmetička sredina M	4,0	3,7
N	110	128

Kada procjenjuju svoju upoznatost s različitim radničkim pravima (Grafikon 6), ispitanici su najviše upoznati s pravom na godišnji odmor, rasporedom radnog vremena, radnim vremenom (uključujući prekovremeni rad) i plaćom.

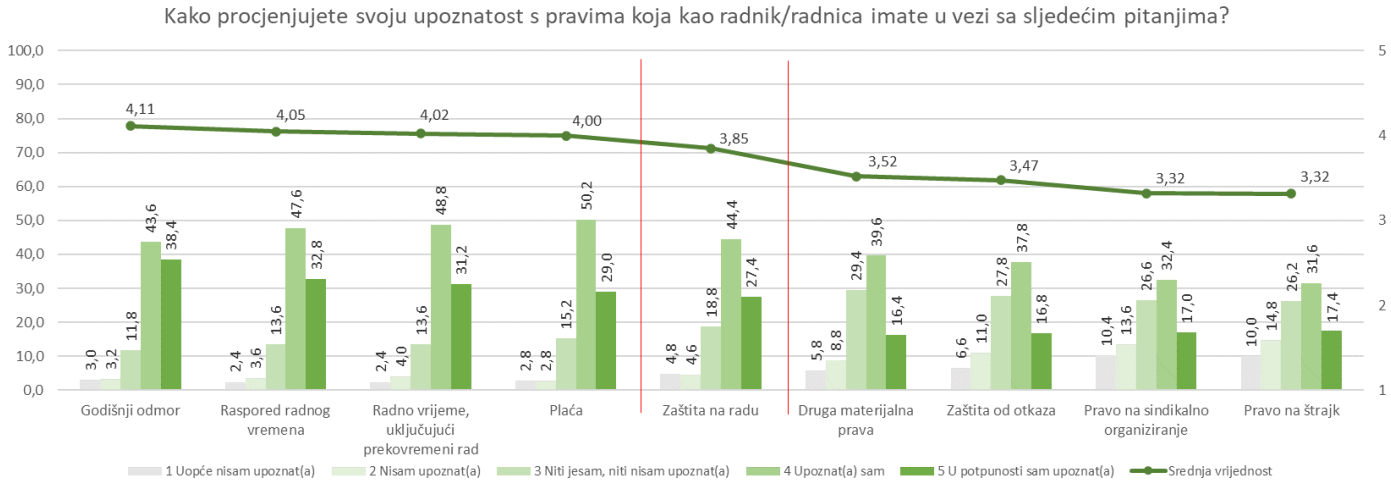

Grafikon 6: **Procjena upoznatosti s različitim elementima radničkih prava**

Nije dobivena nijedna značajna razlika za upoznatost s pojedinim elementima s obzirom na stupanj obrazovanja (Tablica 3), ali jest po pitanju članstva u sindikatu (Tablica 4): članovi sindikata značajno su bolje upoznati s radnim vremenom, zaštitom na radu, pravom na sindikalno organiziranje, pravom na štrajk, materijalnim pravima te zaštitom od otkaza. Također, dobivena je razlika prema dobi: ispitanici stariji od 50 godina u većoj su mjeri od mlađih upoznati sa svim navedenim elementima radničkih prava.

Tablica 3: **Upoznatost s različitim elementima radničkih prava s obzirom na stupanj obrazovanja**

	Stupanj obrazovanja			
Upoznatost s različitim elementima radničkih prava	Završena srednja škola	Završen preddiplomski studij	Završen diplomski studij	Magisterij - doktorat*
Godišnji odmor	4,1	4,1	4,2	4,4
Raspored radnog vremena	4,0	3,9	4,1	4,3
Plaća	4,0	3,8	4,0	4,2
Radno vrijeme, uključujući prekovremeni rad	4,0	3,9	4,1	4,1
Zaštita na radu	3,9	3,7	3,9	4,0
Pravo na štrajk	3,3	3,1	3,3	3,8
Pravo na sindikalno organiziranje	3,3	3,1	3,4	3,7
Zaštita od otkaza	3,5	3,3	3,5	3,4
Druga materijalna prava	3,5	3,4	3,6	3,3
N	280	68	131	18

Tablica 4: **Upoznatost s različitim elementima radničkih prava s obzirom na članstvo u sindikatu**

	Članstvo u sindikatu	
Upoznatost s različitim elementima radničkih prava	Član sindikata	Nije član sindikata
Godišnji odmor	4,3	4,3
Radno vrijeme, uključujući prekovremeni rad	4,3	4,0
Raspored radnog vremena	4,3	4,1
Plaća	4,1	4,0
Zaštita na radu	4,1	3,9
Pravo na sindikalno organiziranje	4,1	3,4
Pravo na štrajk	4,0	3,3
Druga materijalna prava	3,9	3,6
Zaštita od otkaza	3,8	3,5
N	110	128

Što se tiče informacijskog ponašanja, odnosno traženja informacija o radničkim pravima (Grafikon 7), ispitanici su i ovdje podijeljeni: polovica ispitanika aktivno traži informacije o svojim radničkim pravima, a polovica je pasivna te informacije dobiva od poslodavca/sindikata.

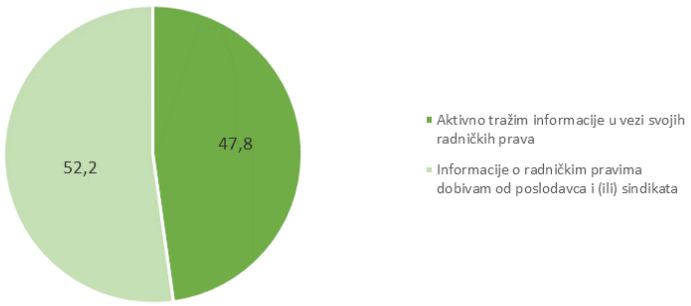

Grafikon 7. **Informacijsko ponašanje s obzirom na traženje informacija o radničkim pravima**

Nema značajnih razlika u informacijskom ponašanju s obzirom na stupanj obrazovanja (Tablica 5) ili članstvo u sindikatu (Tablica 6). Ipak, ispitanici iz Sjeverne Hrvatske značajno češće navode kako aktivno traže informacije o radničkim pravima u odnosu na ispitanike iz Zagreba i Slavonije.

Tablica 5. **Informacijsko ponašanje s obzirom na stupanj obrazovanja**

	Stupanj obrazovanja			
Informacijsko ponašanje	Završena srednja škola	Završen preddiplomski studij	Završen diplomski studij	Magisterij - doktorat*
Aktivno tražim informacije u vezi svojih radničkih prava	48,6	45,6	48,9	33,3
Informacije o radničkim pravima dobivam od poslodavca i (ili) sindikata	51,4	54,4	51,1	66,7
N	280	68	131	18

Tablica 6. **Informacijsko ponašanje s obzirom na članstvo u sindikatu**

	Članstvo u sindikatu	
Informacijsko ponašanje	Član sindikata	Nije član sindikata
Aktivno tražim informacije u vezi svojih radničkih prava	40,0	44,5
Informacije o radničkim pravima dobivam od poslodavca i (ili) sindikata	60,0	55,5
N	110	128

U pogledu percipiranih problema u informiranju o radničkim pravima (Grafikon 8), ispitanici su za svaku tvrdnju procjenjivali razinu slaganja (1–5). Uočena su tri glavna problema u informiranju: česte promjene zakona, propisa i pravila; percepcija nedobivanja potpunih i istinitih informacija te percepcija svjesnog uskraćivanja informacija radnicima.

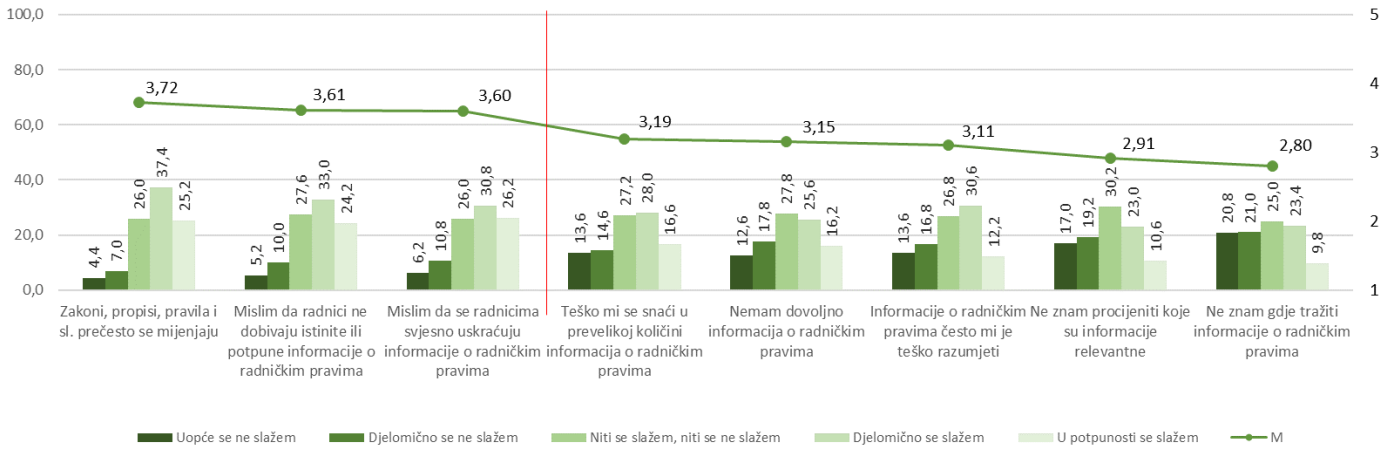

Grafikon 8. **Percipirani problemi u informiranju o radničkim pravima**

U pogledu stupnja obrazovanja (Tablica 7), ispitanici srednje stručne spreme više od ostalih (više obrazovanih ispitanika) smatraju da se radnicima svjesno uskraćuju informacije o radničkim pravima te češće navode kako ne znaju procijeniti koje su informacije relevantne.

Tablica 7. **Percipirani problemi u informiranju o radničkim pravima s obzirom na stupanj obrazovanja**

	Stupanj obrazovanja			
Problemi u informiranju o radničkim pravima	Završena srednja škola	Završen preddiplomski studij	Završen diplomski studij	Magisterij - doktorat*
Zakoni, propisi, pravila i sl. prečesto se mijenjaju	3,8	3,6	3,6	3,8
Mislim da radnici ne dobivaju istinite ili potpune informacije o radničkim pravima	3,7	3,5	3,5	3,6
Mislim da se radnicima svjesno uskraćuju informacije o radničkim pravima	3,8	3,5	3,3	3,3
Teško mi se snaći u prevelikoj količini informacija	3,2	3,0	3,1	3,6
Nemam dovoljno informacija o radničkim pravima	3,3	3,0	2,9	3,1
Informacije o radničkim pravima često mi je teško razumjeti	3,3	2,8	2,9	3,1
Ne znam procijeniti koje su informacije relevantne	3,1	2,6	2,7	2,9
Ne znam gdje tražiti informacije o radničkim pravima	2,9	2,8	2,6	2,5
N	280	68	131	18

Dobivene su i značajne razlike s obzirom na članstvo u sindikatu (Tablica 8): nečlanovi sindikata češće percipiraju da radnici ne dobivaju istinite informacije, da općenito nemaju dovoljno informacija o radničkim pravima, češće ne znaju procijeniti koje su informacije relevantne ili ne znaju gdje potražiti informacije o radničkim pravima. Također, postoje i razlike u odnosu na dob: ispitanici u dobi 19 – 49 godina češće od starijih navode kako nemaju dovoljno informacija o pravima.

Tablica 8. **Percipirani problemi u informiranju o radničkim pravima s obzirom na članstvo u sindikatu**

	Članstvo u sindikatu	
Percipirani problemi u informiranju o radničkim pravima	Član sindikata	Nije član sindikata
Zakoni, propisi, pravila i sl. prečesto se mijenjaju	3,7	3,7
Mislim da se radnicima svjesno uskraćuju informacije o radničkim pravima	3,4	3,4
Mislim da radnici ne dobivaju istinite ili potpune informacije o radničkim pravima	3,4	3,7
Teško mi se snaći u prevelikoj količini informacija o radničkim pravima	3,1	3,1
Informacije o radničkim pravima često mi je teško razumjeti	2,9	3,1
Nemam dovoljno informacija o radničkim pravima	2,7	3,1
Ne znam procijeniti koje su informacije relevantne	2,6	2,9
Ne znam gdje tražiti informacije o radničkim pravima	2,3	2,7
N	110	128

Na pitanje znaju li gdje potražiti informacije o radničkim pravima, 67 % ispitanika odgovara potvrdno (Grafikon 9). Kada su upitani o izvorima informiranja (Grafikon 10), preko polovice ispitanika navelo je kako se o svojim radničkim pravima informira samostalno na internetu: to je značajno najčešći izvor informiranja radnika o radničkim pravima. Ostali česti izvori informiranja su kolege i poslodavac, a svaki peti ispitanik informacije traži od sindikata, dok ih 16 % navodi da informacije dobiva od sindikata. Knjižnicu kao izvor informacija o radničkim pravima navodi 3 % ispitanika. Svega 5 % ispitanih uopće se ne informira o radničkim pravima.

Ispitanici koji se ne informiraju većinom su oni koji nisu upoznati ili su neutralni po pitanju svojih prava. Ispitanici koji navode da znaju gdje potražiti informacije o radničkim pravima češće su iz Sjeverne Hrvatske te su to češće ispitanici stariji od 35 godina u odnosu na mlađe.

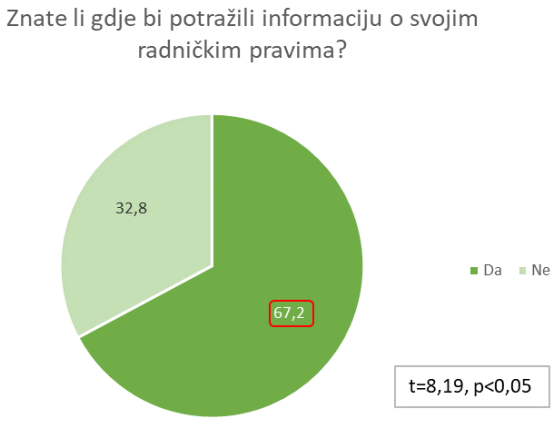

Grafikon 9. **Poznavanje izvora informacija o radničkim pravima**

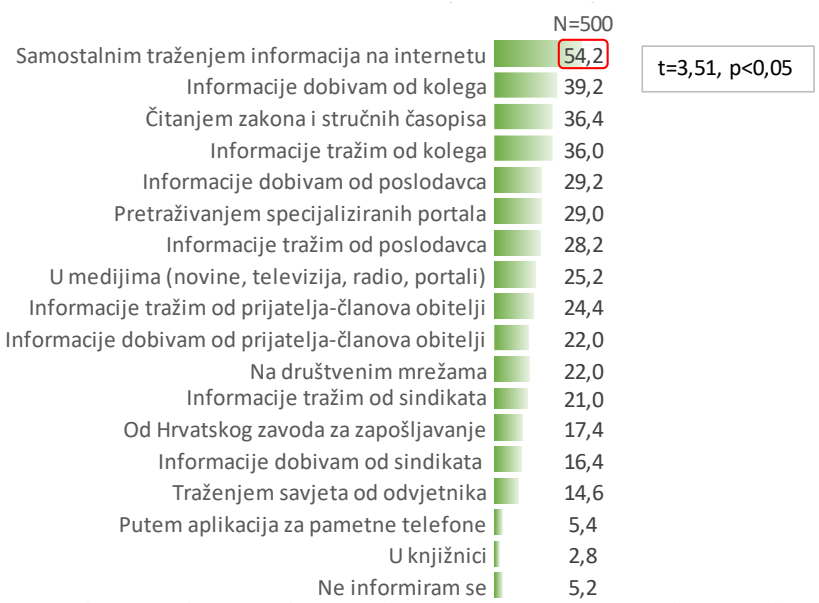

Grafikon 10. **Izvori informiranja o radničkim pravima**

Analiza izvora informiranja o radničkim pravima prema procjeni upoznatosti s radničkim pravima (Tablica 9) pokazuje kako samostalno traženje na internetu, čitanje zakona, dobivanje informacija od poslodavca i kolega te od sindikata značajno češće navode ispitanici koji su upoznati s radničkim pravima (ocjenjuju svoju upoznatost ocjenama 4 ili 5). Uočene su razlike u izvorima informiranja prema spolu, dobi i regiji: informacije od poslodavaca češće traže žene, informacije od sindikata češće traže ispitanici stariji od 35 godina, informacije od poslodavca češće traže ispitanici u dobi 25 – 49 godina, dok se istraživanjem specijaliziranih portala češće informiraju ispitanici iz Like, Korduna i Banije.

Tablica 9. **Izvori informiranja o radničkim pravima prema upoznatosti s radničkim pravima**

	Upoznatost s radnim pravima		
Izvori informiranja o radničkim pravima	Nisu upoznati (1+2)	Niti jesam, niti nisam upoznat(a) (3)	Upoznati su (4+5)
Samostalnim traženjem informacija na internetu	47,8	46,2	58,8
Čitanjem zakona i stručnih časopisa	23,9	25,2	43,4
Informacije dobivam od kolega	26,1	36,4	42,4
Informacije dobivam od poslodavca	8,7	21,7	35,7
Informacije tražim od kolega	37,0	37,8	35,0
Pretraživanjem specijaliziranih portala	23,9	21,0	33,4
Informacije tražim od poslodavca	15,2	22,4	32,8
Informacije tražim od sindikata	8,7	10,5	27,7
U medijima (novine, televizija, radio, portali)	32,6	24,5	24,4
Informacije dobivam od sindikata	4,3	6,3	22,8
Informacije tražim od prijatelja-članova obitelji	28,3	29,4	21,5
Informacije dobivam od prijatelja-članova obitelji	23,9	24,5	20,6
Od Hrvatskog zavoda za zapošljavanje	15,2	13,3	19,6
Na društvenim mrežama	17,4	30,1	19,0
Traženjem savjeta od odvjetnika	6,5	11,2	17,4
Putem aplikacija za pametne telefone	6,5	5,6	5,1
U knjižnici	0,0	2,8	3,2
Ne informiram se	10,9	7,7	3,2
N	46	143	311

Ispitanici koji traže informacije o radničkim pravima podjednako ih provjeravaju (52 %) i ne provjeravaju (48 %) (Grafikon 11). Prema članstvu u sindikatu nema značajnih razlika u dodatnom provjeravanju informacija (Tablica 10). Polovica ispitanika koji provjeravaju dobivene informacije o radničkim pravima čine to na internetu (Grafikon 12). Time je internet značajno najčešći izvor za provjeru informacija o radničkim pravima.

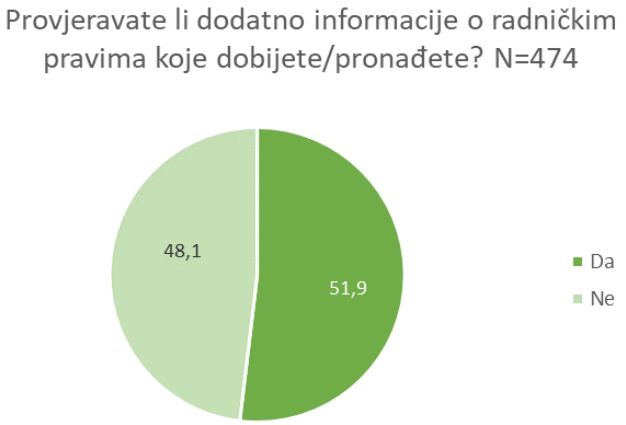

Grafikon 11. **Provjera informacija o radničkim pravima**

Tablica 10. **Provjera informacija o radničkim pravima s obzirom na članstvo u sindikatu**

	Članstvo u sindikatu	
Provjeravanje informacija o radničkim pravima	Član sindikata	Nije član sindikata
Da	58,3	48,4
Ne	41,7	51,6
N	108	122

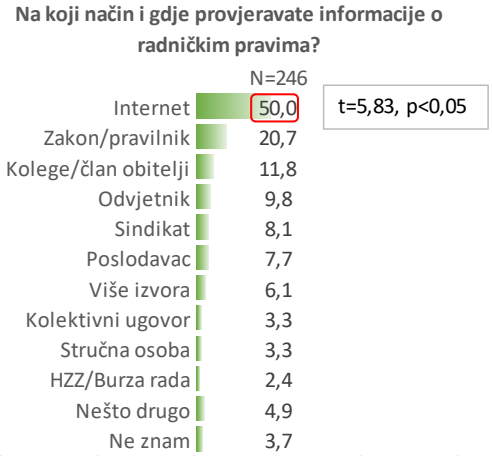

Grafikon 12. **Način provjere informacija o radničkim pravima**

Informacije na internetu češće provjeravaju ispitanici završenoga preddiplomskog studija u odnosu na ispitanike ostalih razina obrazovanja (Tablica 11). S obzirom na članstvo u sindikatu, nema značajnih razlika u načinu dodatne provjere informacija o radničkim pravima (Tablica 12).

Tablica 11. **Način provjere informacija o radničkim pravima prema stupnju obrazovanja**

	Stupanj obrazovanja			
Način provjere informacija o radničkim pravima	Završena srednja škola	Završen preddiplomski studij	Završen diplomski studij	Magisterij - doktorat*
Internet	48,9	72,2	42,4	36,4
Zakon/pravilnik	18,3	13,9	28,8	27,3
Kolege/član obitelji	13,7	8,3	12,1	0,0
Poslodavac	6,1	5,6	10,6	18,2
Odvjetnik	11,5	2,8	9,1	18,2
Više izvora	5,3	5,6	9,1	0,0
Sindikat	9,2	5,6	7,6	9,1
Kolektivni ugovor	2,3	0,0	4,5	18,2
HZZ/Burza rada	3,8	0,0	1,5	0,0
Stručna osoba	4,6	2,8	0,0	9,1
N	131	36	66	11

Tablica 12. **Način provjere informacija o radničkim pravima prema članstvu u sindikatu**

	Članstvo u sindikatu	
Način provjere informacija o radničkim pravima	Član sindikata	Nije član sindikata
Internet	44,4	39,0
Sindikat	23,8	6,8
Zakon/pravilnik	19,0	30,5
Odvjetnik	17,5	6,8
Kolege/član obitelji	14,3	10,2
Poslodavac	7,9	11,9
Više izvora	7,9	5,1
Kolektivni ugovor	4,8	8,5
Stručna osoba	0,0	5,1
Nešto drugo	7,9	5,1
N	63	59

Najčešće motivacije odnosno situacije kada se radnici informiraju o svojim radničkim pravima su kada misle da im je neko pravo povrijeđeno te kada nisu sigurni u to koja prava imaju (Grafikon 13).

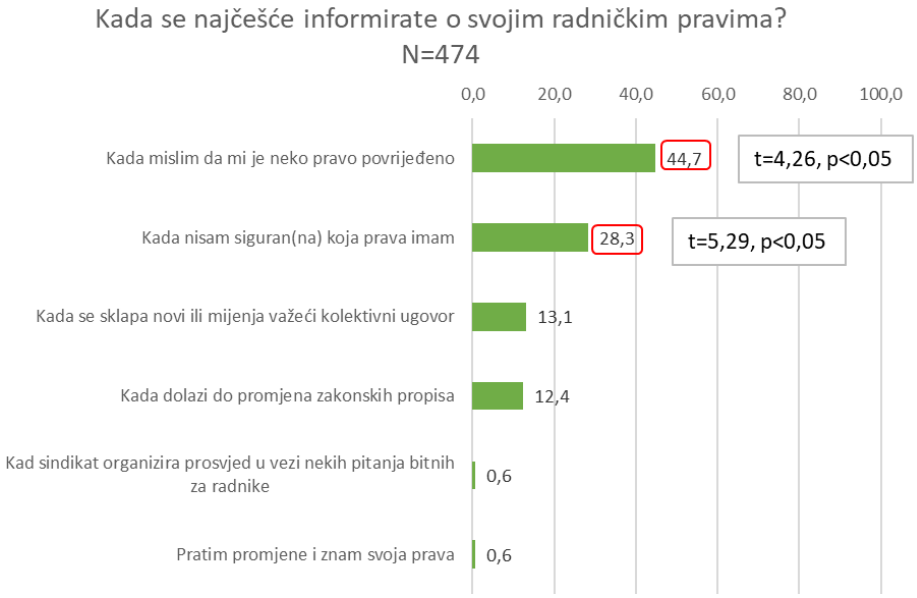

Grafikon 13. **Motivacija za informiranje o radničkim pravima**

U pogledu stupnja obrazovanja nema značajnih razlika u motivacijama informiranja (Tablica 13), no dobivene su razlike s obzirom na članstvo u sindikatu: ispitanici koji nisu članovi sindikata češće od onih koji jesu navode kako se o radničkim pravima informiraju kada nisu sigurni koja prava imaju (Tablica 14). Postoji i razlika i s obzirom na spol i regiju. Žene se češće od muškaraca informiraju kada nisu sigurne koja prava imaju, dok je informiranje

prilikom sklapanja novog ili izmjene postojećeg kolektivnog ugovora češće u sjevernoj Hrvatskoj te Istri, Hrvatskom primorju i Gorskom kotaru.

Tablica 13. **Motivacija za informiranje o radničkim pravima prema stupnju obrazovanja**

	Stupanj obrazovanja			
Situacije informiranja o radničkim pravima	Završena srednja škola	Završen preddiplomski studij	Završen diplomski studij	Magisterij - doktorat*
Kada mislim da mi je neko pravo povrijeđeno	49,8	45,5	35,2	37,5
Kada nisam siguran(na) koja prava imam	27,0	27,3	32,8	18,8
Kada dolazi do promjena zakonskih propisa	9,7	12,1	15,6	31,3
Kada se sklapa novi ili mijenja važeći kolektivni ugovor	12,0	15,2	13,9	12,5
Kad sindikat organizira prosvjed u vezi nekih pitanja bitnih za radnike	0,7	0,0	0,8	0,0
Pratim promjene i znam svoja prava	0,7	0,0	0,8	0,0
N	267	66	122	16

Tablica 14. **Motivacija za informiranje o radničkim pravima prema članstvu u sindikatu**

	Članstvo u sindikatu	
Situacije informiranja o radničkim pravima	Član sindikata	Nije član sindikata
Kada mislim da mi je neko pravo povrijeđeno	42,6	31,1
Kada se sklapa novi ili mijenja važeći kolektivni ugovor	22,2	14,8
Kada nisam siguran(na) koja prava imam	19,4	45,1
Kada dolazi do promjena zakonskih propisa	13,0	8,2
Kad sindikat organizira prosvjed u vezi nekih pitanja bitnih za radnike	1,9	0,0
Pratim promjene i znam svoja prava	0,0	0,8
Nešto drugo	0,9	0,0
N	108	122

Ispitanici najvažnijim dokumentom za utvrđivanje radničkih prava smatraju *Zakon o radu* (64 %). Ostali bitni dokumenti su: ugovor o radu, pravilnik o radu i kolektivni ugovor. Ispitanici stariji od 25 godina češće od mlađih navode kako je najvažniji dokument za utvrđivanje radničkih prava kolektivni ugovor.

Glavne teme o kojima se traže informacije vezane uz radnička prava (Grafikon 14) su one vezane uz osnovne uvjete rada (godišnji odmor, visina plaće, radno vrijeme, druga materijalna prava). Najmanje se traže informacije o sindikalnom organiziranju i pravu na štrajk. Analize

po pitanju demografije pokazuju kako su mlađi od 35 godina češće od starijih tražili informacije o otkaznom roku.

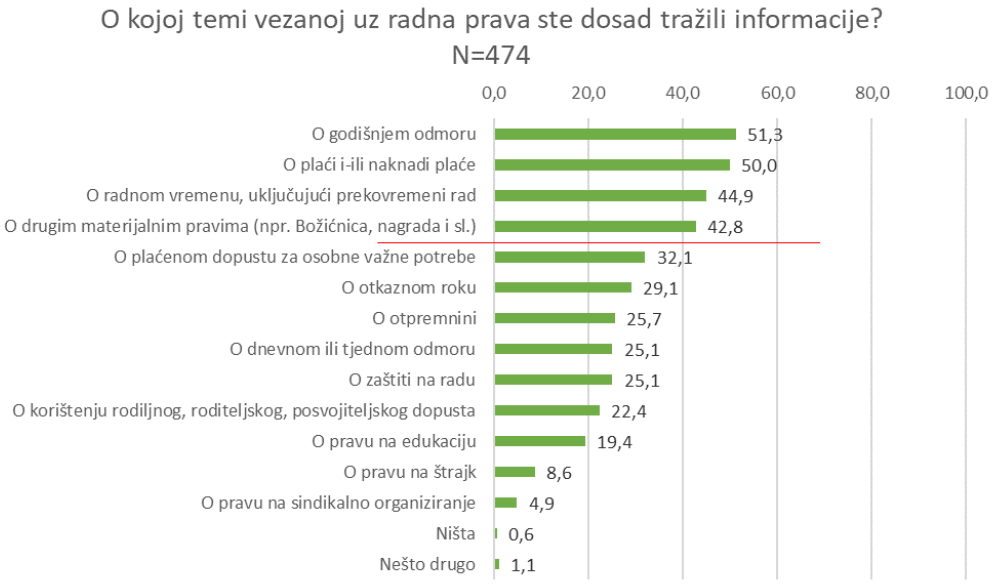

Grafikon 14. **Teme vezane uz radnička prava o kojima se traže informacije**

Kao što je ranije spomenuto, manji je udio onih koji se ne informiraju o radničkim pravima (5 %). Najčešće navedeni razlozi neinformiranja su nepostojanje potrebe, nepovjerenje u *Zakon o radu* te nedostatak vremena. Uzorak ispitanika koji se ne informiraju je manji od 30, stoga su navedeni rezultati samo indikativni.

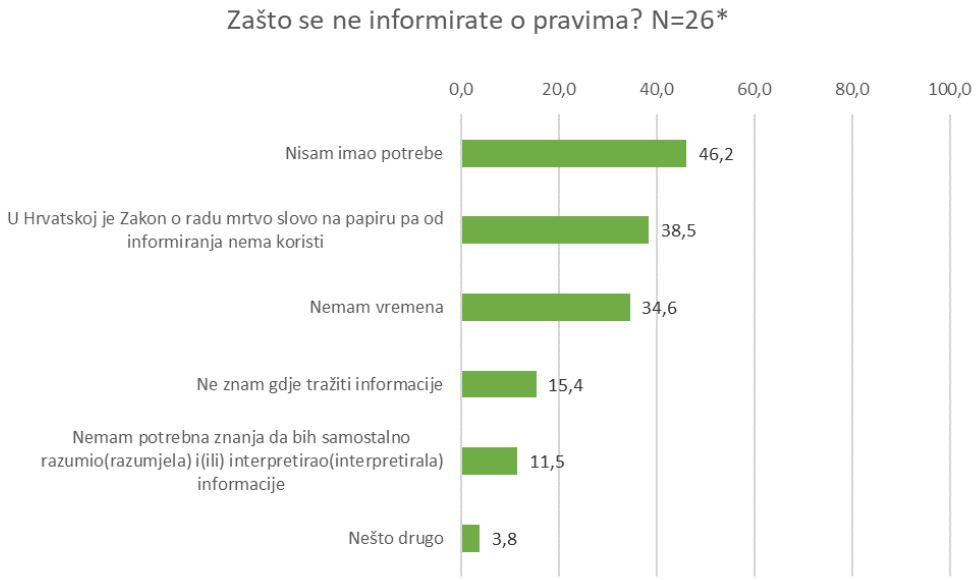

Grafikon 15. **Razlozi neinformiranja o radničkim pravima**

Na pitanje jesu li im ikada bila povrijeđena radnička prava, 38 % ispitanih odgovara potvrdno, a 43 % niječno; 18,6 % ne zna jesu li im prava bila povrijeđena. Uočljivo je kako radnici koji

pozitivno ocjenjuju svoju upoznatost s radničkim pravima u većoj mjeri navode kako im prava nisu bila povrijeđena, dok je veća učestalost povrede radničkih prava prisutna kod ispitanika koji slabije procjenjuju svoju upoznatost s njima (Tablica 15).

Tablica 15. **Povrijeđenost radničkih prava s obzirom na upoznatost s radničkim pravima**

	Upoznatost s radnim pravima		
Povrijeđenost radnih prava	Nisu upoznati (1+2)	Niti jesam, niti nisam upoznat(a) (3)	Upoznati su (4+5)
Da	54,3	39,2	35,7
Ne	23,9	32,2	50,8
Ne znam	21,7	28,7	13,5
N	46	143	311

Ispitanici koji navode da su im prava bila povrijeđena podjednako traže i ne traže zaštitu svojih prava (Tablica 16). S obzirom na razinu upoznatosti s radnim pravima, vidljivo je kako s porastom upoznatosti raste i traženje zaštite. Zaštitu prava češće su tražili ispitanici stariji od 50 godina u usporedbi s mlađima.

Tablica 16. **Traženje zaštite povrijeđenih radničkih prava s obzirom na upoznatost s radničkim pravima**

	Upoznatost s radnim pravima		
Traženje zaštite povrijeđenih radnih prava	Nisu upoznati (1+2)*	Niti jesam, niti nisam upoznat(a) (3)	Upoznati su (4+5)
Da	52,0	37,5	56,8
Ne	48,0	62,5	43,2
N	25	56	111

Oni koji nisu tražili zaštitu radničkih prava (Grafikon 16) kao glavne razloge za to navode strah od posljedica te nepovjerenje u pozitivan ishod takvog postupka. Nezanemariv udio ispitanika odgovorio je kako nije znao što treba napraviti kako bi zatražio zaštitu svojih radničkih prava.

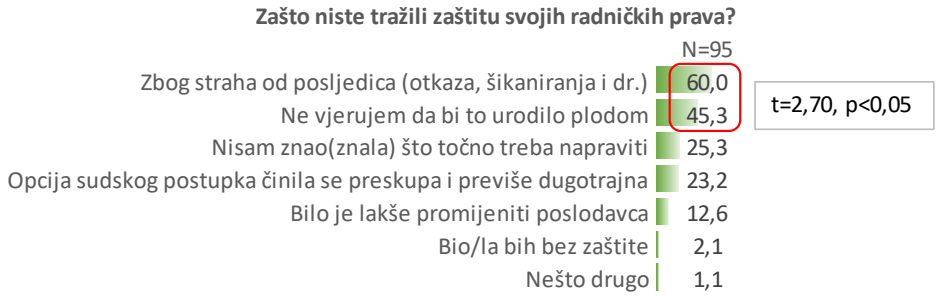

Grafikon 16. **Razlozi netraženja zaštite povrijeđenih radničkih prava**

Kao što je vidljivo iz Tablice 17, ispitanici koji u slučaju povrede radničkih prava nisu znali što napraviti u većoj su mjeri nedovoljno upoznati sa svojim pravima.

Tablica 17. **Razlozi netraženja zaštite povrijeđenih radničkih prava s obzirom na upoznatost s radničkim pravima**

	Upoznatost s radnim pravima		
Razlozi netraženja zaštite povrijeđenih radničkih prava	Nisu upoznati (1+2)*	Niti jesam, niti nisam upoznat(a) (3)	Upoznati su (4+5)
Zbog straha od posljedica (otkaza, šikaniranja i dr.)	66,7	54,3	62,5
Ne vjerujem da bi to urodilo plodom	50,0	34,3	52,1
Opcija sudskog postupka činila se preskupa i previše dugotrajna	25,0	22,9	22,9
Bilo je lakše promijeniti poslodavca	16,7	2,9	18,8
Nisam znao(znala) što točno treba napraviti	33,3	37,1	14,6
Bio/la bih bez zaštite	0,0	5,7	0,0
Nešto drugo	8,3	0,0	0,0
N	12	35	48

Ispitanici koji su tražili zaštitu povrijeđenih radničkih prava, činili su to najčešće osobnim obraćanjem poslodavcu (Grafikon 17).

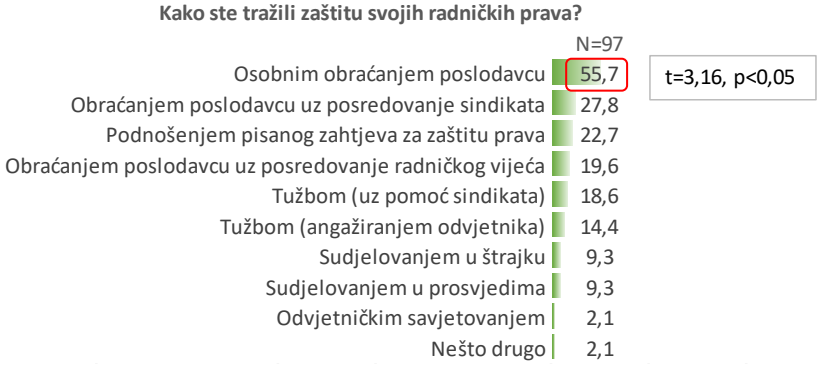

Grafikon 17. **Način traženja zaštite radničkih prava**

Prema upoznatosti s pravima (Tablica 18), vidljivo je kako je tužba uz pomoć sindikata mehanizam kojem češće pribjegavaju ispitanici koji su dobro upoznati s radničkim pravima.

Tablica 18. **Način traženja zaštite povrijeđenih radničkih prava s obzirom na upoznatost s radničkim pravima**

	Upoznatost s radnim pravima		
Način traženja zaštite povrijeđenih radnih prava	Nisu upoznati (1+2)*	Niti jesam, niti nisam upoznat(a) (3)*	Upoznati su (4+5)
Osobnim obraćanjem poslodavcu	53,8	76,2	49,2
Obraćanjem poslodavcu uz posredovanje sindikata	30,8	23,8	28,6
Tužbom (uz pomoć sindikata)	0,0	4,8	27,0
Podnošenjem pisanog zahtjeva za zaštitu prava	30,8	9,5	25,4
Obraćanjem poslodavcu uz posredovanje radničkog vijeća	15,4	9,5	23,8
Tužbom (angažiranjem odvjetnika)	7,7	19,0	14,3
Sudjelovanjem u prosvjedima	0,0	0,0	14,3
Sudjelovanjem u štrajku	0,0	4,8	12,7
Odvjetničkim savjetovanjem	0,0	9,5	0,0
Nešto drugo	7,7	0,0	1,6
N	13	21	63

Na pitanje o spremnosti na aktivnije zalaganje za višu razinu prava značajno najviše ispitanika (40 %) odgovara kako nije spremno založiti se za višu razinu svojih radničkih prava jer ne vjeruju da je išta moguće promijeniti (Grafikon 18).

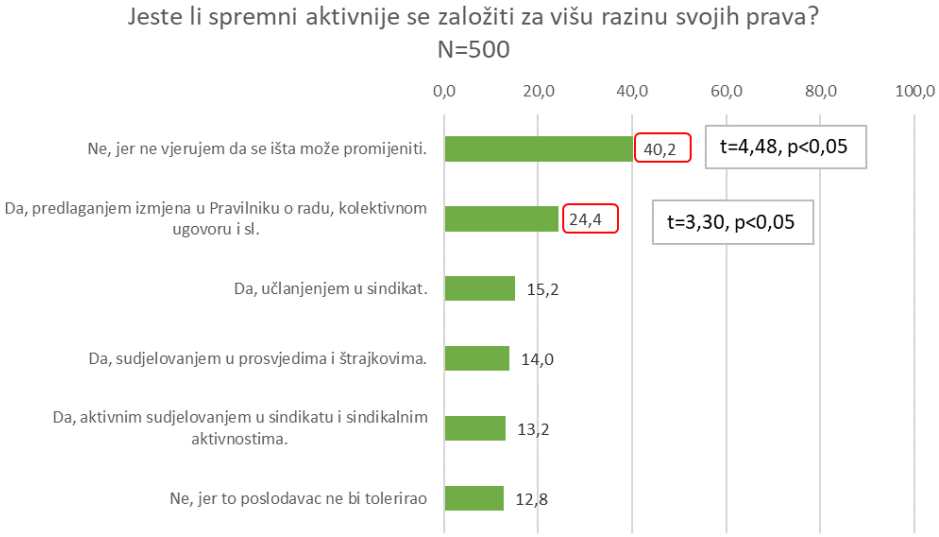

Grafikon 18. **Spremnost za aktivnije zalaganje za radnička prava**

Iz Tablice 19 vidljivo je kako većina tih ispitanika ima nisku upoznatost s radničkim pravima. Također, čak 58 % ispitanika koji ne vjeruju da je išta moguće promijeniti ocijenili su svoje informacijske kompetencije nezadovoljavajućima.

Tablica 19. **Spremnost na aktivnije zalaganje za radnička prava s obzirom na upoznatost s radničkim pravima**

	Upoznatost s radnim pravima		
Spremnost na aktivnije zalaganje za radna prava	Nisu upoznati (1+2)*	Niti jesam, niti nisam upoznat(a) (3)	Upoznati su (4+5)
Ne, jer ne vjerujem da se išta može promijeniti.	52,2	49,0	34,4
Da, predlaganjem izmjena u Pravilniku o radu, kolektivnom ugovoru i sl.	13,0	19,6	28,3
Da, učlanjenjem u sindikat.	15,2	10,5	17,4
Da, aktivnim sudjelovanjem u sindikatu i sindikalnim aktivnostima.	6,5	7,0	17,0
Da, sudjelovanjem u prosvjedima i štrajkovima.	8,7	11,2	16,1
Ne, jer to poslodavac ne bi tolerirao	17,4	18,9	9,3
N	46	143	311

Ipak, svaki četvrti ispitanik založio bi se za višu razinu prava predlaganjem izmjena u pravilniku o radu, kolektivnom ugovoru i sl. To su u većoj mjeri ispitanici koji su više upoznati s radničkim pravima. Također, aktivno zalaganje za višu razinu prava sudjelovanjem u sindikatu i sindikalnim aktivnostima češće navode ispitanici bolje upoznatosti s radničkim pravima i oni koji svoje informacijske kompetencije procjenjuju izvrsnima ili vrlo dobrima. S obzirom na demografske karakteristike, dobivene su značajne razlike po pitanju regije. Spremnost aktivnijeg zalaganja učlanjenjem u sindikat češća je kod ispitanika iz Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara u odnosu na ispitanike iz Zagreba i Dalmacije. Aktivnije zalaganje sudjelovanjem u prosvjedima i štrajkovima češće se spominje u Slavoniji u odnosu na Zagreb i Liku, Kordun i Baniju. Ispitanici iz Dalmacije i Like, Korduna i Banije češće od ispitanika iz drugih regija navode kako aktivnije zalaganje za radnička prava njihov poslodavac ne bi tolerirao.

Na pitanje o potrebi dostupnosti više informacija o radničkim pravima, većina ispitanika (82 %) smatra kako treba biti dostupno više informacija o radničkim pravima (Grafikon 19).

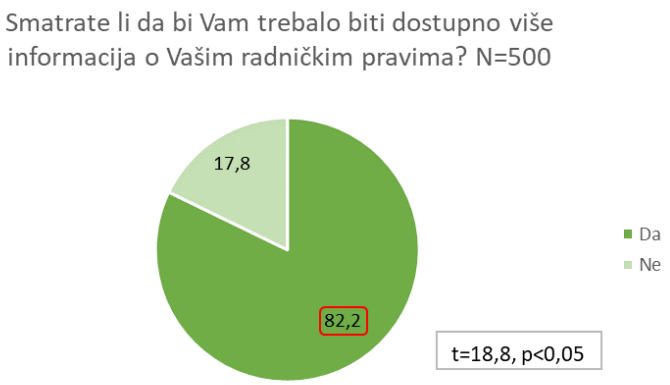

Grafikon 19. **Potreba za dostupnosti više informacija o radničkim pravima**

Kao što je vidljivo iz Tablice 20, tu potrebu češće iskazuju ispitanici koji su slabije upoznati s radničkim pravima.

Tablica 20. **Iskaz potrebe za dostupnosti više informacija s obzirom na upoznatost s radničkim pravima**

	Upoznatost s radnim pravima		
Potreba za više informacija o radničkim pravima	Nisu upoznati (1+2)*	Niti jesam, niti nisam upoznat(a) (3)	Upoznati su (4+5)
Da	91,3	87,4	78,5
Ne	8,7	12,6	21,5
N	46	143	311

Većina ispitanika (54 %) smatra kako bi glavni izvor dodatnih informacija trebao biti poslodavac koji bi trebao radnike informirati o svakoj promjeni radnih uvjeta, kao i informirati novog radnika o uvjetima rada prije potpisivanja ugovora o radu. Određeni postotak ispitanika (39 %) vidi i ulogu države u informiranju (Grafikon 20). Žene češće od muškaraca smatraju kako poslodavac radnika treba obavijestiti o radničkim pravima prilikom zapošljavanja, prije sklapanja ugovora o radu.

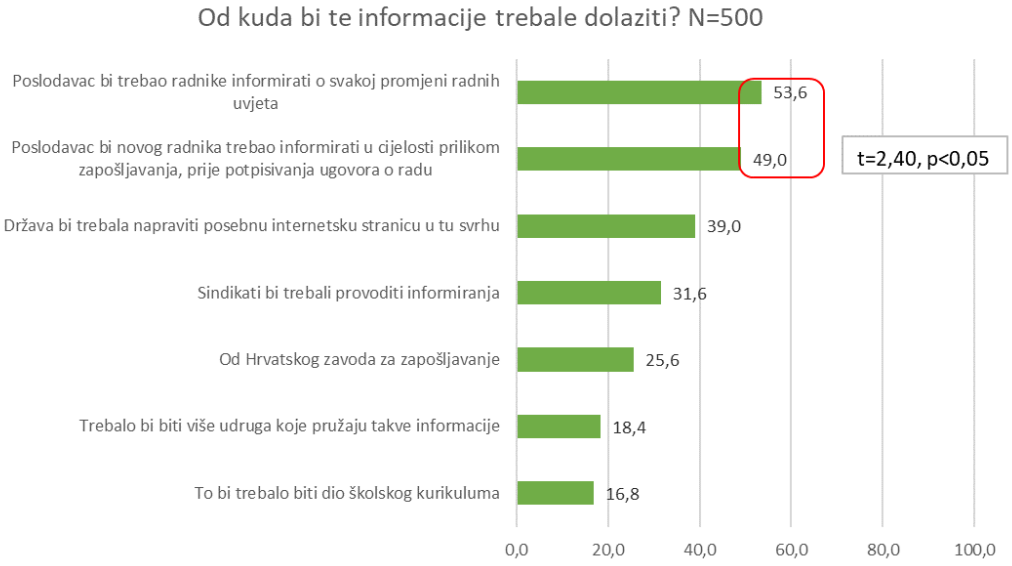

Grafikon 20. **Izvori dodatnih informacija o radničkim pravima**

Općenito, prosječne ocjene povjerenja u izvore informacija o radničkim pravima (Grafikon 21) su u razini ocjene "3", što znači da ispitanici uglavnom niti imaju niti nemaju povjerenja u navedene izvore. Ipak, značajno najveće povjerenje imaju u poslodavca, dok je povjerenje u sindikat značajno veće od povjerenja u državu.

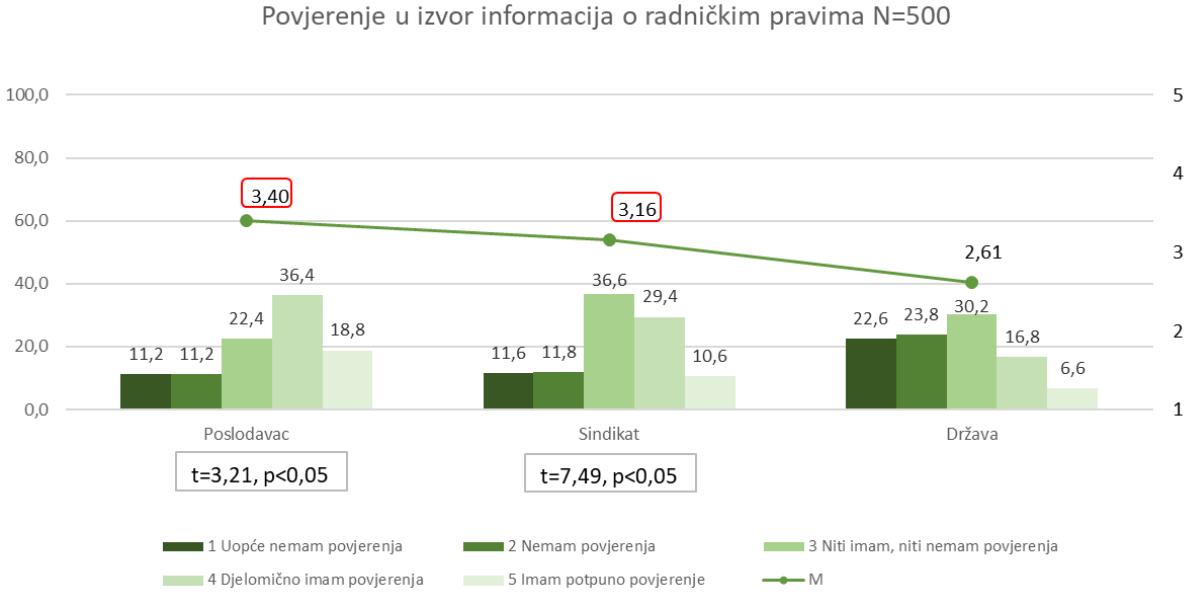

Grafikon 21. **Povjerenje u izvor informacija o radničkim pravima**

Kada su bili upitani o najvažnijem elementu za procjenu pouzdanosti i relevantnosti izvora informiranja o radničkim pravima (Grafikon 22), ispitanici su izdvojili dva glavna (koji se međusobno statistički značajno ne razlikuju), a to su točnost i jasnoća.

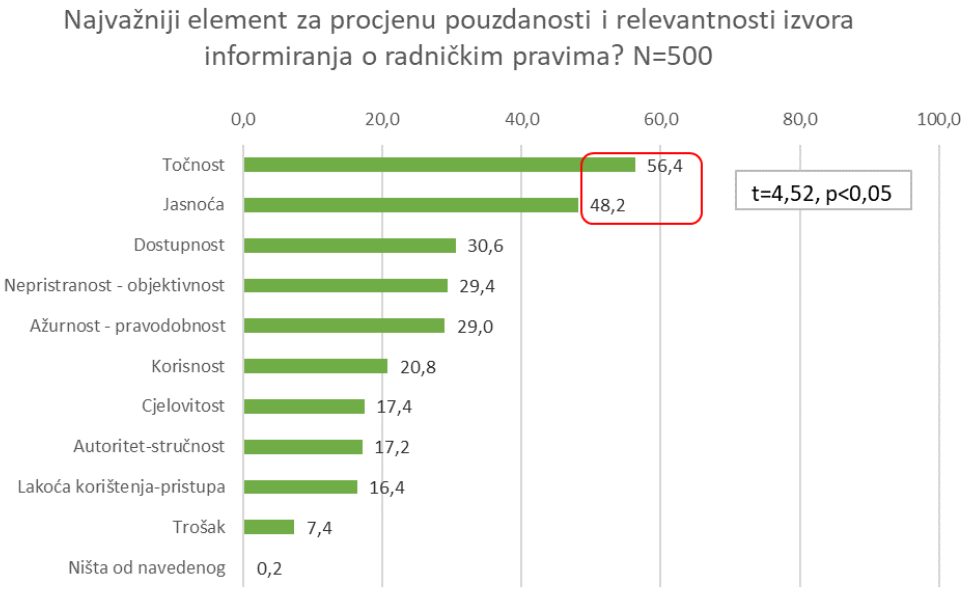

Grafikon 22. **Najvažniji element procjene pouzdanosti i relevantnosti izvora**

U pogledu utjecaja informiranosti o radničkim pravima na kvalitetu radnog mjesta (Grafikon 23), ispitanici su neutralni: većina ih smatra kako upoznatost s radničkim pravima niti ima niti nema utjecaja na kvalitetu radnog mjesta.

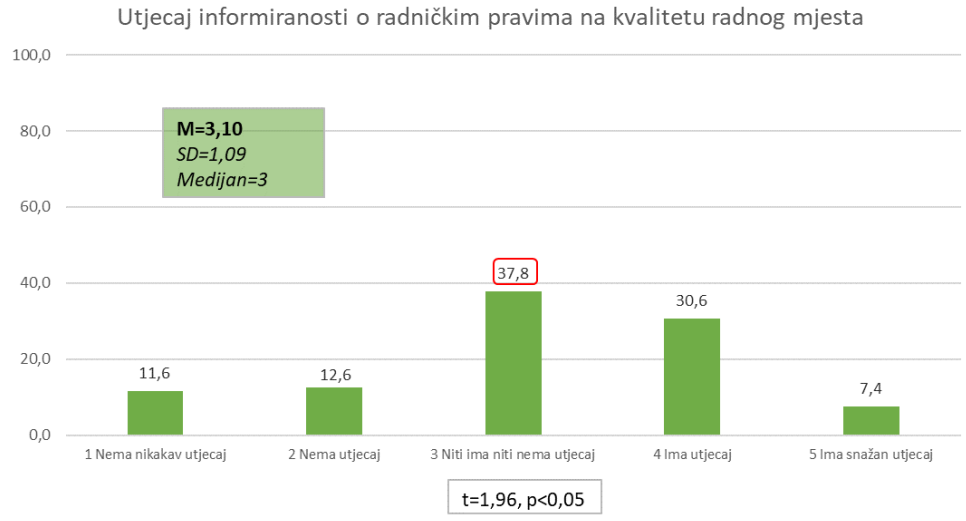

Grafikon 23. **Utjecaj informiranosti o radničkim pravima na kvalitetu radnog mjesta**

Prosječno veće ocjene za utjecaj informiranosti na kvalitetu radnog mjesta daju ispitanici koji su više upoznati s radnim pravima. Analize po demografiji ukazuju kako muškarci procjenjuju

da informiranost više utječe na kvalitetu radnog mjesta (u odnosu na žene). Isto smatraju i ispitanici iz Dalmacije u odnosu na ispitanike iz ostalih regija. Upitani da procijene vlastito zadovoljstvo radnim mjestom, većina ispitanika (45 %) navodi kako su uglavnom zadovoljni. Zadovoljstvo radnim mjestom veće je kod ispitanika koji iskazuju manju ili veću upoznatost s radničkim pravima u usporedbi s onima koji su neutralni po tom pitanju.

Konačno, na pitanje o procjeni vlastitih informacijskih kompetencija (Grafikon 24), 36 % ispitanika ih smatra dobrima (značajno najučestaliji odgovor).

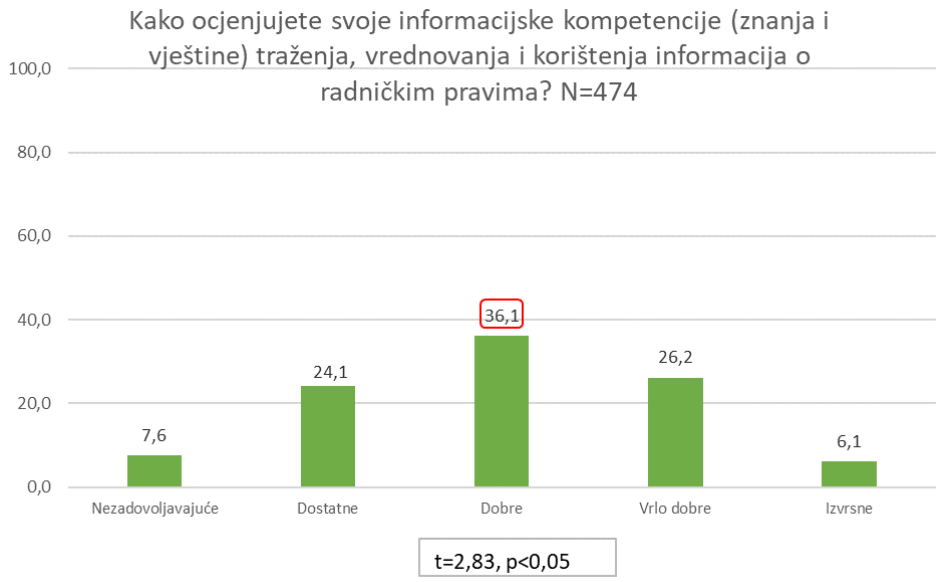

Grafikon 24. **Procjena vlastitih informacijskih kompetencija**

Analiza prema stupnju obrazovanja pokazuje kako s porastom stupnja obrazovanja raste i procjena vlastitih informacijskih kompetencija (Tablica 21).

Tablica 21. **Procjena vlastitih informacijskih kompetencija s obzirom na stupanj obrazovanja**

	Stupanj obrazovanja			
Procjena vlastitih informacijskih kompetencija	Završena srednja škola	Završen preddiplomski studij	Završen diplomski studij	Magisterij - doktorat*
Nezadovoljavajuće	10,9	4,5	3,3	0,0
Dostatne	25,1	21,2	22,1	37,5
Dobre	39,0	33,3	31,1	31,3
Vrlo dobre	21,3	33,3	33,6	18,8
Izvrsne	3,7	7,6	9,8	12,5
N	267	66	122	16

Također, uočene su i razlike s obzirom na članstvo u sindikatu: ispitanici koji nisu članovi češće od onih koji jesu navode kako su njihove informacijske kompetencije dobre (Tablica 22).

Demografska analiza pokazuje kako su ispitanici iz Like, Korduna i Banije te iz Zagreba češće procjenjivali vlastite informacijske kompetencije nezadovoljavajućima, dok su ispitanici iz Dalmacije češće od ispitanika iz drugih regija svoje informacijske kompetencije smatrali izvrsnima. Žene češće od muškaraca navode kako su njihove informacijske kompetencije dobre.

Tablica 22. **Procjena vlastitih informacijskih kompetencija s obzirom na članstvo u sindikatu**

	Članstvo u sindikatu	
Provjena vlastitih informacijskih kompetencija	Član sindikata	Nije član sindikata
Nezadovoljavajuće	3,7	3,3
Dostatne	23,1	21,3
Dobre	27,8	41,0
Vrlo dobre	36,1	28,7
Izvrsne	9,3	5,7
N	108	122

Ispitanici smatraju kako je poslodavac najodgovorniji za razvoj informacijskih kompetencija radnika: to smatra svaki treći ispitanik (značajno najčešći odgovor). Da su radnici sami odgovorni za to i da se navedene kompetencije trebaju steći samostalnim učenjem smatra 22 % ispitanika, dok približno podjednak postotak ispitanika (16 % i 17 %) odgovornim smatra sindikat odnosno Hrvatski zavod za zapošljavanje (drugim riječima državu). Analiza po demografiji pokazuje postojanje razlika u odnosu na dob i regiju. Ispitanici u dobi 50 – 64 godina češće od mlađih ispitanika odgovornim smatraju sindikat. Također, sindikat se odgovornijim smatra među ispitanicima iz Sjeverne Hrvatske i Slavonije u usporedbi sa Zagrebom i Dalmacijom. Dvije najčešće izdvojene edukacije za informiranje o radničkim pravima su edukacija o načinima zaštite prava (35 %) te edukacija o tome gdje pronaći informacije o radničkim pravima (30 %). Potrebu za edukacijom o kritičkom vrednovanju informacija iskazalo je 7 % ispitanika.

4.6. Rasprava

Dobiveni rezultati provedenoga istraživanja na ukupnom uzorku, uz dodatne analize prema obrazovanju, upoznatosti s radničkim pravima i članstvu u sindikatu omogućuju izvođenje zaključaka u odnosu na postavljene ciljeve i hipoteze istraživanja.

Kao što je prikazano u prethodnom potpoglavlju, više od polovice ispitanika (52 %) navodi kako je upoznato s radničkim pravima, a najvišu razinu upoznatosti iskazuju u odnosu na pravo na godišnji odmor, raspored radnog vremena, radno vrijeme i plaće, međutim analiza je pokazala kako nisu utvrđene značajne razlike s obzirom na stupanj obrazovanja. Ipak, ispitanici srednjeg stupnja obrazovanja, za razliku od onih višega, smatraju da im se svjesno uskraćuju informacije i navode kako ne znaju procijeniti koje su informacije relevantne. S druge strane, s porastom stupnja obrazovanja raste i procjena vlastitih informacijskih kompetencija. Nadalje, s obzirom na aktivnost/pasivnost u traženju informacija o radničkim pravima, uočene su razlike po regijama, ali ne i s obzirom na članstvo u sindikatu ili stupanj obrazovanja. Također, kad je riječ o ispitanicima koji dodatno provjeravaju informacije o radničkim pravima na internetu, to češće čine ispitanici završenoga preddiplomskog studija. U odnosu na motivaciju odnosno povod za informiranje o radničkim pravima nisu dobivene značajne razlike s obzirom na stupanj obrazovanja. S obzirom da nije utvrđena statistička značajnost u dobivenim nalazima o razini informiranosti o radničkim pravima i nekim aspektima informacijskoga ponašanja, može se zaključiti kako prva postavljena hipoteza („Postoje značajne razlike u razini informiranosti i informacijskom ponašanju između radnika s niskim i srednjim kvalifikacijama i visokokvalificiranih radnika.“) nije potvrđena.

Rezultati istraživanja su pokazali kako ispitanici informacije o radničkim pravima podjednako dobivaju od poslodavaca (52 %) i aktivno ih traže (48 %). Među ostalim, većina ispitanika (81 %) je prilikom zaposlenja pročitala ugovor o radu, ali u najvećoj mjeri jer im ga je predočio poslodavac (76 %), a tek 19 % na vlastito traženje. Međutim, s obzirom na različite izvore informiranja o radničkim pravima, većina (54 %) navodi kako se informira samostalnim traženjem na internetu, čitanjem zakona i stručnih časopisa (36 %), dobivanjem informacija od kolega (36 %), dok skoro podjednak postotak informacije dobiva od poslodavaca (29 %) i traži od poslodavaca (28 %). Sličan nalaz je dobiven i na pitanje o dodatnom provjeravanju informacija koje dobiju ili pronađu: ispitanici koji traže informacije podjednako ih provjeravaju (52 %) i ne provjeravaju (48 %), a polovica koja ih provjerava čini to na internetu. Na pitanje kada se najčešće informiraju o svojim radničkim pravima, najveći postotak (45 %) navodi da to čine kada misle da im je neko pravo povrijeđeno te kada nisu sigurni koja prava imaju (28

%). Indikativan je i nalaz koji pokazuje kako većina ispitanika (54 %) smatra da bi poslodavac trebao biti glavni izvor dodatnih informacija o radničkim pravima na način da informira radnike kod svake izmjene radnih uvjeta i kod zapošljavanja novih radnika, kao i nalaz prema kojem svaki treći ispitanik smatra kako najveću odgovornost za razvoj informacijskih kompetencija radnika ima poslodavac. Iz navedenoga proizlazi kako je druga hipoteza („Radnici informacije o svojim radničkim pravima uglavnom dobivaju od svojih poslodavaca, a aktivno ih traže samo u slučaju povreda prava.“) djelomično potvrđena.

Prema ostvarenom uzorku ispitanika istraživanja, sindikat djeluje kod poslodavaca 48 % ispitanika, od kojih 46 % navodi kako su članovi sindikata. Na ukupnom uzorku – bez obzira djeluje li kod poslodavca sindikat ili ne – većina zaposlenih (76 %) nisu članovi sindikata. Kao što je već navedeno, više od polovice ispitanika navodi kako su upoznati s radničkim pravima, pri čemu članovi sindikata iskazuju značajno bolju upoznatost s radničkim pravima u odnosu na nečlanove sindikata. Također, članovi sindikata značajno su bolje upoznati s pojedinim elementima radničkih prava, a to su prvenstveno radno vrijeme, zaštita na radu, pravo na sindikalno organiziranje, pravo na štrajk, materijalna prava i zaštita od otkaza. Članovi sindikata također rjeđe percipiraju kako su im uskraćene informacije, kako nemaju dovoljno informacija, kako ne znaju procijeniti koje su informacije relevantne ili gdje ih potražiti. Djelovanje sindikata na razini poslodavca općenito pozitivno utječe na informiranost radnika o radničkim pravima (radnici kod čijeg poslodavca djeluje sindikat u odnosu na one kod kojih ne djeluje sindikat iskazuju bolju upoznatost s pravima). Analiza rezultata istraživanja pokazuje kako je članstvo u sindikatu značajan prediktor bolje informiranosti o radničkim pravima te je time potvrđena treća postavljena hipoteza („Radnici kod poslodavaca kod kojih djeluje sindikat informiraniji su o svojim radničkim pravima.“).

Povredu radničkih prava navodi 38 % ispitanika, dok 43 % odgovara niječno, a indikativan je i podatak o 18,6 % onih koji ne znaju jesu li im prava bila povrijeđena, što ukazuje na to da ti ispitanici vjerojatno nisu upoznati s pravima koja imaju. Kao što je prikazano u Tablici 15, radnici koji pozitivnije ocjenjuju upoznatost s radničkim pravima u većoj mjeri navode kako im prava nisu bila povrijeđena, dok je veća učestalost povreda prava zabilježena kod onih ispitanika koji slabije procjenjuju upoznatost s pravima. Uočljivo je kako ispitanici koji su bolje informirani o radničkim pravima češće traže zaštitu prava, i to češće korištenjem tužbe uz pomoć sindikata. Većina ispitanika koja nije spremna aktivnije se založiti za zaštitu i unapređenje radničkih prava iskazala je manju upoznatost s pravima. Radnici koji su bolje upoznati s pravima također su skloni zalaganju za prava aktivnim predlaganjem izmjena u

pravilniku o radu i kolektivnom ugovoru, kao i aktivnim sudjelovanjem u sindikatu. Navedeni nalazi pokazuju kako je četvrta hipoteza („Radnicima koji su informiraniji o radničkim pravima rjeđe su povrijeđena prava i ti radnici su spremniji aktivno se uključiti u njihovu obranu i borbu za bolja prava.“) u potpunosti potvrđena.

Prije prelaska na preporuke i zaključke, potrebno je raspraviti još nekoliko nalaza i pitanja koja su proizašla iz istraživanja, a koja su pertinentna za (kritičku) informacijsku pismenost.
Istraživanje je pokazalo kako je značajno najčešći izvor informiranja o radničkim pravima kao i provjeravanja informacija internet. To je u skladu s uvidima iz drugih radova i istraživanja, osobito u kontekstu obrazovnoga procesa, koja pokazuju kako je internetskoj generaciji web prvo mjesto pristupa informacijama.[296] Nakon interneta, najčešći izvori informiranja o radničkim pravima su kolege i poslodavac. Navedeno potvrđuje ono što je temeljito opisano u literaturi i istraženo u različitim istraživanjima informacijske pismenosti na radnom mjestu, a to je važnost socijalnog konteksta i socijalnih interakcija koje su u okolini radnog mjesta često znatno važniji izvor informacija od ostalih, a u čemu se u bitnome razlikuje od drugih okruženja, prije svega obrazovnoga. Također, u okolini radnog mjesta knjižnice se relativno malo koriste kao izvor informacija[297], a to je nalaz koji je dobiven i ovim istraživanjem: svega 3 % ispitanika navodi knjižnice kao izvor informiranja o radničkim pravima (Grafikon 10).
Međutim, zanimljivi su dobiveni nalazi istraživanja koji ukazuju kako je poslodavac glavni izvor koji bi trebao osigurati više informacija o radničkim pravima i koji je ujedno i izvor informiranja za provjeravanje informacija, a posebno kako je poslodavac prvo „mjesto“ kojemu se ispitanici obraćaju kada traže zaštitu povrijeđenih prava, osobito s obzirom na također dobiveni nalaz kako je strah od posljedica u obliku otkaza, šikaniranja i sl. vodeći razlog zašto ispitanici nisu tražili zaštitu prava. Tom nalazu treba dodati i onaj kako ispitanici imaju značajno najveće povjerenje u poslodavca, iako su prosječne ocjene povjerenja u izvore informiranja o radničkim pravima (uz ponuđene izvore poslodavac, sindikat i država) u razini ocjene „3“ (uglavnom niti imaju niti nemaju povjerenja u navedene institucije), pri čemu najmanje povjerenje iskazuju u državu.

Iako povjerenje nije apsolutno, dominantno oslanjanje na poslodavca kao ključni autoritet u informiranju o radničkim pravima asocira na Freireov bankarski koncept obrazovanja i ono što

[296] Špiranec, S.; Banek Zorica, M. Nav. dj. (2008). Str. 109.
[297] Usp. Feldvari, K.; Petr Balog, K. Information Literacy of Croatian Subject Indexers. // Information Literacy in the Workplace. ECIL 2017. Communications in Computer and Information Science, vol 810 / Kurbanoglu, S., Boustany, J. Špiranec, S., Grassian, E., Mizrachi, D., Roy, L. (eds.). Heidelberg : Springer, 2018. Str. 58.

on naziva „bolest pričanja“[298], na spremno, bespogovorno i nekritičko prihvaćanje autoriteta, ne sumnjajući u izvor i u agendu koja možebitno stoji iza njega[299]. Takvo ponašanje može se protumačiti kao nedostatak kritičke svijesti ili, još preciznije, kao „lažna svijest“[300] – svijest koja nije u stanju prepoznati opresiju, pa tako ni pružiti joj otpor. Također, nisko povjerenje u instituciju države (značajno niže u usporedbi s povjerenjem u sindikat i poslodavca) zabrinjavajuće je, iako ne i iznenađujuće, jer predstavlja kontinuitet nalaza istraživanja na nacionalnoj i međunarodnoj razini i pokazatelj je „dramatične krize povjerenja“[301], a „ako nema povjerenja, nema ni društva“[302]. Moguće objašnjenje većeg oslanjanja na poslodavca kao izvora informiranja o radničkim pravima može se naći u Weberovom[303] tumačenju birokratskih informacijskih i upravljačkih sustava u kojima samo oni koji imaju određene uloge imaju i kognitivni autoritet. No, kad odgovor na pitanje o povjerenju u izvor informiranja usporedimo s odgovorom na pitanje o najvažnijem elementu za procjenu pouzdanosti i relevantnosti izvora informiranja o radničkim pravima, kod kojega su izdvojeni točnost i jasnoća kao najvažniji, dok je autoritet/stručnost među najslabijim prediktorima pouzdanosti i relevantnosti, izvođenje zaključaka se usložnjava, posebno jer istraživanje i nije detaljno ispitivalo razloge (ne)povjerenja. S tim u vezi treba izdvojiti i percipirane probleme nedobivanja potpunih i istinitih informacija i svjesnog uskraćivanja informacija radnicima. Iako preopterećenost količinom informacija ne odskače značajno kao dobiveni percipirani problem, a što je jedno od ključnih pitanja u kontekstu informacijske pismenosti, pa i problem koji je doveo do pojave i razvoja fenomena informacijske pismenosti, vrlo blisko tom problemu je problem prečeste promjene zakona i propisa, što je uočeno kao jedan od tri glavna problema u informiranju.[304] Taj je nalaz u korelaciji s obilježjem suvremenoga informacijskoga okruženja u kojemu informacije zastarijevaju velikom brzinom, što upućuje na nužnost pridavanja većeg značaja edukaciji o načinima traženja – i korištenja – informacija, a ne samim informacijama; to je

[298] Freire, P. Nav. dj. (2002.). Str. 44.
[299] Usp. Torrell, M.R. Negotiating Virtual Contact Zones : Revolutions in the Role of the Research Workshop. // Critical Library Instruction : theories and methods / edited by Maria T. Accardi et al. Duluth, Minnesota : Library Juice Press, 2010. Str. 94.
[300] Freire, P. Nav. dj. (2002.). Str. 81.
[301] Castells, Manuel. Alternative economic cultures. BBC Sounds. 15.10.2012. Dostupno na https://www.bbc.co.uk/sounds/play/b01n9yg1 (19.4.2021.).
[302] Ibid.
[303] Weber, M. The Theory of Social and Economic Organization. New York : Free Press, 1947.
[304] Izazov koju narav i fluidnost pravnih tekstova predstavlja za informacijsku pismenost istražena je i u literaturi, primjerice u: Sias, C. Lost in the Gaps : The Plight of the *Pro Se* Patron. // Class and librarianship : Essays at the Intersection of Information, Labor and Capital / Erik Estep and Nathaniel Enright (eds). Str. 153-172.

ujedno i jedna od dviju najčešće izdvojenih edukacija za informiranje o radničkim pravima koje sami ispitanici navode.

Koncept lažne svijesti još je primjenjiviji u odnosu na odgovore i nalaze o (ne)traženju zaštite u slučaju povrede radničkih prava i aktivnom zalaganju za radnička prava (što je prispodobivo kritičkom vrednovanju i korištenju informacija kao sastavnica informacijske pismenosti). Po pitanju povrijeđenosti prava, 38 % ispitanika navodi kako su im radnička prava bila povrijeđena, a 18,6 % ne zna jesu li bila povrijeđena. Ispitanici kojima su bila povrijeđena prava u podjednakoj mjeri traže i ne traže zaštitu prava. Glavni razlog ne traženja je strah od posljedica i nepovjerenje u pozitivan ishod. Zaštita se najčešće traži osobnim obraćanjem poslodavcu. Također, 40 % ispitanika nije se spremno založiti za višu razinu prava jer ne vjeruju da se išta može promijeniti; većina tih ispitanika iskazuje nisku upoznatost s radničkim pravima i oni koji svoje informacijske kompetencije ocjenjuju nezadovoljavajućima[305]. Ovim nalazima može se pridodati i nalaz kako se 38 % ispitanika ne informira o pravima jer smatraju kako je *Zakon o radu* mrtvo slovo na papiru i od informiranja nema koristi. Uočljiv je defetizam, fatalizam i pasivnost, o čijim su uzrocima i posljedicama uvjerljivo raspravljali brojni teoretičari, među kojima i Freire i Elmborg, vezujući ih uz tržište i neoliberalni diskurs i agendu. Lažna svijest, kako je razumije Jost[306], „protivna je vlastitim socijalnim interesima i tako pridonosi održavanju nepovoljnog položaja samog pojedinca ili skupine“[307], ima različita obilježja i pojavljuje se u šest različitih tipova, među kojima su neprepoznavanje nepravde i nepovoljnog položaja, otpor prema promjenama i fatalizam[308]. U kontekstu zaštite radničkih prava, fatalizam je posebno zabrinjavajuć, za pojedinca i za stanje radničkih prava i sustav industrijskih odnosa, jer podrazumijeva uvjerenje kako je promjena nemoguća i kako je „[p]rosvjed uzaludan“[309], što samo ide u prilog onima koji dominiraju, a škodi interesima onih nad kojima se dominira[310]. Fatalizam kao prihvaćanje nemoći uključuje i pretpostavke kako vlasti i korporativni sektor – [u ovom slučaju poslodavci] – govore istinu i kako su oni zapravo

[305] Slične rezultate pokazalo je i istraživanje koje su među tajvanskim javnim službenicima proveli Chou, Chen i Pu (2005; 2008), a koje je među ostalim pokazalo kako niska razina informacijske pismenosti negativno utječe na poduzimanje (kolektivne) akcije te kako su informacijski pismenije osobe sklonije aktivnijim transformativnim praksama. Vidjeti: Whitworth, A. Nav. dj. (2014.). Str. 158.
[306] Jost, J. T. Negative illusions : Conceptual clarification and psychological evidence concerning false consciousness. // Political Psychology 16, 2(1995), str. 397-424.
[307] Ibid., str. 400.
[308] Ibid., str. 402.
[309] Ibid., str. 405. [u originalu istaknuto kurzivom].
[310] Ibid., str. 407.

najbolji zaštitnici interesa ljudi; prihvaćanje takvih pretpostavki znači zarobljenost u neoliberalnoj epistemi.[311]

S tim u vezi treba istaknuti i nalaz istraživanja koji ukazuje na neprepoznavanje potrebe za informiranjem: 46 % onih koji se ne informiraju o radničkim pravima kao razlog navode kako nisu imali potrebe za tim[312]. Iako je ovaj nalaz samo indikativan (jer svega 5 % ispitanika navodi kako se ne informira o radničkim pravima), zanimljiv je kada mu pridružimo nalaz kako 52 % ispitanika navodi kako je upoznato s radničkim pravima te 36 % ispitanika koji svoje informacijske kompetencije procjenjuje dobrima, pri čemu najveću odgovornost za njihov razvoj snosi opet poslodavac te sam pojedinac. Osim kao lažnu svijest, te nalaze – a posebno nalaz o procjeni informacijskih kompetencija – moguće je interpretirati u odnosu na koncept „informacijske naivnosti" koji je skovao Brody, a koji ukazuje na nedostatak svijesti i neutemeljeno uvjerenje kako su informacijske vještine koje je pojedinac stekao prikladne te ih je stoga u potpunosti pripravan primijeniti za svoje potrebe[313]. Opasnost takve naivnosti isticala je i Pawley za koju je najveći problem kada mislimo da problem ne postoji – tada je nevidljiva ruka hegemonije već ostvarila svoju namjeru[314].

S druge strane, ispitanici najčešće ističu potrebu za edukacijom o načinima zaštite prava (35 %) i, već spomenuto, o tome gdje pronaći informacije o radničkim pravima (30 %). Kada taj nalaz promotrimo u odnosu na nalaz kako s porastom upoznatosti s pravima raste i aktivno traženje zaštite, jasno proizlazi kolika je važnost osvješćivanja, na čemu inzistira kritička informacijska pismenost: „kritičko razumijevanje prethodi kritičkoj akciji"[315] i „socijalna pravda ovisi o informiranim i angažiranim građanima"[316]. To prepoznaje i Correia, referirajući se na Craigovo istraživanje, i naglašava kako informacije same po sebi nisu dovoljne kako bi se ljude uvjerilo na djelovanje; za to im je potreban savjet.[317] Iako prema nalazima istraživanja nije moguće zaključiti kako su ispitanici svjesni poveznice između informiranosti i socijalne

[311] Gregory, L.; Higgins, S. Nav. dj. (2013.). Str. 191.
[312] Cheuk identificira različite razloge zbog kojih radnici ne prepoznaju potrebu za informacijama (iako Cheuk razloge identificira u kontekstu umnih radnika, relevantno je i u ovom kontekstu). Među ostalima, to je neuočavanje deficita znanja/informacija; ne vide da se išta može učiniti; ne dobivaju potrebne informacije ili ne postoji ekspertiza. Vidjeti Cheuk, B. The 'hidden'value of Information Literacy in the workplace context : how to unlock and create value. // Information Literacy in the Workplace / edited by Marc Forster. London : Facet Publishing, 2017. Str. 139.
[313] Forster, M. Information Literacy's role in workplace competence, 'best practice' and the ethics of professional obligation. // Information Literacy in the Workplace / edited by Marc Forster. London : Facet Publishing, 2017. Str. 86.
[314] Pawley, C. Nav. dj.(1998), str. 142.
[315] Harris, B. Encountering Values : The Place of Critical Consciousness in the Competency Standards. // Critical Library Instruction : theories and methods / edited by Maria T. Accardi et al. Duluth, Minnesota : Library Juice Press, 2010Str. 282.
[316] Downey, A. Nav. dj. (2016.). Str. 11.
[317] Correia, A.M.R. Nav. dj., str. 22-23.

pravde (kao što je prikazano na Grafikonu 23, ispitanici su većinom neutralni kad je riječ o utjecaju upoznatosti s radničkim pravima na kvalitetu radnog mjesta), ispitanici koji svoju upoznatost s radničkim pravima procjenjuju boljom daju i prosječno veće ocjene za utjecaj informiranosti na kvalitetu radnog mjesta.

Na kraju, iako je već naglašeno kako većina ispitanika nije spremna založiti se za višu razinu prava, treba ipak izdvojiti kako bi se svaki četvrti ispitanik, većinom oni koji su više upoznati s pravima, založio predlaganjem izmjena u pravilniku o radu, kolektivnom ugovoru i slično, te u nešto manjoj mjeri aktivnim sudjelovanjem u sindikatu. Taj nalaz korespondira s aktivističko-emancipatorskim i demokratičnim nazorima kritičke informacijske pismenosti i ima važne implikacije za daljnje analize i djelovanje.

U tom smislu, a kako istraživanje ne bi bilo samo sebi svrha, odnosno poslužilo za potrebe pisanja diplomskoga rada, te kako bi se održala dosljednost postavki kritičke informacijske pismenosti koja zahtijeva da se ide onkraj same kritike i osigura i jezik mogućnosti, u tekstu koji slijedi bit će iznesene preporuke na području (političke) akcije i daljnjih istraživanja.

4.7. Zaključci i preporuke

Provedeno istraživanje u najvećem je dijelu potvrdilo postavljene hipoteze. Nisu utvrđene značajne razlike u razini informiranosti o radničkim pravima i informacijskom ponašanju prema razini obrazovanja, ali jesu prema drugim varijablama, prije svega prema članstvu u sindikatu. Članstvo u sindikatu dokazano je i kao značajan prediktor bolje informiranosti o radničkim pravima. Informacijsko ponašanje ispitanika karakterizira određena pasivnost, prvenstveno u traženju i provjeravanju informacija o radničkim pravima, a ispitanici veću aktivnost iskazuju kada misle da su im prava povrijeđena. Ispitanici su relativno pasivni i u odnosu na spremnost za zalaganje za višu razinu prava, pri čemu je glavni razlog neaktivnosti strah, defetizam i fatalizam. Prava su češće bila povrijeđena radnicima koji slabije procjenjuju svoju upoznatost s njima, a takvi su ispitanici i manje spremni založiti se za svoja prava.

Ispitanici su visoko procijenili upoznatost s radničkim pravima, a iskazali su i prilično visoko samopouzdanje u vlastite informacijske kompetencije. Istovremeno, velika većina smatra kako bi im trebalo biti dostupno više informacija o radničkim pravima, u čemu vide najveću odgovornost poslodavca, kojega smatraju i najodgovornijim za razvoj informacijskih kompetencija radnika i koji je i inače, uz internet, najčešći izvor traženja i provjeravanja informacija, ali i traženja zaštite prava. Kao glavne probleme u informiranju ističu česte izmjene propisa, percepciju nedobivanja potpunih i istinitih informacija i percepciju svjesnog

uskraćivanja informacija. Ispitanici su u prosjeku neutralni kad je riječ o povjerenju u izvore informiranja o radničkim pravima, ali značajno najveće povjerenje imaju u poslodavca, a najmanje u državu.

Dobiveni rezultati provedenoga istraživanja omogućuju formuliranje preporuka za javno-političke akcije u cilju poboljšanja informacijske pismenosti radnika kao i preporuka za daljnja istraživanja.

Preporuke za poboljšanje informacijske pismenosti radnika:

- Dokazana hipoteza o češćim povredama radničkih prava kod ispitanika koji slabije procjenjuju svoju upoznatost s njima ukazuje na važnost edukacije radnika o radničkim pravima. Područje radničkih prava potrebno je integrirati u osnovnoškolski, srednjoškolski (uključivo i strukovne škole) i visokoškolski kurikulum, uključivanjem međupredmetne teme „Poduzetništvo i svijet rada“, te proširiti vrijednosti kojima kurikulum daje osobitu pozornost, kao što su rad, ravnopravnost i socijalna pravda.
- Uz ekonomsku, financijsku i informatičku pismenost, kao česte sastavnice kurikuluma, integrirati i informacijsku pismenost u nastavne planove i programe, horizontalno kroz sve nastavne sadržaje.
- Nužnost informacijskog opismenjivanja potrebno je ugraditi i u strateške i razvojne dokumente kako bi se promicala svijest o važnosti i učinku informacijske pismenosti za radnike, gospodarstvo i društvo. U tu svrhu potrebna je snažnija međusektorska i međuresorna suradnja i participacija različitih aktera i dionika.
- Priznati pravo na (cjeloživotno) učenje, kako je proklamirano prvim načelom *Europskoga stupa socijalnih prava*, te osigurati koherentnost europskih i nacionalnih strategija i politika.
- Učiniti korake prema ispunjavanju UN-ovih *Ciljeva održivoga razvoja,* osobito Cilja 4, 8, 10 i 16, uključujući razvijanje i implementaciju nacionalne strategije.
- Utvrđeno nepoznavanje načina zaštite prava, kao i iskazana potreba za edukacijom na tom području, ukazuju na nužnost edukacije radnika o načinima zaštite prava tijekom obrazovanja te nakon stupanja na tržište rada, uz sudjelovanje sindikata i udruga poslodavaca u dizajniranju i provedbi edukacije, kao i ugrađivanjem specifičnih odredbi u kolektivne ugovore.

- S obzirom da je internet istaknut kao najčešći izvor informiranja o radničkim pravima i njihovog provjeravanja, potrebna je edukacija radnika o (kritičkom) korištenju interneta, o relevantnim, pouzdanim i vjerodostojnim izvorima informacija, posebno onima vezanima uz radnička prava.
- Potrebno je izraditi kanale i alate informiranja radnika o radničkim pravima (od sažetih i jednostavnih letaka, preko aplikacija za pametne telefone, do specijaliziranih mrežnih stranica), osigurati njihovu vidljivost i ažurnost, posebno u kontekstu izmjena zakona, propisa, kolektivnih ugovora i sl.
- Osnažiti demokraciju na radnom mjestu kako bi se osigurao glas radnika na radnom mjestu i poticala njihova proaktivnost, uključujući predlaganjem izmjena u uvjetima i organizaciji rada, za što su ispitanici iskazali spremnost aktivnijeg zalaganja. U tom smislu potrebno je i educirati radnike o mogućnostima i načinima sudjelovanja u donošenju odluka i aktivnostima kojima mogu poboljšati svoja prava.
- Poticati poslodavce na proaktivnije i benevolentnije informiranje radnika o radničkim pravima, uz sustavni inspekcijski nadzor i sprečavanje i sankcioniranje diskriminatornih i ostalih praksi kršenja radničkih prava i aktivnosti koje mogu djelovati odvraćajuće kad je riječ o traženju zaštite radničkih prava. Također, potrebno je osigurati bolju informiranost i educiranost samih poslodavaca na području radničkih prava s obzirom da je utvrđena njihova značajna uloga u informiranju radnika.
- S obzirom na potvrđenu hipotezu kako je sindikat zaštitni mehanizam za informiranje o radničkim pravima, jer je utvrđeno kako su članovi sindikata bolje informirani o pravima, ali i s obzirom da određeni postotak ispitanika ni ne zna djeluje li na razini njihovog poslodavca sindikat, potrebno je aktivnije educirati radnike (uključujući i buduće radnike) o ulozi sindikata i o važnosti sindikalnog udruživanja i vidovima sindikalnih akcija, kao i educirati sindikalne povjerenike.

Preporuke za daljnja istraživanja:

- Ponoviti i/ili proširiti provedeno istraživanje kombiniranjem drugih istraživačkih metoda (npr. telefonskim anketiranjem) kako bi se obuhvatili segmenti populacije koji ovim istraživanjem nisu u većoj mjeri obuhvaćeni. Potrebno je pokušati obuhvatiti radnike s nižim kvalifikacijama i neadministrativne djelatnosti s obzirom da su i inače u istraživanjima informacijske pismenosti slabije ili nikako zastupljeni.

- Istraživanjem obuhvatiti i radnike zaposlene po prekarnim, atipičnim ugovorima o radu i radnom angažmanu, uključujući i platformske radnike, s obzirom na njihov sve veći udio u radnoj snazi i ranjiv položaj, posebno u smislu pristupa informacijama i pravima.
- Istražiti prednosti i učinke bolje informiranosti i bolje informacijske pismenosti radnika za gospodarstvo, radnike i društvo. S tim u vezi potrebno je istražiti i prepreke boljoj informiranosti i informacijskoj pismenosti radnika.
- Istražiti uloge i stavove o različitim dionicima, prije svega o sindikatima kao potvrđenom važnom akteru u zaštiti prava radnika, u pogledu uloge u informiranju radnika, ali i prepreka i pokretača za sindikalno organiziranje i učlanjivanje.
- S obzirom na važnost pitanja povjerenja i pouzdanosti informacija o radničkim pravima kao ljudskim pravima, to je pitanje potrebno detaljnije istražiti, uključujući i razloge oslanjanja na poslodavca kao najčešćeg i najpouzdanijeg izvora.
- Istražiti u kojoj mjeri se već primjenjuju načela kritičke pedagogije u informacijskom opismenjivanju u školama i imaju li te vještine transferabilnu vrijednost i primjenjivost u kontekstu radnih mjesta. U tom smislu potrebno je istražiti i provode li se na radnim mjestima programi informacijskog opismenjivanja radnika, što sadrže i tko je za njih odgovoran.

.

5. Zaključak

Nastala u novoj tehnološkoj, ekonomskoj, društvenoj i obrazovanoj paradigmi kao odgovor na dinamične promjene, zahtjeve i pritiske okruženja, informacijska pismenost danas je nedvojbeno jedan od temeljnih pojmova, koncepata i kompetencija za 21. stoljeće.

Pojam informacijske pismenosti u upotrebi je gotovo pola stoljeća i danas je dobro etabliran u znanstvenom diskursu, ponajviše knjižničarstva i informacijskih znanosti, te među praktičarima i kreatorima politika, ali i dalje nedovoljno izvan granica matične discipline i područja obrazovanja. Nedostatna rasprava i razumijevanje informacijske pismenosti izvan discipline negativno se odražava na prihvaćanje ideje u općem društvenom kontekstu, a time i na vrijednost i potencijal koji nedvojbeno ima.

Brojnost definicija koje su u opticaju te šarolik teorijski okvir, uključujući i mnoštvo modela i standarda razvijenih kako bi se omogućila provedba informacijske pismenosti u praksi i smanjila njegova apstraktnost, ali i učvrstila relevantnost knjižničarske profesije, potvrđuju složenost fenomena informacijske pismenosti. Premda postoji određena konvergencija među definicijama i modelima i konsenzus oko suštine koncepta, informacijska pismenost i dalje je predmet rasprave i kontinuiranoga redefiniranja.

Proces konsolidacije pojma trajao je desetljećima. Od pojmovnoga određenja sedamdesetih godina 20. st. do danas rasprava, pa i konflikt, vodi(la) se između uglavnom dva suprotstavljena poimanja informacijske pismenosti: kao skupa kompetencija i kao procesa i sociotehničkog fenomena. Kritički pristupi informacijskoj pismenosti sporo su prihvaćeni, uglavnom zbog pozicije knjižničarstva kao neutralne i tehnokratske profesije i discipline; osobito je malo bila zastupljena rasprava o društvenoj moći.

Međutim, posljednjih godina zamjetan je zaokret u promišljanju informacijske pismenosti. Sve su brojniji i uvjerljiviji kritički glasovi iz redova kritičke teorije, kritičke informacijske pismenosti i kritičke pedagogije koji zagovaraju odmak od inicijalne funkcionalno-instrumentalne konceptualizacije informacijske pismenosti koja je svodi na popis atributa i vještina, motivirane ekonomskim pragmatizmom ka priznavanju njene inherentno političke i socijalne naravi, uvažavanju političko-društvenog konteksta u kojem se informacije i znanje stvaraju. Kritička informacijska pismenost posebno se fokusirala na kritiku neoliberalnog poimanja informacijski pismene osobe i tretiranja pojedinaca kao potrošača i *homo economicusa* te je zahtijevala emancipaciju pojedinaca kao svjesnih bića temeljem kritičke

svijesti kroz novu obrazovnu paradigmu, na načelima solidarnosti i neneutralnosti. Kritička informacijska pismenost i kritička pedagogija na taj način usko su vezane uz demokratizaciju kao opozicija neoliberalizmu te potvrđuju svoju važnost u ostvarivanju demokratskih ciljeva i socijalne pravde, ali predstavljaju i priliku za potvrđivanje relevantnosti knjižničarstva i informacijskih znanosti.

Odbacivanje neutralnosti i preuzimanje aktivne pozicije pomaže građanima ostvariti ljudska prava, osvješćivanjem o pravima i mogućnostima pristupa informacijama o pravima. Važnu ulogu informacijske pismenosti u ostvarivanju prava i većem dostojanstvu rada i života potvrdilo je i provedeno istraživanje o informacijskoj pismenosti u kontekstu radničkih prava. Istraživanje je u najvećoj mjeri potvrdilo unaprijed postavljene hipoteze te je među ostalim pokazalo određene razlike u razini informiranosti i informacijskom ponašanju radnika s obzirom na različite varijable, kao što su dob i članstvo u sindikatu, ali ne i s obzirom na stupanj obrazovanja radnika. Nadalje, istraživanje je pokazalo kako informacijsko ponašanje radnika karakterizira određena pasivnost, kako je članstvo u sindikatu značajan prediktor bolje informiranosti o radničkim pravima te kako informiranost o pravima znači i njihovo rjeđe povređivanje, kao i spremnost za aktivno uključivanje u obranu i borbu za bolja prava. Ovaj potonji nalaz potkrepljuje teze teoretičara i praktičara kritičke informacijske pismenosti kako je razumijevanje moći informacija ključ za bolja prava, odnosno kako su kritička svijest i znanje te informirani građani temeljni preduvjeti kritičkog djelovanja i postizanja socijalne pravde.

Nalazi istraživanja otvaraju važna pitanja o posljedicama asimetrije moći odnosno asimetrije u informiranosti, koja ne samo da vodi do češćih povreda prava slabije informiranih radnika, već može imati reperkusije i na ostale radnike, dampingom i prelijevanjem negativnih učinaka. U tom smislu važno je i pitanje svijesti socijalne i političke prirode informacije i implikacija za društvo ako se propusti propitivati pristup i vjerodostojnost informacija. Nadalje, pitanje koje se također postavlja je vrijednost informacije ako se nakon njenog pronalaska/dobivanja ništa ne promijeni. To ima važne implikacije za pozicioniranje i redefiniranje uloge knjižničarstva (tim više što je i ovim istraživanjem potvrđeno kako se knjižnice gotovo uopće ne koriste kao izvor informacija o radničkim pravima, ali i kako je internet glavni izvor informiranja), ali i ostalih dionika, prije svega institucija tržišta rada i obrazovnog sustava. U tom smislu, a dosljedno postavkama kritičke informacijske pismenosti, rad iznosi i preporuke za daljnje akcije i istraživanja kako bi se bolje razumjela važnost informacijske pismenosti u kontekstu

radničkih prava te posredno pridonijelo boljem razumijevanju i relevantnosti izvan knjižničarstva i informacijskih znanosti.

Rasprava koja je prethodila, te napose nalazi istraživanja, potvrđuju „teze“ izrečene u tri epigrafa kojima je započet ovaj rad: znanje i informacijska pismenost te kritička svijest i odbacivanje neutralnosti i pasivnosti ključ su za bolja prava, a time i dostojanstven život. Informacijska pismenost tako se doista i praktično potvrđuje kao nužnost za preživljavanje.

6. Literatura

1. Accardi, M.T.; Drabinski, E.; Kumbier, A. Critical Library Instruction : Theories and Methods. Duluth, Minnesota : Library Juice Press, 2010.
2. ACRL. Information literacy competency standards for higher education. 2000. URL: https://alair.ala.org/bitstream/handle/11213/7668/ACRL%20Information%20Literacy%20Competency%20Standards%20for%20Higher%20Education.pdf?sequence=1&isAllowed=y (12.1.2021.).
3. ACRL. Framework for Information Literacy for Higher Education. 2016. URL: http://www.ala.org/acrl/sites/ala.org.acrl/files/content/issues/infolit/framework1.pdf.
4. Aharony, N. Information literacy in the professional literature : an exploratory analysis. // Aslib Proceedings 62, 3(2010), str. 261-282.
5. ALA. Presidential Committee on Information Literacy : Final Report, American Library Association. (1989). URL: http://www.ala.org/acrl/publications/whitepapers/presidential. (9.01.2021.).
6. Alexandria Proclamation on Information Literacy and Lifelong Learning. High Level Colloquium on Information Literacy and Lifelong Learning. Alexandria, Egypt, 2005.
7. American Association of School Librarians (AASL). // *Information power: Building partnerships for learning.* Chicago, IL : AASL, 1998.
8. Ammons, E. Brave new words : How literature will save the planet. Iowa City : University of Iowa Press, 2010.
9. Anderson, A.; Johnston, B. From Information Literacy to Social Epistemology : Insights from Psychology. Amsterdam … etc. : Elsevier, 2016.
10. Annan, K. Address by UN Secretary-General Kofi Annan to the World Bank conference "Global Knowledge '97", in Toronto, Canada, on 22 June 1997. // UN. URL:https://www.un.org/press/en/1997/19970623.sgsm6268.html (5.1.2021.).
11. Australian and New Zealand information literacy framework: principles, standards and practice. / Ed. Alan Bundy. Adelaide: Australian and New Zealand institute of information literacy, 2004. URL: https://www.utas.edu.au/__data/assets/pdf_file/0003/79068/anz-info-lit-policy.pdf (20.1.2021.).
12. Bales, K. Disposable People : New Slavery in the Global Economy. Berkeley : University of California Press, 2000.

13. Banek Zorica, M.; Špiranec, S.: Assessment of the information competences in the study programs at the University of Zagreb. INTED2014 Proceedings, 2014. Str. 4439-4446.

14. Banek Zorica, M.; Špiranec, S.; Buselic, V.: Are we speaking the same language? Croatian employers' IL competency requirements for prospective employees. // Information Literacy: Key to an Inclusive Society. ECIL 2016. Communications in Computer and Information Science, vol 676 / Kurbanoglu et al. (eds.). Heidelberg : Springer, Cham, 2016. Str. 99-108.

15. Banek Zorica, M.; Špiranec, S.; Ogrizek Biskupic, I. What is the employers stand on information literacy – researching employers on expected generic outcomes of their future employees. // Information Literacy. Lifelong Learning and Digital Citizenship in the 21st Century. ECIL 2014. Communications in Computer and Information Science, vol 492 / Kurbanoğlu S., Špiranec S., Grassian E., Mizrachi D., Catts R. (eds.). Heidelberg : Springer, Cham, 2014. Str. 673-682.

16. Bates, M.J. The design of browsing and berrypicking techniques for the online search interface. // Online Review 13, 5(1989), str. 407-424.

17. Bawden, D. Information and digital literacies : a review of concepts. // Journal of Documentation 57, 2(2001), str. 218-259.

18. Bell, D. The Coming of Post-Industrial Society : A Venture in Social Forecasting. New York : Basic Books, 1973.

19. Behrens, J. S. A Conceptual analysis and historical overview of information literacy. // College and research libraries 55, 7(1994), str. 309-322.

20. Bent, M.; Stubbings, R.; SCONUL. The SCONUL Seven Pillars of Information Literacy : Core model. 2011. Dostupno na: https://www.sconul.ac.uk/sites/default/files/documents/coremodel.pdf c.uk) (20.12.2020.).

21. Bourdieu, P. Acts of Resistance : Against the Tyranny of the Market. New York : The Free Press, 1998.

22. Bourdieu, P. Utopia of endless exploitation : The essence of neoliberalism. // Le Monde Diplomatique: English edition, December 1998. Dostupno na: http://mondediplo.com/1998/12/08bourdieu (2.5.2021.).

23. Bruce, C. The Seven Faces of Information Literacy. Adelaide : Auslib Press, 1997.

24. Bruce, C. The phenomenon of information literacy. // Higher Education Research and Development 17, 1(1998), str. 25–43.

25. Burchinal, L.G. The Communications Revolution : America's Third Century Challenge. // The Future of Organizing Knowledge : Papers Presented at the Texax A & M University Library's Centennial Academic Assembly, Sept. 24, 1976. College Station : Texas A & M University Library, 1976. Str. 11. Dostupno na: https://personalpages.manchester.ac.uk/staff/drew.whitworth/burchinal_the_communications_revolution.pdf (27.1.2021.).

26. Buschman, J. Taking a Hard Look at Technology and Librarianship : Compliance, Complicity, and the Intellectual Independence of the Profession. // Argus 23, 2(May-August 1994), str. 13-20.

27. Buschman, J. Information literacy, "new" literacies, and literacy. // Library Quarterly 79(2010), str. 95-118.

28. Bush, V. As We May Think. Srpanj 1945. // Atlantic Monthly. Dostupno na: https://www.theatlantic.com/magazine/archive/1945/07/as-we-may-think/303881/ (21.4.2021.).

29. Bušelić, V.; Kovačević, Ž.: High education study program model towards employability. On a way to understand employer's requirements for generic competences. // Central European Conference on Information and Intelligent Systems. 2016.

30. Castells, M. Internet galaksija : razmišljanja o Internetu, poslovanju i društvu. Zagreb : Naklada Jesenski i Turk : Hrvatsko sociološko društvo, 2003.

31. Castells, Manuel. Alternative economic cultures. BBC Sounds. 15.10.2012. Dostupno na https://www.bbc.co.uk/sounds/play/b01n9yg1 (19.4.2021.).

32. Cheuk, B. The 'hidden value' of Information Literacy in the workplace context : how to unlock and create value. // Information Literacy in the Workplace / edited by Marc Forster. London : Facet Publishing, 2017. Str. 139. Str. 131-147.

33. Civallero, E. Foreword. // Librarianship and Human Rights : A twenty-first century guide / Toni Samek. Oxford : Chandos Publishing, 2007. Str. ix-xiii.

34. Connon-Unda, J. Reading the world : Labour's vision of literacy. // Our Times 20, 4(2001), str. 14-16.

35. Cope, J. Information Literacy and Social Power. // Critical Library Instruction : theories and methods / edited by Maria T. Accardi et al. Duluth, Minnesota : Library Juice Press, 2010. Str. 13-27.

36. Cope, J. Neoliberalism and library & information science : Using Karl Polanyi's fictitious commodity as an alternative to neoliberal conceptions of information. // *Progressive Librarian* 43/2014/15), str. 67-89.

37. Cope, J. The Labor of Informational Democracy : A Library and Information Science Framework for Evaluating the Democratic Potential in Socially-Generated Information. // Progressive Community Action : Critical Theory and Social Justice in Library and Information Science / Edited by Bharat Mehra, Kevin Rioux. Sacramento, CA : Library Juice Press, 2016. Str. 75-118.

38. Correia, A. M. R. Information literacy for an active and effective citizenship. URL: http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.109.262&rep=rep1&type=pdf (16.4.2021.).

39. Critten, J. Introduction : What does critical information literacy do?. // Critical Information Literacy: Foundations, Inspirations and Ideas / Annie Downey. Sacramento : Library Juice Press, 2016. Str. 1-10.

40. Doherty, J. J. No Shhing: Giving Voice to the Silenced : An Essay in Support of Critical Information Literacy. // Library Philosophy and Practice 9, 2(2007). URL: https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/133 (22.3.2021.).

41. Downey, A. Critical Information Literacy : Foundations, Inspirations and Ideas. Sacramento : Library Juice Press, 2016.

42. Doyle, C. Outcome measures for information literacy within the national education goals of 1990. Final report to the national forum on information literacy. Summary of findings, ED351 033. Syracuse, NY : Eric Clearinghouse on Information and Technology, 1992. Dostupno na: https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED351033.pdf (19.1.2021.).

43. Drabinski, E. Toward a Kairos of library instruction. // Journal of Academic Librarianship 40, 5(2014), str. 480-485.

44. Drucker, P. The Age of Discontinuity. New York : Harper and Row, 1968.

45. Drucker, P. Nova zbilja. Zagreb : Novi liber, 1992.

46. Drucker, P. F. Post-Capitalist Society. New York : Harper business, 1993.

47. Eisenberg, M. Big6 skills overview. November, 2001. URL: http://www. big6.com/category/overview-of-big6-skills/

48. Eisenberg, M. B. Information Literacy: Essential Skills for the Information Age. // DESIDOC Journal of Library & Information Technology 28, 2(2008), str. 39–47.

49. Eisenberg, M.B. Lessons Learned from a Lifetime of Work in Information Literacy. // Information Literacy. Lifelong Learning and Digital Citizenship in the 21st Century. ECIL 2014. Communications in Computer and Information Science, vol 492 / Kurbanoğlu S., Špiranec S., Grassian E., Mizrachi D., Catts R. (eds) . Springer, Cham : 2014. Str. 1-12.

50. Eisenhower, C.; Smith, D. The Library as „Stuck Place“ : Critical Pedagogy in the Corporate University. // Critical Library Instruction : theories and methods / edited by Maria T. Accardi et al. Duluth, Minnesota : Library Juice Press, 2010. Str. 305-318.
51. Elmborg, J. Critical Information Literacy : Implications for Instructional Practice. // Journal of Academic Librarianship 32, 2(2006), str. 192-199.
52. Elmborg, J. Critical Information literacy : Definitions and Challenges. // Transforming information literacy programs: Intersecting frontiers of self, library culture, and campus community 64(2012), str. 74-95.
53. Enright, N.F. The Violence of Information Literacy : Neoliberalism and the Human as Capital. // Information literacy and social justice : radical professional praxis / Lua Gregory and Shana Higgins, editors. Sacramento : Library Juice Press, 2013. Str. 15-38.
54. Feldvari, K.; Petr Balog, K. Information Literacy of Croatian Subject Indexers. // Information Literacy in the Workplace. ECIL 2017. Communications in Computer and Information Science, vol 810 / Kurbanoglu, S., Boustany, J., Špiranec, S., Grassian, E., Mizrachi, D., Roy, L. (eds.). Heidelberg : Springer, 2018. Str. 58-67.
55. Forster, M. How is Information Literacy experienced in the workplace? // Information Literacy in the Workplace / edited by Marc Forster. London : Facet Publishing, 2017. Str. 11-28.
56. Forster, M. Information Literacy's role in workplace competence, 'best practice' and the ethics of professional obligation. // Information Literacy in the Workplace / edited by Marc Forster. London : Facet Publishing, 2017. Str. 84-96.
57. Foster, S. Information literacy: Some misgivings. // American Libraries 24, 4(1993), str. 344–346.
58. Foucault, M. The subject and power. // Michel Foucault : Beyond Structuralism and Hermeneutics / Hubert L. Dreyfuss and Paul. Rabinow (Eds.). Second edition. Brighton, England : Harvester Books, 1982. Str. 208-226.
59. Freire, P. Pedagogija obespravljenih. Zagreb : Odraz, 2002.
60. Friedman, M. Capitalism and freedom (40th ed.). Chicago, IL : University of Chicago Press, 2002.

61. Giroux, H.A. Critical pedagogy and the postmodern/modern divide : Towards a pedagogy of democratization. // Teacher Education Quarterly 31, 1(2004), str. 31-47.
62. Giroux, H. Border crossings : Cultural workers and the politics of education. (2nd ed.). New York : Routledge, 2005.
63. Giroux, H. The terror of neoliberalism : Rethinking the significance of cultural politics. // College Literature 32, 1(2005), str. 1-19.

64. Giroux, H.A. The attack on higher education and the necessity of critical pedagogy. // Critical pedagogy in uncertain time: Hopes and possibilities / S. L. Macrine (Ed.). New York, NY : Palgrave Macmillan, 2009. Str. 11-26.

65. Giroux, H. A. Politics after hope : Obama and the crisis of youth, race, and democracy. Boulder, CO : Paradigm Publishers, 2010.
66. Giroux, H. Lessons From Paulo Freire. // Chronicle of Higher Education 57, 9(2010). URL: http://appalachiafilm.org/images/neh/Giroux,_H._-Lessons_From_Paulo_Freire_.pdf (21.4.2021.).

67. Giroux, H. A. On critical pedagogy. New York, NY : Continuum International Publishing Group, 2011.

68. Giroux, H. A. Against the Terror of Neoliberalism : Politics Beyond the Age of Greed. New York : Routledge, 2016. [e-knjiga].
69. Godin, B. The Information Economy : The History of a Concept Through its Measurement, 1949-2005. // History and Technology 24, 3(2008), str. 255-287.

70. Gorman, M. Postojana knjižnica : tehnologija, tradicija i potraga za ravnotežom. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2006.
71. Gregory, L.; Higgins, S. Forces of Oppression in the Information Landscape : Free Speech and Censorship in the United States. // Information literacy and social justice : radical professional praxis / Lua Gregory and Shana Higgins, editors. Sacramento : Library Juice Press, 2013. Str. 185-203.
72. Hamelink, C. An Alternative to News. // Journal of Communication 26, 4(1976), str. 120.
73. Harris, B. Encountering Values : The Place of Critical Consciousness in the Competency Standards. // Critical Library Instruction : theories and methods / edited by Maria T. Accardi et al. Duluth, Minnesota : Library Juice Press, 2010. Str. 279-291.

74. Harvey, D. Kratka povijest neoliberalizma. Zagreb : V. B. Z., 2013.
75. Hibert, M. Kritička (informacijska) pismenost : ka pedagogiji jaza. // Informacijska tehnologija u obrazovanju / Lasić-Lazić, Jadranka (ur.). Zagreb : Zavod za informacijske studije, 2014. Str. 191-222.
76. Hoggart, R. The Uses of Literacy : Aspects of Working-Class Life. London : Penguin Books, 1957.
77. Ishiguro, K. Never Let Me Go. London : Faber and Faber, 2005. [e-knjiga]
78. Iverson, S. Librarianship and Resistance. // Progressive Librarian 15(1998), str. 14-19.
79. Jacobs, H.L. Information literacy and reflective pedagogical praxis. // The Journal of Academic Librarianship 34, 3(2008), str. 256–262.
80. Johnston, B.; Webber, S. As we may think : Information literacy as a discipline for the information age. // Research Strategies 20(2006), str. 108-121.
81. Jost, J. T. Negative illusions : Conceptual clarification and psychological evidence concerning false consciousness. // Political Psychology 16, 2(1995), str. 397-424.
82. Kapitzke, C. (In)formation literacy : A positivist epistemology and a politics of (out)formation. // Educational theory 53,1(2003), str. 37-53.
83. Kapitzke, C. Information literacy : a review and poststructuralist critique. // Australian Journal of Language and Literacy 26, 1(2003), str. 53-66. Dostupno na: https://eprints.qut.edu.au/8867/1/8867.pdf (15.2.2021.).
84. Kuhlthau, C.C. Seeking meaning : a process approach to library and information services. Norwood, N.J : Ablex Publishing Corporation, 1993.
85. Lasić Lazić, J.; Laszlo, M. Mjerila informacijske (ne)pismenosti. // Informacijska tehnologija u obrazovanju / Lasić-Lazić, Jadranka (ur.). Zagreb : Zavod za informacijske studije, 2014. Str. 223-234.
86. Lilburn, J. Challenging the Conditions that Make Alternatives Necessary : Librarians, the News Media and the Information literate Citizen. // Progressive Librarian 30(Winter 2007/2008), str. 1-17.
87. Lloyd, A. Information Literacy Landscapes : An Emerging Picture. // Journal of Documentation 62, 5(2006), str. 570-583.
88. Lloyd, A. Framing information literacy as information practice : Site ontology and practice theory. // Journal of Documentation 66(2010), str. 245-258.

89. Lloyd, A. Information Literacy Landscapes : Information literacy in education, workplace and everyday contexts. Oxford : Chandos Publishing, 2010.

90. Lloyd, A. Trapped between a Rock and a hard Place : What Counts as Information Literacy in the Workplace and How is it Conceptualized?. // Library Trends 60, 2(2011), str. 277-296.

91. Luke, A.; Kapitzke, C. Literacies and libraries : Archives and cybraries. // Pedagogy, Culture & Society 7, 3(1999), str. 467-491.

92. Mason, P. Postkapitalizam : vodič za našu budućnost. Zagreb : Fokus, 2015.

93. Matković, T. … et al. Raditi u dječjim vrtićima : rezultati istraživanja uvjeta rada u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju. Zagreb : Sindikat obrazovanja, medija i kulture Hrvatske, 2020. Dostupno i na: https://somk.hr/system/document/file/52/SOMK_uvjeti_rada_RPOO_final.pdf (22.5.2021.).

94. McChesney, R. W. Introduction. // Profit over People : Neoliberalism and global order / Noam Chomsky. New York : Seven Stories Press, 1999. Str. 7-16.

95. McDonough, B. A. Critical Information Literacy in Practice : An Interpretive Synthesis. [Online Submission]. 2014. Dostupno na: http://libres.uncg.edu/ir/wcu/f/McDonough2014.pdf (5.4.2021.).

96. McLuhan, M. The Gutenberg galaxy : the making of typographic man. Toronto : University of Toronto Press, 1962.

97. Nesbit, T. Workplace Literacy : A Labour Perspective. Adult Education Research Conference. 2002. Dostupno na: https://newprairiepress.org/aerc/2002/papers/53 (12.4.2021.).

98. Nicholson, K. Information Literacy as a Situated Practice in the Neoliberal University. // Proceedings of the Annual Conference of CAIS / Actes Du congrès Annuel De l'ACSI, 2016. URL: https://journals.library.ualberta.ca/ojs.cais-acsi.ca/index.php/cais-asci/article/view/864/778 (23.2.2021).

99. O'Connor, L. Information literacy as professional legitimation : the quest for a new jurisdiction. // Library Review 58, 7(2009), str. 493-508.

100. Ostojić, Jelena. Kuda ide rad?. // Podcast Rad po mjeri čovjeka. 24.5.2021. Dostupno na: https://radpomjeri.eu/ep06-kuda-ide-rad/ (25.5.2021.).

101. Owusu-Ansah, E. K. Information Literacy and the academic library : a critical look at the concept and the controversies surrounding it. // Journal of academic librarianship 29, 4(2003), str. 219-230.

102. Pascarella, P. Harnessing Knowledge. // Management Review 86, 9(October 1997), str. str. 37-40.

103. Pavlina, K.; Špiranec, S.; Pongrac Pavlina, A. Information Competences – University Professors' Perspective. // Information Literacy. Lifelong Learning and Digital Citizenship in the 21st Century. ECIL 2014. Communications in Computer and Information Science, vol 492 / Kurbanoğlu S., Špiranec S., Grassian E., Mizrachi D., Catts R. (eds). Heidelberg : Springer, Cham, 2014. Str. 466-473.

104. Pawley, C. Hegemony's Handmaid? The Library and Information Studies Curriculum from a Class Perspective. // The Library Quarterly: Information, Community, Policy 68, 2(Apr. 1998), str. 123-144.

105. Pawley, C. Information literacy : A contradictory coupling. // Library Quarterly 73, 4(2003), str. 422-452.

106. Pilerot, O.; Lindberg, J. The Concept of Information Literacy in Policy-Making Texts : An Imperialistic Project?. // Library Trends 60, 2(Fall 2011), str. 338-360.

107. Pinto, M.; Cordon, J.; Diaz, R. Thirty years of information literacy (1977-2007) : A terminological, conceptual and statistical analysis. // Journal of Librarianship and Information Science 42,1(2010), str. 3-19.

108. Powell, R. Literacy as a Moral Imperative : Facing the Challenges of a Pluralistic Society. New York : Rowman and Littlefield Publishers, 1999.

109. Rader, H.B. Information literacy 1973-2002 : A selected literature review. // Library Trends 51, 2(2002), str. 242-259.

110. Riddle, J.S. Information and Service Learning. // Critical Library Instruction : theories and methods / edited by Maria T. Accardi et al. Duluth, Minnesota : Library Juice Press, 2010. Str. 133-148.

111. Roberts, S. Developing information professional competences in disciplinary domains : a challenge for higher education. // Information literacy in the Workplace / edited by Marc Forster. London : Facet Publishing, 2017. Str 113-129.

112. Robertson, T. Critical librarianship : An interview with Toni Samek, 13.11.2007. [Web log post]. Dostupno na: http://bclaifc.wordpress.com/2007/11/13/critical-librarianship-an-interview-with-toni-samek/ (27.4.2021.).

113. Ryan, P.; Sloniowski, L. The Public Academic Library : Friction in the Teflon Funnel. // Information literacy and social justice : radical professional praxis / Lua Gregory and Shana Higgins, editors. Sacramento : Library Juice Press, 2013. Str. 275-296.

114. Samek, T. Foreword. // Information literacy and social justice : radical professional praxis / Lua Gregory and Shana Higgins, editors. Sacramento : Library Juice Press, 2013. Str. vii – ix.

115. Seale, M. The Neoliberal Library. // Information literacy and social justice : radical professional praxis / Lua Gregory and Shana Higgins, editors. Sacramento : Library Juice Press, 2013. Str. Str. 37-61.

116. Seale, M. Enlightenment, neoliberalism, and information literacy. Canadian Journal of Academic Librarianship 1, 1(2016), str. 80-91.

117. Shapiro, J.J.; Hughes, S.K. Information literacy as a liberal art : Enlightenment proposals for a new curriculum. // Educom Review 31, 2(1996), str. 31-36.

118. Shor, I. What Is Critical Literacy?. // Journal for Pedagogy, Pluralism and Practice 4, 1(1999), para. 3. URL: http://www.lesley.edu/ journal-pedagogy-pluralism-practice/ (24.3.2021.).

119. Sias, C. Lost in the Gaps : The Plight of the *Pro Se* Patron. // Class and librarianship : Essays at the Intersection of Information, Labor and Capital / Erik Estep and Nathaniel Enright (eds). Str. 153-172.

120. Smith, L. Towards a model of critical information literacy instruction for the development of political agency. // Journal of Information Literacy 7, 2(2013), str. 15-32. Dostupno na: http://dx.doi.org/10.11645/7.2.1809 (21.3.2021.).

121. Snavely, L.; Cooper, N. The Information Literacy Debate. // Journal of Academic Librarianship 23(January 1997), str. 9–14.

122. Somerville, M.M.; Imhof, R.; Bruce, C.S.; Abdi, E.S. Workplace Information Literacy : Co-designed Information Experience-Centred Systems and Practices. // Information Literacy in the Workplace. ECIL 2017. Communications in Computer and Information Science, vol 810 / Kurbanoglu, S., Boustany, J., Špiranec, S., Grassian, E., Mizrachi, D., Roy, L. (eds.). Heidelberg : Springer, 2018. Str. 3-10.

123. Spitzer, K. L. ... et al. Information Literacy : Essential Skills for the Information Age. Syracuse, New York : ERIC Clearinghouse on Information and Technology, 1998. Dostupno na: https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED427780.pdf (18.1.2021.)

124. Savez samostalnih sindikata Hrvatske. Istraživanje SSSH o zadovoljstvu radnim mjestom. // Rad po mjeri čovjeka. Zagreb : Savez samostalnih sindikata Hrvatske ; Friedrich Ebert Stiftung, 2018. Str. 7-11. Dostupno i na: http://www.sssh.hr/upload_data/site_files/rad-po-mjeri_brosura.pdf (22.5.2021.).

125. Savez samostalnih sindikata Hrvatske. Istraživanje SSSH o radnom vremenu. // Ppt prezentacija : Konferencija Radno vrijeme po mjeri čovjeka, 25. studenoga 2019. Dostupno i na: http://www.sssh.hr/upload_data/site_files/istrazivanje-sssh-o-radnom-vremenu-2019.pdf (22.5.2021.).

125. Swanson, T.A. Information Is Personal : Critical Information Literacy and Personal Epistemology. // Critical Library Instruction : theories and methods. / edited by Maria T. Accardi et al. Duluth, Minnesota : Library Juice Press, 2010. Str. 265-277.

126. Sweet, C. A. Information Literacy and Service-Learning : Creating Powerful Synergies. // Information literacy and social justice : radical professional praxis / Lua Gregory and Shana Higgins, editors. Sacramento : Library Juice Press, 2013. Str. 247-275.

127. Špiranec, S. Information literacy in Web 2.0 environments : emerging dimensions of research. // Libellarium 7, 1(2014), str. 55-72.

128. Špiranec, S. Kritička informacijska pismenost u akademskom kontekstu. // Čistilište 32 (svibanj 2018), str. 3-11.

129. Špiranec, S.; Banek Zorica, M. Informacijska pismenost : teorijski okvir i polazišta. Zagreb : Zavod za informacijske studije, 2008.

130. Špiranec, S.; Banek Zorica, M. Information Literacy 2.0 : hype or discourse refinement? // Journal of Documentation 66, 1(2010), str. 140-153.

131. The role of trade unions in workers' education : The key to trade union capacity building. International Workers' Symposium Geneva, 8–12 October 2007. Geneva : International Labour Organization, 2007. Str. 24. Dostupno na: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_dialogue/@actrav/documents/meetingdocument/wcms_112434.pdf (22.4.2021.).

132. Thatcher, M. Interview for "Woman's Own" ("No Such Thing as Society"). 1987. // Margaret Thatcher Foundation: Speeches, Interviews and Other Statements. London. Dostupno na: https://www.margaretthatcher.org/document/106689 (4.5.2021.).

133. Todd, R. J. From Information to Knowledge: The Information Literacy Conundrum. // Journal of the Korean Society for Library and Information Science 44, 4(November 2010), str.

131-153. Dostupno na: http://koreascience.or.kr/article/JAKO201013351015316.pdf (24.2.2021.).

134. Torrell, M.R. Negotiating Virtual Contact Zones : Revolutions in the Role of the Research Workshop. // Critical Library Instruction : theories and methods / edited by Maria T. Accardi et al. Duluth, Minnesota : Library Juice Press, 2010. Str. 89-103.

135. Tuominen, K. Information literacy 2.0. // Signum 5(2007), str. 6-12.

136. Tuominen, K.; Savolainen, R.; Talja, S. Information Literacy as a Sociotechnical Practice. // The Library Quarterly : Information, Community, Policy 75, 3 (July 2005), str. 329-345. Dostupno na: URL: https://www.jstor.org/stable/10.1086/497311 (7.12.2020.)

137. Weber, M. The Theory of Social and Economic Organization. New York : Free Press, 1947.

138. Webber, S.; Johnston, B. Conceptions of Information Literacy : New perspectives and implications. // Journla of Information Science 26, 6(2000), str. 381-397.

139. Whitworth, A. Information Obesity. Oxford : Chandos, 2009.

140. Whitworth, A. Radical Information Literacy : Reclaiming the Political Heart of the IL Movement. Amsterdam ; Boston : Chandos Publishing, 2014.

141. Willer, D.; Eisenberg, M. Mapping Educational Standards to the Big6. // Information Literacy. Lifelong Learning and Digital Citizenship in the 21st Century. ECIL 2014. Communications in Computer and Information Science, vol 492 / Kurbanoğlu S., Špiranec S., Grassian E., Mizrachi D., Catts R. (eds) . Heidelberg : Springer, Cham, 2014. Str. 81-90.

142. Williams, R. Keywords : A Vocabulary of Culture and Society. New York : Oxford University Press, 1976.

143. Zurkowski, P. G. The information service environment: Relationships and priorities. Washington, DC : National Commission on Libraries and Information Science, 1974., str. 1. Dostupno na: https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED100391.pdf (21.01.2021.).

Popis kratica i pokrata

AASL – American Association of School Librarians (Američko udruženje školskih knjižničara)

ACRL – Association of College and Research Librarians (Američko udruženje za visokoškolske knjižnice)

AECT – Association for Educational Communications and Technology (Udruženje obrazovnih komunikacija i tehnologija)

ALA – American Library Association (Američko udruženje bibliotekara)

ANZIL – Australian and New Zealand Information Literacy (Australski i novozelandski standard informacijske pismenosti)

DZS – Državni zavod za statistiku

FES – Friedrich Ebert Stiftung (Zaklada „Friedrich Ebert“)

IFLA – International Federation of Library Associations and Institutions (Međunarodni savez knjižničnih društava i ustanova)

IGKHP – Istra, Gorski kotar, Hrvatsko primorje

IIA – Information Industry Association (Udruženje informacijske industrije)

LKB – Lika, Kordun i Banija

NCLIS – National Commission for Library and Information Science (Nacionalni odbor za knjižnice i informacijsku znanost)

NFIL – National Forum on Information Literacy (Nacionalni forum za informacijsku pismenost)

SCONUL – Society of College National and University Libraries (Udruženje knjižnica koledža, nacionalnih i visokoškolskih knjižnica)

Sj. Hrvatska – Sjeverna Hrvatska

SSSH – Savez samostalnih sindikata Hrvatske

UNESCO – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Organizacija Ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu)

Popis tablica

Tablica 1: Upoznatost s radničkim pravima s obzirom na stupanj obrazovanja……str. 47

Tablica 2: Upoznatost s radničkim pravima s obzirom na članstvo u sindikatu……str. 47

Tablica 3: Upoznatost s različitim elementima radničkih prava s obzirom na stupanj obrazovanja…….str. 48

Tablica 4: Upoznatost s različitim elementima radničkih prava s obzirom na članstvo u sindikatu……..str. 49

Tablica 5. Informacijsko ponašanje s obzirom na stupanj obrazovanja……..str. 50

Tablica 6. Informacijsko ponašanje s obzirom na članstvo u sindikatu……..str. 50

Tablica 7. Percipirani problemi u informiranju o radničkim pravima s obzirom na stupanj obrazovanja…….str. 51

Tablica 8. Percipirani problemi u informiranju o radničkim pravima s obzirom na članstvo u sindikatu……..str. 52

Tablica 9. Izvori informiranja o radničkim pravima prema upoznatosti s radničkim pravima……...str. 54

Tablica 10. Provjera informacija o radničkim pravima s obzirom na članstvo u sindikatu……...…...str. 55

Tablica 11. Način provjere informacija o radničkim pravima prema stupnju obrazovanja…….str. 55

Tablica 12. Način provjere informacija o radničkim pravima prema članstvu u sindikatu……. str. 56

Tablica 13. Motivacija za informiranje o radničkim pravima prema stupnju obrazovanja…….str. 57

Tablica 14. Motivacija za informiranje o radničkim pravima prema članstvu u sindikatu…….…….str. 57

Tablica 15. Povrijeđenost radničkih prava s obzirom na upoznatost s radničkim pravima……...str. 59

Tablica 16. Traženje zaštite povrijeđenih radničkih prava s obzirom na upoznatost s radničkim pravima……...str. 59

Tablica 17. Razlozi netraženja zaštite povrijeđenih radničkih prava s obzirom na upoznatost s radničkim pravima……...……...str. 60

Tablica 18. Način traženja zaštite povrijeđenih radničkih prava s obzirom na upoznatost s radničkim pravima……...……...str. 61

Tablica 19. Spremnost na aktivnije zalaganje za radnička prava s obzirom na upoznatost s radničkim pravima...……...str. 61

Tablica 20. Iskaz potrebe za dostupnosti više informacija s obzirom na upoznatost s radničkim pravima……...str. 62

Tablica 21. Procjena vlastitih informacijskih kompetencija s obzirom na stupanj obrazovanja…….str. 65

Tablica 22. Procjena vlastitih informacijskih kompetencija s obzirom na članstvo u sindikatu……..str. 66

Popis grafikona

Grafikon 1. Inicijativa za čitanje izvora prava prilikom zaposlenja …….str. 45

Grafikon 2. Način traženja informacija o kolektivnom ugovoru ……..str. 46

Grafikon 3. Traženje pojašnjenja prava iz kolektivnog ugovora ……..... .str. 46

Grafikon 4. Izvori pojašnjenja prava iz kolektivnog ugovora ……. str. 46

Grafikon 5. Upoznatost s radničkim pravima …….. str. 47

Grafikon 6: Procjena upoznatosti s različitim elementima radničkih prava……str. 48

Grafikon 7. Informacijsko ponašanje s obzirom na traženje informacija o radničkim pravima……...str. 49

Grafikon 8. Percipirani problemi u informiranju o radničkim pravima……..str. 50

Grafikon 9. Poznavanje izvora informacija o radničkim pravima……...str. 53

Grafikon 10. Izvori informiranja o radničkim pravima……..str. 53

Grafikon 11. Provjera informacija o radničkim pravima…….str. 54

Grafikon 12. Način provjere informacija o radničkim pravima…….. str. 55

Grafikon 13. Motivacija za informiranje o radničkim pravima…….. str. 56

Grafikon 14. Teme vezane uz radnička prava o kojima se traže informacije……. str. 58

Grafikon 15. Razlozi neinformiranja o radničkim pravima…… str. 58

Grafikon 16. Razlozi netraženja zaštite povrijeđenih radničkih prava…….. str. 59

Grafikon 17. Način traženja zaštite radničkih prava…….. str. 60

Grafikon 18. Spremnost za aktivnije zalaganje za radnička prava…… str. 61

Grafikon 19. Potreba za dostupnosti više informacija o radničkim pravima…….. str. 62

Grafikon 20. Izvori dodatnih informacija o radničkim pravima……. str. 63

Grafikon 21. Povjerenje u izvor informacija o radničkim pravima…… str. 63

Grafikon 22. Najvažniji element procjene pouzdanosti i relevantnosti izvora…….. str. 64

Grafikon 23. Utjecaj informiranosti o radničkim pravima na kvalitetu radnog mjesta… .str. 64

Grafikon 24. Procjena vlastitih informacijskih kompetencija…… str. 65

Prilozi

Prilog 1 – Upitnik

1. Spol:

a) M

b) Ž

c) drugo/ne želim se identificirati

2. Koliko imate godina?

a) 18 i manje
b) 19–24
c) 25–34
d) 35–49
e) 50–64
f) 65 i više

3. Koji je Vaš najviši završeni stupanj obrazovanja?

a) bez formalnog obrazovanja (nezavršena osnovna škola)
b) završena osnovna škola
c) završena srednja škola
d) završen preddiplomski studij
e) završen diplomski studij
f) magisterij/doktorat

3. U kojoj županiji radite? (Odabrati.)

4. Jeste li kod poslodavca zaposleni ugovorom o radu?

a) da

b) ne – ZAVRŠI ANKETU

5. Vaš trenutni ugovor o radu je:

a) ugovor na neodređeno vrijeme

b) ugovor na određeno vrijeme – prvi koji sam potpisao/la s trenutnim poslodavcem

c) ugovor na određeno vrijeme koji mi je poslodavac obnovio već najmanje dva puta

d) ugovor o radu s agencijom za privremeno zapošljavanje

e) ugovor o radu s nepunim radnim vremenom (rad za više poslodavaca)

f) ugovor o radu za stalne sezonske poslove

6. U kojem od sljedećih sektora radite:

a) javni sektor (javna/državna uprava, javna služba ili javno poduzeće)

b) privatni sektor

c) neprofitni sektor

7. Koja je djelatnost Vašeg poslodavca?

a) poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo

b) rudarstvo i vađenje

c) prerađivačka industrija

d) opskrba električnom energijom, plinom, parom i klimatizacija

e) opskrba vodom; uklanjanje otpadnih voda, gospodarenje otpadom te djelatnosti sanacije okoliša

f) građevinarstvo

g) trgovina na veliko i na malo; popravak motornih vozila i motocikla

h) prijevoz i skladištenje

i) djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane

j) informacije i komunikacije

k) financijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja

l) poslovanje nekretninama

m) stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti

n) administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti

o) javna uprava i obrana; obvezno socijalno osiguranje

p) obrazovanje

r) djelatnosti zdravstvene zaštite i socijalne skrbi

s) umjetnost, zabava i rekreacija

š) ostale uslužne djelatnosti

8. Poduzeće ili ustanova u kojem/kojoj radite ima:

a) do 10 zaposlenih

b) 11–50 zaposlenih

c) 51–249 zaposlenih

d) 250–999 zaposlenih

e) više od 1.000 zaposlenih

f) ne znam

9. Koliko dugo radite za trenutnog poslodavca? (Molimo upisati broj godina.)

10. Molimo Vas da označite kategoriju kojom biste najbolje opisali svoje radno mjesto/trenutno zaposlenje.

a) zakonodavci/zakonodavke, dužnosnici/dužnosnice i direktori/direktorice

b) znanstvenici/znanstvenice, inženjeri/inženjerke i stručnjaci/stručnjakinje

c) tehničari/tehničarke i stručni suradnici/stručne suradnice

d) administrativni službenici/administrativne službenice

e) uslužna i trgovačka zanimanja

f) poljoprivrednici/poljoprivrednice, šumari/šumarke, ribari/ribarke, lovci/lovkinje

g) zanimanja u obrtu i pojedinačnoj proizvodnji

h) rukovatelji/rukovateljice postrojenjima i strojevima, industrijski proizvođači/industrijske proizvođačice i sastavljači/sastavljačice proizvoda

i) jednostavna zanimanja

j) vojna zanimanja

k) umjetnička zanimanja

11. Kolika je Vaša mjesečna plaća za sadašnji ili posljednji posao koji ste radili?

a) do 3.500 kn

b) 3.501 – 5.000 kn

c) 5.001 – 6.500 kn

d) 6.501 – 8.000 kn

e) 8.001 – 10.000 kn

f) 10.001 – 12.000 kn

g) 12.001 – 15.000 kn

h) više od 15.000 kn

i) Ne želim odgovoriti.

12. Djeluje li kod Vašeg poslodavca sindikat?

a) da

b) ne

c) ne znam

13. Jeste li član(ica) sindikata?

a) da

b) ne

c) Ne želim odgovoriti.

14. Kako procjenjujete svoju upoznatost s pravima koja kao radnik/radnica imate (na skali od 1 do 5, pri čemu „1“ = uopće nisam upoznat(a), a „5“= u potpunosti sam upoznat/a)?

15. Kako procjenjujete svoju upoznatost s pravima koja kao radnik/radnica imate (na skali od 1 do 5, pri čemu „1“= uopće nisam upoznat(a), a „5“ = u potpunosti sam upoznat/aa) u vezi sa sljedećim pitanjima:

a) radno vrijeme, uključujući prekovremeni rad

b) raspored radnog vremena

c) plaća

d) druga materijalna prava

e) godišnji odmor

f) zaštita od otkaza

g) zaštita na radu

h) pravo na sindikalno organiziranje
i) pravo na štrajk

16. Koja od sljedećih tvrdnji je najbliža Vašem informacijskom ponašanju?
a) aktivno tražim informacije u vezi svojih radničkih prava
b) informacije o radničkim pravima dobivam od poslodavca i/ili sindikata

17. Molimo Vas da za svaku od sljedećih tvrdnji koja se odnosi na probleme u informiranju o radničkim pravima na skali od 1 do 5 procijenite svoje slaganje, pri čemu je „1“ = uopće se ne slažem, „5“ = u potpunosti se slažem :
a) informacije o radničkim pravima često mi je teško razumjeti
b) zakoni, propisi, pravila i sl. prečesto se mijenjaju
c) teško mi se snaći u prevelikoj količini informacija o radničkim pravima
d) nemam dovoljno informacija o radničkim pravima
e) mislim da se radnicima svjesno uskraćuju informacije o radničkim pravima
f) mislim da radnici ne dobivaju istinite ili potpune informacije o radničkim pravima
g) ne znam gdje tražiti informacije o radničkim pravima
h) ne znam procijeniti koje su informacije relevantne

18. Jeste li pri sklapanju ugovora o radu pročitali:
a) ugovor o radu
b) pravilnik o radu
c) kolektivni ugovor?
Da / Ne / Ne sjećam se / Kod mog poslodavca nije sklopljen kolektivni ugovor / Kod mog poslodavca nema pravilnika o radu

19. Ako ste pročitali ugovor o radu / pravilnik o radu / kolektivni ugovor, je li to bilo:
a) na vlastito traženje
b) poslodavac mi ih je predočio
c) sindikat mi ih je predočio
d) nešto drugo (molimo navesti)

20. Jeste li se na trenutnom poslu ili u radnom vijeku našli u situaciji da niste sigurni ili ne možete ustanoviti je li Vam poslodavac svojim postupkom povrijedio neko radničko pravo ili ne?

a) da

b) ne

c) ne znam

21. Znate li gdje bi potražili informaciju o svojim radničkim pravima?

a) da

b) ne

22. Na koji način se informirate o svojim radničkim pravima? (Odaberite SVE odgovore koji se na Vas primjenjuju.)

a) informacije dobivam od poslodavca

b) informacije dobivam od sindikata (sindikalnog povjerenika, stručnjaka, vodstva)

c) informacije dobivam od kolega

d) informacije dobivam od prijatelja/članova obitelji

e) informacije tražim od poslodavca

f) informacije tražim od sindikata

g) informacije tražim od kolega

h) informacije tražim od prijatelja/članova obitelji

i) samostalnim traženjem informacija na internetu

j) na društvenim mrežama

k) pretraživanjem specijaliziranih portala

l) putem aplikacija za pametne telefone

m) čitanjem zakona i stručnih časopisa

n) traženjem savjeta od odvjetnika

o) od Hrvatskog zavoda za zapošljavanje

p) u knjižnici

r) u medijima (novine, televizija, radio, portali)

s) ne informiram se

23. Provjeravate li dodatno informacije o radničkim pravima koje dobijete/pronađete?

a) da

b) ne

24. Ako da, na koji način i gdje provjeravate informacije o radničkim pravima?

25. Kada se najčešće informirate o svojim radničkim pravima?

a) kada mislim da mi je neko pravo povrijeđeno
b) kada dolazi do promjena zakonskih propisa
c) kada se sklapa novi ili mijenja važeći kolektivni ugovor
d) kada nisam siguran/na koja prava imam
e) kada sindikat organizira prosvjed u vezi nekih pitanja bitnih za radnike
f) nešto drugo (molimo navesti)

26. Kako ocjenjujete svoje informacijske kompetencije (znanja i vještine) traženja, vrednovanja i korištenja informacija o radničkim pravima?

a) nezadovoljavajuće

b) dostatne

c) dobre

d) vrlo dobre

e) izvrsne

27. Prema Vašem mišljenju, tko je najodgovorniji za razvoj informacijskih kompetencija radnika u odnosu na informacije o radničkim pravima?

a) škola/fakultet

b) Hrvatski zavod za zapošljavanje

c) poslodavac

d) sindikat

e) samostalno učenje

f) nešto drugo (molimo navesti)

28. Kakva bi Vam edukacija i savjeti bili najkorisniji za uspješnije informiranje o radničkim pravima?

a) edukacija o izvorima prava

b) edukacija o tome gdje pronaći informacije

c) edukacija o načinima traženja informacija (služenje internetom, komunikacijskom tehnologijom i sl.)

d) edukacija o kritičkom vrednovanju informacija

e) edukacija o načinima zaštite prava

f) nešto drugo (molimo navesti)

29. Prema Vašem mišljenju, koji dokumenti su najvažniji za utvrđivanje Vaših radnih prava? (Odaberite najviše tri odgovora.)

a) ugovor o radu
b) pravilnik u radu
c) kolektivni ugovor
d) Zakon o radu
e) drugi zakon koji uređuje djelatnost u kojoj radim
f) Zakon o zaštiti na radu
g) Ustav Republike Hrvatske
h) međunarodni dokumenti (npr. uredbe i direktive EU-a, konvencije Međunarodne organizacije rada)

30. O kojoj temi vezanoj uz radna prava ste dosad tražili informacije?

a) o plaći i/ili naknadi plaće
b) o drugim materijalnim pravima (npr. božićnica, nagrada i sl.)
c) o radnom vremenu, uključujući prekovremeni rad
d) o godišnjem odmoru
e) o dnevnom ili tjednom odmoru
f) o plaćenom dopustu za osobne važne potrebe
g) o korištenju rodiljnog, roditeljskog, posvojiteljskog dopusta
h) o zaštiti na radu
i) o otkaznom roku
j) o otpremnini
k) o pravu na edukaciju
l) o pravu na sindikalno organiziranje
m) o pravu na štrajk
n) nešto drugo (molimo navesti)

31. Ako se ne informirate o pravima, zašto je tome tako?

a) U Hrvatskoj je Zakon o radu mrtvo slovo na papiru pa od informiranja nema koristi.
b) Moj sindikalni povjerenik nije u stanju dati važne informacije.
c) Ne znam gdje tražiti informacije.
d) Nisam imao potrebe.
e) Nemam potrebna znanja da bih samostalno razumio(razumjela) i/ili interpretirao(interpretirala) informacije.
f) Nemam vremena.
g) nešto drugo (molimo navesti)

32. Jesu li Vam ikada bila povrijeđena radna prava?

a) da
b) ne
c) ne znam

33. Ako su Vam bila povrijeđena prava, jeste li tražili zaštitu svojih prava?

a) da
b) ne

34. Ako da, kako?

a) osobnim obraćanjem poslodavcu
b) obraćanjem poslodavcu uz posredovanje sindikata
c) obraćanjem poslodavcu uz posredovanje radničkog vijeća
d) podnošenjem pisanog zahtjeva za zaštitu prava
e) tužbom (uz pomoć sindikata)
f) tužbom (angažiranjem odvjetnika)
g) sudjelovanjem u štrajku
h) sudjelovanjem u prosvjedima
i) nešto drugo (molimo navesti)

35. Ako ne, zašto niste?

a) Zbog straha od posljedica (otkaza, šikaniranja i dr.).
b) Ne vjerujem da bi to urodilo plodom.
c) Opcija sudskog postupka činila se preskupa i previše dugotrajna.
d) Bilo je lakše promijeniti poslodavca.
e) Nisam znao/la što točno treba napraviti.
f) nešto drugo (molimo navesti)

36. Jeste li spremni aktivnije se založiti za višu razinu svojih prava?

a) Da, učlanjenjem u sindikat.
b) Da, aktivnim sudjelovanjem u sindikatu i sindikalnim aktivnostima.
c) Da, sudjelovanjem u prosvjedima i štrajkovima.
d) Da, predlaganjem izmjena u Pravilniku o radu, kolektivnom ugovoru i sl.
e) Ne, jer ne vjerujem da se išta može promijeniti.
f) Ne, jer to poslodavac ne bi tolerirao.

37. Ako Vašeg poslodavca obvezuje kolektivni ugovor, jeste li ikada provjeravali koja prava prema kolektivnom ugovoru imate?

a) da

b) e

38. O kojim pravima ste se informirali? (Molimo navedite.)

39. Na koji način ste tražili ili dobivali informacije o kolektivnom ugovoru?

a) Upoznao me poslodavac.
b) Upoznao me sindikat.
c) Sam(a) sam morao/la tražiti od poslodavca.
d) Tražio/la sam od sindikata.
e) Tražio/la sam od kolega.
f) nešto drugo (molimo navesti)

40. Jeste li ikada tražili pojašnjenja prava iz kolektivnog ugovora?

a) da

b) ne

41. Ako da, od koga?

a) od poslodavca

b) od sindikata

c) od kolega

d) nešto drugo (molimo navesti)

42. Na koji način komunicirate i/ili se obraćate poslodavcu vezano za pitanja koja se tiču Vaših prava i/ili obveza? (Možete odabrati više odgovora.)

a) razgovorom (licem u lice ili putem telefona)

b) e-mailom

c) telefonom (pozivima ili porukama)

d) putem internetske stranice tvrtke

e) posredstvom sindikalnog povjerenika

f) posredstvom radničkog vijeća

g) Ne obraćam se poslodavcu.

43. Na koji način Vas poslodavac najčešće informira o novostima u vezi Vaših radničkih prava? (Možete odabrati više odgovora.)

a) razgovorom (licem u lice ili putem telefona)

b) e-mailom

c) telefonom (pozivima ili porukama)

d) putem internetske stranice tvrtke

e) putem oglasne ploče

f) na sastancima (skup radnika i sl.)

g) nešto drugo (molimo navesti)

h) poslodavac me ne informira o novostima u vezi mojih radničkih prava.

44. Na koji način Vas sindikat najčešće informira o novostima u vezi Vaših radničkih prava? (Možete odabrati više odgovora.)

a) razgovorom sa sindikalnim povjerenikom

b) putem oglasne ploče sindikata

c) na sastancima (sastanak sindikalne podružnice, skup radnika i sl.)

d) na internetskoj stranici sindikata

e) na društvenim mrežama sindikata

f) putem aplikacije za pametne telefone

g) putem glasila sindikata

h) putem letaka, plakata i sl.

i) organiziranjem edukacije

j) nešto drugo (navesti)

k) kod mog poslodavca ne djeluje sindikat

l) nisam član sindikata pa me sindikat ne informira

45. Smatrate li da bi Vam trebalo biti dostupno više informacija o Vašim radničkim pravima?

a) da
b) ne

46. Od kuda bi te informacije trebale dolaziti? (Možete odabrati više odgovora.)

a) To bi trebalo biti dio školskog kurikuluma.
b) Od Hrvatskog zavoda za zapošljavanje.

c) Poslodavac bi novog radnika trebao informirati u cijelosti prilikom zapošljavanja, prije potpisivanja ugovora o radu.
d) Poslodavac bi trebao radnike informirati o svakoj promjeni radnih uvjeta.
e) Trebalo bi biti više udruga koje pružaju takve informacije.
f) Sindikati bi trebali provoditi informiranja.
g) Država bi trebala napraviti posebnu internetsku stranicu u tu svrhu.

47. Molim Vas da procijenite koliko vjerujete svakom od navedenih izvora informacija o Vašim radničkim pravima. Molimo Vas da koristite skalu od 1 do 5, pri čemu je „1“ = uopće nemam povjerenja, „5“ = imam potpuno povjerenje:
a) poslodavac

b) sindikat

c) država

48. Pri procjenjivanju pouzdanosti i relevantnosti izvora informacije, što Vam je od sljedećega najvažnije? (Možete odabrati više odgovora, najviše tri.)

a) točnost

b) korisnost

c) cjelovitost

d) jasnoća

e) autoritet/stručnost

f) dostupnost

g) ažurnost/pravodobnost

h) nepristranost/objektivnost

i) lakoća korištenja/pristupa

j) trošak

k) nešto drugo (molimo navesti)

49. Prema Vašem mišljenju, kakav utjecaj informiranost o radničkim pravima odnosno pravima iz radnog odnosa ima na kvalitetu Vašeg radnog mjesta („1“ = nema nikakav utjecaj, „5“ = ima snažan utjecaj)?

50. Koliko ste općenito zadovoljni svojim radnim mjestom?

a) uopće nisam zadovoljan/na

b) uglavnom sam nezadovoljan/na

c) podjednako sam zadovoljan, na i nezadovoljan/na

d) uglavnom sam zadovoljan/na

e) u potpunosti sam zadovoljan/na

Prilog 2 – Struktura ostvarenog uzorka istraživanja

Spol	%
M	51,4
Ž	48,6

Dob	
18 i manje	0,2
19-24	5,8
25-34	23,4
35-49	41,8
50-64	28,2
65+	0,6

Stupanj obrazovanja	
Bez formalnog obrazovanja (nezavršena osnovna škola)	0,2
Završena osnovna škola (8 razreda)	0,4
Završena srednja škola	56,0
Završen preddiplomski studij	13,6
Završen diplomski studij	26,2
Magisterij/doktorat	3,6

Županija	
Grad Zagreb	32,4
Zagrebačka županija	5,8
Krapinsko-zagorska županija	2,2
Varaždinska županija	4,4
Koprivničko-križevačka županija	2,0
Međimurska županija	2,6
Bjelovarsko-bilogorska županija	2,0
Virovitičko-podravska županija	1,2
Požeško-slavonska županija	1,2
Brodsko-posavska županija	2,2
Osječko-baranjska županija	5,6
Vukovarsko-srijemska županija	2,8
Karlovačka županija	2,4
Sisačko-moslavačka županija	2,6
Primorsko-goranska županija	7,2
Ličko-senjska županija	1,0
Zadarska županija	3,8
Šibensko-kninska županija	1,6
Splitsko-dalmatinska županija	9,2
Istarska županija	5,2
Dubrovačko-neretvanska županija	2,6

Regija	
Zagreb	38,2
Sjeverna Hrvatska	13,2
Slavonija	13,0
Lika, Kordun i Banija	6,0
Istra, Hrvatsko primorje, Gorski kotar	12,4
Dalmacija	17,2

Prilog 3 – Tablice značajnih varijabli po dobi, spolu i regiji

	Dob			
Upoznatost s radničkim pravima	19-24*	25-34	35-49	50-64
Aritmetička sredina (M)	3,8	3,5	3,6	3,9
N	29	117	209	141

	Dob			
Upoznatost s radničkim pravima	19-24*	25-34	35-49	50-64
Radno vrijeme, uključujući prekovremeni rad	4,1	4,0	3,9	4,2
Raspored radnog vremena	4,0	4,0	4,0	4,2
Plaća	4,2	3,9	3,8	4,2
Druga materijalna prava	3,6	3,3	3,4	3,8
Godišnji odmor	4,1	4,1	4,0	4,4
Zaštita od otkaza	3,6	3,2	3,4	3,8
Zaštita na radu	4,0	3,7	3,7	4,1
Pravo na sindikalno organiziranje	3,2	2,9	3,3	3,7
Pravo na štrajk	3,4	3,0	3,2	3,7
N	29	117	209	141

	Regija					
Informacijsko ponašanje	Zagreb	Sj. Hrvatska	Slavonija	LKB	IGKHP	Dalmacija
Aktivno tražim informacije u vezi svojih radničkih prava	44,5	60,6	41,5	43,3	50,0	50,0
Informacije o radničkim pravima dobivam od poslodavca i/ili sindikata	55,5	39,4	58,5	56,7	50,0	50,0
N	191	66	65	30	62	86

	Regija					
Percipirani problemi u informiranju o radničkim pravima	Zagreb	Sj. Hrvatska	Slavonija	LKB	IGKHP	Dalmacija
Mislim da se radnicima svjesno uskraćuju informacije o radničkim pravima	3,6	3,4	3,7	4,1	3,4	3,7
Ne znam gdje tražiti informacije o radničkim pravima	2,9	2,9	2,5	3,1	2,5	2,8
N	191	66	65	30	62	86

	Dob			
Percipirani problemi u informiranju o radničkim pravima	19-24*	25-34	35-49	50-64
Nemam dovoljno informacija o radničkim pravima	2,8	3,0	2,8	2,6
N	29	117	209	141

	Regija					
Poznavanje izvora informacija o radničkim pravima	Zagreb	Sj. Hrvatska	Slavonija	LKB	IGKHP	Dalmacija

Da	62,3	84,8	69,2	56,7	71,0	64,0
Ne	37,7	15,2	30,8	43,3	29,0	36,0
N	191	66	65	30	62	86

	Dob			
Poznavanje izvora informacija o radničkim pravima	19-24*	25-34	35-49	50-64
Da	55,2	53,8	69,9	76,6
Ne	44,8	46,2	30,1	23,4
N	29	117	209	141

	Spol	
Izvori informiranja o radničkim pravima	M	Ž
Informacije dobivam od poslodavca	24,5	34,2
N	257	243

	Dob			
Izvori informiranja o radničkim pravima	19-24*	25-34	35-49	50-64
Informacije dobivam od sindikata	10,3	8,5	14,8	26,2
Informacije tražim od poslodavca	31,0	31,6	32,5	18,4
N	29	117	209	141

	Regija					
Izvori informiranja o radničkim pravima	Zagreb	Sj. Hrvatska	Slavonija	LKB	IGKHP	Dalmacija
Pretraživanje specijaliziranih portala	24,6	39,4	26,2	50,0	29,0	25,6
N	191	66	65	30	62	86

	Spol	
Situacije informiranja o radničkim pravima	M	Ž
Kada nisam siguran/na koja prava imam	22,7	34,1
N	242	232

	Regija					
Situacije informiranja o radničkim pravima	Zagreb	Sj. Hrvatska	Slavonija	LKB	IGKHP	Dalmacija
Kada se sklapa novi ili mijenja važeći kolektivni ugovor	11,4	21,9	6,3	13,8	25,0	7,1
N	176	64	64	29	56	85

	Regija					
Teme vezane uz radnička prava o kojima se traže informacije	Zagreb	Sj. Hrvatska	Slavonija	LKB	IGKHP	Dalmacija
O korištenju rodiljnog, roditeljskog, posvojiteljskog dopusta	18,8	21,9	25,0	10,3	16,1	36,5

N	176	64	64	29	56	85

	Dob			
Teme vezane uz radnička prava o kojima se traže informacije	19-24*	25-34	35-49	50-64
O otkaznom roku	40,7	39,4	26,6	22,2
N	27	109	199	135

	Regija					
Povrijeđenost radnih prava	Zagreb	Sj. Hrvatska	Slavonija	LKB	IGKHP	Dalmacija
Da	28,8	50,0	41,5	56,7	37,1	43,0
Ne	45,5	37,9	33,8	30,0	51,6	46,5
Ne znam	25,7	12,1	24,6	13,3	11,3	10,5
N	191	66	65	30	62	86

	Dob			
Traženje zaštite povrijeđenih radnih prava	19-24*	25-34	35-49	50-64
Da	40,0	32,4	46,7	72,2
Ne	60,0	67,6	53,3	27,8
N	10	37	90	54

	Regija					
Spremnost za aktivnije zalaganje za radna prava	Zagreb	Sj. Hrvatska	Slavonija	LKB	IGKHP	Dalmacija
Da, učlanjenjem u sindikat	13,1	15,2	20,0	10,0	25,8	10,5
Da, sudjelovanjem u prosvjedima i štrajkovima.	12,0	13,6	23,1	3,3	17,7	12,8
Ne, jer to poslodavac ne bi tolerirao	14,7	6,1	7,7	20,0	4,8	20,9
N	191	66	65	30	62	86

	Spol	
Izvori dodatnih informacija o radničkim pravima	M	Ž
Poslodavac bi novog radnika trebao informirati u cijelosti prilikom zapošljavanja, prije potpisivanja ugovora o radu	43,2	55,1
N	257	243

	Regija					
Izvori dodatnih informacija o radničkim pravima	Zagreb	Sj. Hrvatska	Slavonija	LKB	IGKHP	Dalmacija
Poslodavac bi novog radnika trebao informirati u cijelosti prilikom zapošljavanja, prije potpisivanja ugovora o radu	52,9	39,4	46,2	70,0	38,7	50,0
N	191	66	65	30	62	86

	Regija

Najvažniji element za procjenu pouzdanosti i relevantnosti izvora informiranja o radničkim pravima	Zagreb	Sj. Hrvatska	Slavonija	LKB	IGKHP	Dalmacija
Nepristranost/objektivnost	28,3	24,2	29,2	50,0	24,2	32,6
N	191	66	65	30	62	86

	Regija					
Procjena vlastitih informacijskih kompetencija	Zagreb	Sj. Hrvatska	Slavonija	LKB	IGKHP	Dalmacija
Nezadovoljavajuće	10,2	3,1	1,6	20,7	1,8	9,4
Izvrsne	4,5	3,1	3,1	3,4	7,1	14,1
N	176	64	64	29	56	85

	Spol	
Procjena vlastitih informacijskih kompetencija	M	Ž
Dobre	31,0	41,4
N	242	232

	Dob			
Percipirana odgovornost za razvoj informacijskih kompetencija radnika	19-24*	25-34	35-49	50-64
Sindikat	11,1	9,2	11,6	30,4
N	27	109	199	135

	Regija					
Percipirana odgovornost za razvoj informacijskih kompetencija radnika	Zagreb	Sj. Hrvatska	Slavonija	LKB	IGKHP	Dalmacija
Sindikat	12,5	23,4	25,0	20,7	17,9	9,4
N	176	64	64	29	56	85

	Regija					
Edukacije za uspješno informiranje o radničkim pravima	Zagreb	Sj. Hrvatska	Slavonija	LKB	IGKHP	Dalmacija
Edukacija o kritičkom vrednovanju informacija	5,7	6,3	14,1	10,3	5,4	4,7
N	176	64	64	29	56	85

Informacijska pismenost u kontekstu radničkih prava: teorijsko-istraživački pristup

Sažetak

Informacijska pismenost danas je dobro etablirana, uglavnom u znanstvenom diskursu, a proces konsolidacije pojma i koncepta bio je dugotrajan i zapravo još nije završen. Iako među definicijama postoji više konvergencije nego divergencije, ipak je zamjetan nedostatak konsenzusa o poimanju informacijske pismenosti, što upućuje na složenost fenomena, ali i različite teorijske, pa i ideološke pravce i pristupe.

Rad daje pregled razvoja koncepta, definicija, modela i standarda informacijske pismenosti, te razmatra tehnološke, društvene i pedagoške paradigme koje su dovele do pojave informacijske pismenosti, ali i potaknule njen daljnji razvoj. Informacijska pismenost razmatra se u odnosu na utjecaj neoliberalne agende na zahtjeve prema informacijskom opismenjivanju te se iznose ključne postavke kritičke informacijske pismenosti i kritičke pedagogije kao alternativne paradigme i kritike informacijske pismenosti kao neoliberalnog projekta.

U istraživačkom dijelu rada predstavljeni su rezultati istraživanja o informacijskoj pismenosti u kontekstu radničkih prava. Istraživanjem su se ispitivali obrasci informacijskog ponašanja radnika, razina informiranosti radnika o radničkim pravima, te se pokušalo utvrditi postoje li razlike u razini informiranosti i informacijskom ponašanju među različitim kategorijama radnika. Također su istraživani načini na koje se radnici informiraju o svojim radničkim pravima kao i načini na koje koriste informacije i jesu li spremni aktivno se uključiti u borbu za svoja radnička prava i interese.

Ključne riječi: informacijska pismenost, kritička informacijska pismenost, kritička pedagogija, neoliberalizam, radnička prava, istraživanje

Information literacy in the context of workers' rights: a theoretical and research-based approach

Summary

Today information literacy is well-established, in particular in academic discourse, and the process of the consolidation of the term and the concept has been a longstanding one. Yet it has not been completed. Although there is more convergence than divergence among the definitions, there is nevertheless a lack of consensus on understanding information literacy, which is indicative of the complexity of the phenomenon, as well as various theoretical, even ideological, directions and approaches to it.

The thesis gives an overview of the concept, definitions, models and standards of information literacy and analyses the technological, societal and pedagogical paradigms which led to the emergence of information literacy and which have also encouraged its further evolution. Information literacy is considered in relation to the impact of the neoliberal agenda on demands for information literacy instruction. The thesis also discusses key features of critical information literacy and critical pedagogy as alternative paradigms and provides a critique of information literacy as a neoliberal project.

The research element of the thesis presents the results of an exploration of information literacy in the context of workers' rights. The research examined the patterns of workers' information behaviour and their level of information about workers' rights, and attempted to identify whether there are any differences in the level of information and in information behaviour among different categories of workers. It also explored the ways in which workers inform themselves about their rights as well as the ways in which they use information and whether they are ready actively to fight for their rights and interests.

Keywords: information literacy, critical information literacy, critical pedagogy, neoliberalism, workers' rights, research